پارادۆکسەکانی شیعری مۆدێرن

موراد فەرهادپوور

وەرگێڕانی: فازڵ مەحموود

عەبوو ڕاوەند

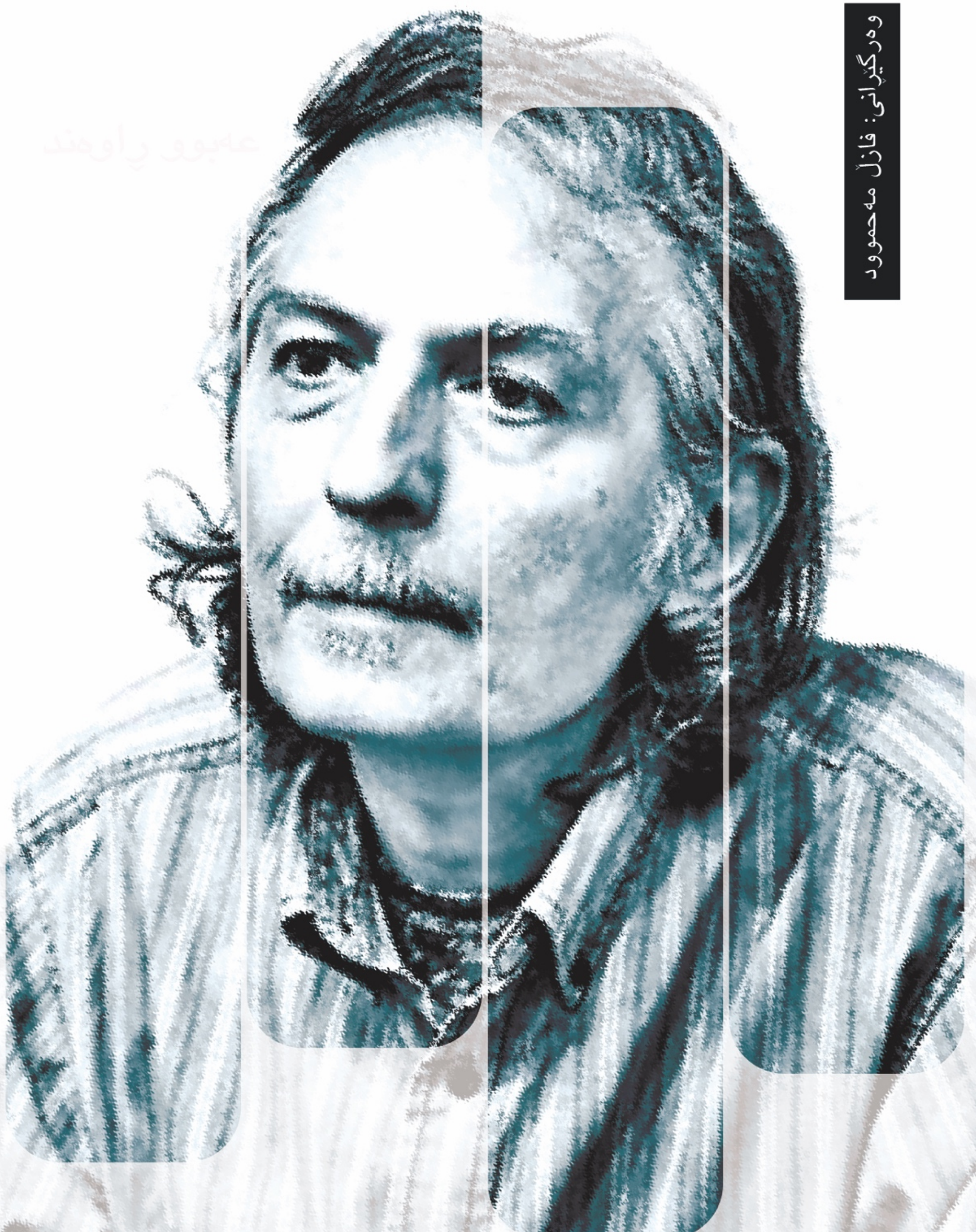

کتێبی ژنەفتن

١٤

پارادۆکسەکانی شیعری مۆدێرن

موراد فەرهادپوور

وەرگێڕانی: فازڵ مەحموود

پارادۆکسەکانی شیعری مۆدێرن

موراد فەرهادپوور

وەرگێڕانی: فازڵ مەحموود

وەشانی ژنەفتن
jineftin.krd
ناونیشان: پارادۆکسەکانی شیعری مۆدێرن
نووسینی: موراد فەرهادپوور
وەرگێڕانی: فازڵ مەحموود
بابەت: وتار و ڕەخنە
دیزاینی: گەیلان عەبدولا
مێژووی بڵاوکردنەوە:
هەولێر، ئایاری ٢٠٢٢
چاپی یەکەم: ئەلیکترۆنی
٢٠٧ لاپەڕە
Email: jineftin@jneftin.krd
مافی لەچاپدانەوەی ئەلیکترۆنی و کاغەزی پارێزراوە.
بڵاوکردنەوەی پاژ یان بەشێک لە وتار و کتێبەکان تەنیا بە ئاماژەدان بە سەرچاوەکە ڕێ پێدراوە.

پێشەکی

شیعری مۆدێرن ئاماژەیە بۆ ئەو شیعرانەی کە بە شێوەیەکی گشتی لە ئەوروپا و ئەمریکای باکوور لە ساڵانی ١٨٥٠ تا ١٩٥٠ بە نەریتی شیعری مۆدێرن نووسراون. لەلایەن ڕەخنەگرانەوە ناکۆکیی زۆر لەسەر پۆلێنکردن و سەرچاوەی سەرەکیی شیعری مۆدێرن هەیە، بەڵام ئەوەی بە گشتی لەسەری کۆکن، سەرچاوەی سەرهەڵدانی شیعری مۆدێرن هەر ئەم دوو شەپۆلەیە کە باس کرا: سیمبولیزمی فرەنسی و شێوازی شیعری ئازاد[1] و پەخشانەشیعرە و، شەپۆلی دووەمیشیان: شیعری ئیماژیزم و بڕگەییی ئەمریکای باکوورە. کاریگەریی شاعیرانی سیمبولیستی فرەنسی وەک بۆدلێر و ڕەمبۆ و مالارمێ نەک بەسەر شاعیرانی فرەنسی زمان، بەڵکووو بەسەر شاعیرانی تری

[1]Vers libre

مۆدێرنیستی جیهانیشدا حاشاهەڵنەگرە. ئەم شاعیرانە بە پلەی یەکەم پشتکردنیان بوو لە نەریتی شیعری ڕۆمانتیزم و کەشفکردنی جیهان و پەیوەندی نێوان شتەکان لە ڕوانگەیەکی نوێیەوە. شیعری مۆدێرن بە پێچەوانەی زانست و تەنانەت فەلسەفەش کە هەمیشە هەوڵ دەدات دوالیزمەکان لە تەنیشت یەک دابنێت بۆ تێگەیشتنی ئەمیان لە ڕێگای ئەویان، بۆ نموونە لە ڕێگای نادادپەروەری بزانێت دادپەروەری چییە، عەقڵ چییە و ڕۆح کامەیە و پیرۆز و ناپیرۆزی و هتد، هەوڵ دەدات تەواوی پارادۆکسەکانی دەرەوە و ناوەوەی خۆی بۆ نێو شیعر بگوازێتەوە.

بۆیە لای شاعیرانی مۆدێرن بە پێچەوانەوەی شاعیرانی ڕیالیست و ڕۆمانتیک زمان چیتر کەرەستەیەک نییە بۆ وەسفکردنی واقیع و نواندنەوەی هەست و سۆز بەرانبەر ئەم واقیعە... چونکە وشەکان هاوتەریب نین لەگەڵ ئەو شتانەی کە بڕیارە دەریانبڕن. وەک ت. ئیس. ئیلیۆت دەڵێت: وشەکان دەستیان کردووە بە "خلیسکان". لای ئەوان زمان لە کاتی هەوڵدان و بەرەنگاربوونەوە و زاڵبوون بەسەر ئەم واقیعەدا لێک دەترازێت... و لێرەدا زمان تووشی

قەیران دێت، چونکە ئەو پەیوەندییە سەرەتایەی زمان لەگەڵ جیهاندا واتە ناولێنان و وەسفکردنی شتەکان و دیاردەکانی نێوی چیتر ڕوون نییە و تەمومژاویبوون و هەڵەتێگەیشتن و تەنانەت کۆڵنەدان بۆ وەسفکردنیش شوێنی بە دەلالەتە باوەکان لێژ کردووە ... هاوشێوەی ئەو ئەزموونەی لە ڕۆمانی "لە هەناوی تاریکیدا[2]" کە کۆرتێز خەونەکانی خۆی تەنیا لە شێوەی "ترس و تۆقین"دا دەردەبڕێت! یان ئەو ئەزموونەی بێکێت کە دەڵێت: ناتوانم بەردەوام بم، بەردەوام دەبم! بۆیە شیعری مۆدێرن بە جۆرێک بریتییە لە شکستی ئەزموون و لەناوچوونی زمانی شیعر و، زۆربەی شاعیرانی مۆدێرن قەیرانەکانی نێو کۆمەڵگای مۆدێرنیان لە شێوەی پارادۆکسە ناوەکییەکانی شیعردا ئەزموون کردووە و، لێرەدا بوونی پارادۆکس وەک دیوێکی ئەرێنی سەرنج دەدرێت و مەبەست لێی قووڵبوونەوەی شاعیرانە لە سەردەمی خۆیان و ئەزموونکردن و قبووڵکردنی هەموو پارادۆکسەکانی نێو ژیانی مۆدێرنە. ئەم کتێبەی بەردەستان هەوڵێکە بۆ خوێندنەوەی جیهانی شیعری مۆدێرن، کە

[2]Heart of Darkness

وتاری یەکەمی لەلایەن "ئێریش هیلەر" نووسراوە و بە جۆرێک ڕەتکردنەوەی ئەم جیهانە شیعرییە و، پێی وایە ئەزموونی ئەم شاعیرانە ئافراندنی کۆمەڵێک جیهانی لێوانلێوە لە سیمبولی ئاڵۆز و ناڕوون، کە بوونیان لە ئەنجامی لێکترازانی شیعر و ژیان و دواتر لەدەستچوونی سادەیی (زمانی) شیعرە. لە هەمان کاتدا دەرکەوتنی واقیعێکی بێواتا و واتایەکی ناواقیعییە، کە هەرجۆرە هەوڵێک بۆ دروستکردنی پەیوەندی لەنێوان ژیان و هونەردا لەناو دەبات. ئەم وتارە لەلایەن خودی مورادی فەرهادپور وەرگێڕاوە[3]، وتاری دووەمیش کە نووسینی خۆیەتی، هەوڵێکە بۆ ڕەتکردنەوەی ئەرگۆمێنتەکانی هیلەر لە هەمان کاتیشدا دەروازەیەکە بۆ چوونە نێو ئەم جیهانە ئاڵۆزەی ئەزموونی شیعری مۆدێرن و شیکردنەوەیان بە ئەرگۆمێنتی فەلسەفی و مێژووییەوە. لە کۆتاییشدا گفتوگۆیەکی تێر و تەسەلە لەگەڵ نووسەر سەبارەت بە ئەدەب و شیعری مۆدێرن و ئەو باسانەیش کە دەیخاتە ڕوو سەبارەت بە کۆنەپارێزی ئەدەبی ئێران دەشێت وەک

[3] وەرگێرانەی منیش هەر لە سەر دەقە وەرگێڕاوەکەی مورادی فەرهاد پور خۆیەتی

نزیکییەکی کولتووری بۆ توێژەران ببێتە سەرچاوەیەکی باشی بیرکردنەوە سەبارەت بە ڕەوتی شیعر و ڕۆمان لە ئەدەبی کوردیشدا.

وەرگێڕ

٢٠٢٢

سەرکێشییەکانی شیعری مۆدێرن
ن: ئێریش هیلەر

یەکشەممەی جەژنی ئاخێزەو[4] فاوستی گۆتە پاش ئەوەی بە یەکێک لە لیریکیترین ئەو گەشتانەی کە لە ئەدەبی ئەڵمانیدا وەسف کراوە، دەگەڕێتەوە بۆ سەر کتێبەکان و خوێندنەوەی خۆی، سەگێکی بچووکی ڕەشی سەیری لەگەڵدایە، کە لە مەزراکانی دەرەوەی شاردا بە لاسارییەوە خۆی بەودا هەڵواسیوە. فاوست ئینجیلەکەی یۆحەنا دەکاتەوە و مکوڕە لەسەر ئەوەی وەریبگێڕێتە سەر زمانی ئەڵمانی، زمانە ئازیزەکەی. بەڵام هەر لە یەکەم دێڕدا پەکی دەکەوێت. ئەو شتە چییە «کە هەر لە سەرەتادا هەبووە؟» لۆگۆس –وشە؟ نەخێر، بەرزکردنەوەی ئاستی وشە تا ئەم ڕادەیە، مەحاڵە. ڕەنگە «واتا» باشتر بێت، بەڵام ئەمەش لەوە لاوازترە، کە بتوانێت سەرچاوەی ئەو شتانە بێت کە

---

[4]Pâques (Easter)

هەیە. فاوست وشەی «هێز» تاقی دەکاتەوە، بەڵام ئێستا کە وەرگێڕ تا ئەم ئاستە لە دەقە سەرەکییەکە دوور کەوتووەتەوە، ئەی بۆ مافی ئەوەی نەبێت لەم ئازادییەی خۆیدا بەرەو پێش بڕوات؟ «لە سەرەتادا کردە هەبوو». ئەم وشەیە بڕوا بە فاوست دێنێت و دەبێتە هۆکاری ئەوەی سەگەکە بشڵەژێت. بەڵام وەرگێڕانەکە باش دەرناچێت، چونکە ئێستا سەگەکە ئارامی لێ بڕاوە و تەنانەت گوێ بۆ کاریگەرترین وێردە جادووییەکانی فاوست بۆ هێورکردنەوەی شەیتانەکانیش ڕانادێرێت. لەبەر ئەوەی سەگەکە خۆی لە دۆزەخەوە هاتووە و خۆیشی شەیتانە. یەکشەممەی جەژنی ئاخێز و جادووگەرێک: لە لۆگۆسەوە بۆ وشە، لە وشەوە بۆ کردە، لە سەگەوە بۆ شەیتان، دیمەنەکە بۆ قومارێکی مەترسیداری شیعری مۆدێرن ئامادەیە. بەڵام پێش ئەوە، دەبێت ڕەچاوی بنەماکانی توێژینەوەی زانستی بکەین. کەواتە مۆڵەت بدەن بپەرژێینە مێژووی ئەنجومەنی پاشایی: واتە دامەزراندن، بەرنامە و پێشکەوتن لە پەرەسەندنی فەلسەفەی ئەزموونی. تۆماس ئیسپراتی قەشەی ڕۆچستەر، ئەم کتێبەی لە نیوەی دووەمی سەدەی حەڤدەدا نووسیوە. شاعیرێک بە ناوی "کالی"

دەروازەیەکی شیعری بۆ ئەم کتێبە نووسی و ناوەڕۆکی دیالێکتیکی کتێبەکەی بە گوڕوتینێکی زیاتر لە خودی نووسەرەکە دەربڕی و بە خشڵی شیعری ڕازاندییەوە. چونکە سەبارەت بە مەسەلە دونیاییەکان و ئەم جیهانە، شاعیر لە قەشە دەست کراوەترە. لەم شیعرەدا ستایشی فەلسەفە یان عەقڵ دەکرێت و شاعیر بۆ ئاماژەدان بەوە، سوود لە جێناوی کەسی سێیەمی تاکی نێر وەردەگرێت، چونکە بە گوتەی ئەو عەقڵ "فەزیلەتێکی" نێرە.

«بەڵام مەخابن پارێزەران و مامۆستایان،
(هەندێکیان خافڵ و لێنەزان و هەندێکیان هەلپەرست)
هەرگیز ڕازی نابن بە ئازادییەکەی
یان بۆ هێزە جەوهەرییەکەی کە توانای بینینی دەداتێ
نەکا ئەم ئیشە ببێتە هۆی کۆتاییهێنان بە مەرجەعیەتی ئەوان.
بۆ ئەوەی "عەقڵ" ئیشی خۆی لەبیر بکات،
ئەویان سەرقاڵی فێڵ و زیرەکی کرد و
لەباتی گۆشتی نەرمە کە دەبێتە هۆی زۆربوونی تواناییەکەی،
میوە و شیرینییەکانی شیعرییان دەرخواردی دا...».

بەڵام خۆشبەختانە ئەوەی وا گۆشتی نەرمەی هاوردە دەکرد هەر لەو ناوە بوو:

دواجار، بیکێن، پیاوێکی مەزن، دەرکەوت،

ئەو کە سروشت و پادشایەکی عاقڵ، وەک وەزیر هەڵیانبژارد و

هەردووکیان سەروەری یاساکانی خۆیان سپاردە ئەو.

ئەویش بێ سڵەمینەوە پەیامی داکۆکی لە عەقڵی، واتە ئەم شاگردە بریندارە، لەئەستۆ گرت. بەڵام ئەم خوازیارە یەکەمەی زانست، پەیامی بوێرانە و توندی وەزیری گەورە چۆن لە شیعرەکەی خۆیدا وەسف دەکات؟

لە وشەکان کە وێنەی هزرن

(هەرچەند کە ئێمەی لادەر بیرکردنەوەکانی خۆمان لەوانەوە وەردەگرین)

هزر ئاماژەیە بۆ شتەکان، بابەتە سەرەکییەکانی بیر

ئێمە هەروەک باڵندەیەکی نەزان بەرەو هێشووە ڕەنگاوڕەنگەکان هەڵفڕین.

ئەویش لەپێناو ئێمە لە گەڕاندا بوو بۆ حەقیقەت و ئامادەی کرد

ئەوکات کە ئەو هەموو هێشووە هەڵبژاردە ڕاستەقینەیە دەستەبەر بوو
بە عەقڵ و پیشەی خۆی ئەوانەی گوشی
هەتا گوشراوی هەموویان لە دەفرێکدا کۆ ببێتەوە
هەڵهاتنی لە شێوەی خواردنێکی خوداوەندانە،
شەرابێکی گوڕپێبەخشی ڕۆحێکی تینوو.
ڕەنگە ئەمە یەکەمین شیعری گاڵتەجاڕانە و هاوکات سەرنجڕاکێش بێت، کە لە تەواوی مێژوودا نووسرابێت، سەرەڕای ئەمەش واتا و گرنگیی خۆی هەیە. ئەم شیعرە نەک لە پێشگۆیی و لاساییکردنەوەی گاڵتەجاڕانەی، «لە وشەوە بۆ کردە »ی فاوست دەچێت، لەگەڵ ئەوەشدا بە جدییەتێکی کرچ و کاڵ و منداڵانە ناوەڕۆکێک دەردەبڕێت، کە بڕیار بوو بۆ سێ سەدەی داهاتوودا هەروەک نەفرەتێکی هەمیشەیی سێبەری خۆی لەسەر ژیان و بەرهەمی شاعیران و هونەرمەندان دابنێت و بە گوێی ئەوانیشدا جارێک زایەڵەی هەڕەشە شوومەکانی سەرابی واقیع و جارێکی دیکەش کەڵکەڵەکانی شکۆ و مەزنی باڵایی و جیهانەکەی دی بچرپێنێت. ئایا دەکرێت شوێنی ئاڕاستەی فڕینی باڵندە نەزانەکان بەرەو پاشەوە بەرەو هێلانە

هەڵبگرین، لەو شوێنەی لە شەقەی باڵیان دا و لەسەر باڵەکانی وشە، کە تەنیا وێنەکانی هزرن، شتە ڕاستەقینەکان یان بابەتە ڕاستەقینەکانی زەینیان تێپەڕاند. ڕەنگە لەبری ئەم تێڕوانینە گشتییە بۆ دیمەنێکی وەها ئاڵۆز و بەرفراوانی کات، باشتر وابێت دیمەنێک لە شاری ماربۆرگ بۆ توێژینەوەیەکی وردتر هەڵبژێرین. لەوێدا دیبەیتێک سەبارەت بە تیۆلۆژیای تیۆری لە ئارادا بوو. لایەنەکانی ئەم دیبەیتە دوو تیۆلۆژیست و ڕیفۆڕمخوازی ئایینی کاریگەریی سەدەی شازدە: مارتین لۆتەر و ئۆلریچ زوینگلی. لە سەردەمی نوێدا لە تێڕوانینی خەڵکانی ئاسایی و ئەوانەی پلەوپایەی ئایینییان نییە، ڕەنگە ئەم مشتومڕەی ئەوان بە جۆرێک وەک شیتەڵکاریی سکولاستیکی سەدەکانی ناوەڕاست بێتە پێشچاو، بەڵام ئەم باس و مشتومڕە زیاتر لە چیرۆکی سامسۆن و بڕینی پرچی دەچێت، کە بێگومان ئەنجامەکەی بووە هۆکاری داڕووخانی ئەو ستوونانەی، کە بینایەکی مەزنی لەسەر بونیادنرابوو[5].

---

[5]ئاماژەیە بۆ چیرۆکی سامسۆن و دەلیلە لە تەورات.. کە دەلیلە سامسۆنی پاڵەوان لە خشـــتە دەبات و تەســـلیمی فەڵەســـتینییەکانی دەکات، هەروەها نهێنیی هێزە جادوویەکەی سامسۆن کە خواوەندی یەهوودە پێی بەخشیوە بە فەڵەستینییەکان دەڵێت، هێزێک کە لە پرچیدایە، فەڵەســـەتنییەکان پرچی دەبڕن و نابینای دەکەن و

ئەو مەسەلەیەی کە کەوتبووە بەرباس، پەیوەندی بە ماهیەتی جەژنی سوپاسگوزاری[6] و ڕێوڕەسمەکانی دوایین خوانی مەسیح، نان و شەرابەوە هەبوو. ئایا ئەمانە لە ڕاستیدا جەستە و خوێنی مەسیحن یان تەنیا «سیمبولێکی ئاسایین»؟ لۆتەر سەرەڕای هەموو لادان و پاشگەزبوونەوەکانی لە ڕێسای بیروباوەڕە ترادسیۆنییەکان، هێشتا هەر سەر بە سەدەکانی ناوەڕاستە و بۆ ئەو، وشە و نیشانە بە تەنیا «وێنەی هزر» نین، بەڵکووو خودی شت یان بابەتەکەن. بەڵام لە ڕوانگەی زوینگلی کە ئاشنا بوو بە هزری ڕۆشنگەرانەی ڕێنیسانسی ئیتاڵیا و خاوەن پێگەی هزریی خۆی بوو، ئەم بۆچوونە تەنیا پاشماوەی قسە پووچەکانی سەردەمی بەربەریەت بوو. جەژنی سوپاسگوزاری «تەنیا» سیمبولێکە، واتە ئەوەی کە لە زاتی خۆیدا نییەتی، وەک سیمبول دەیناسێنێت. لێرەدا بەڕاستی ڕووبەڕووی دۆخێکی تایبەت دەبینەوە. بابەتی مشتومڕەکە سیمبولێکی تاک و پیرۆزە، مژارەکەش

سامسۆنیش هێزی خۆی لەکیس دەدات، بەڵام لە کۆتاییدا پرچی دێتەوە و لە زیندان کاتێک دێتە نێو پەرەستگای فەلەستینییەکان بە هەموو هێزی خۆی ستوونی پەرەستگاکە بەسەریاندا دەڕووخێنێت.

[6]The Eucharist

بەباشی پێناسە و دەستنیشان کراوە. لەگەڵ ئەوەشدا هێشتا ئەم مەسەلەیە نوێ نییە، نموونەکانی پێشووتری، لە تەواوی مێژووی گۆڕانکاری لە تیۆلۆژیای مەسیحیدا بەرچاو دەکەوێت. هەموو ئەمانە دەبێت ئێمە لە گشتاندنێکی سادە و ڕووکەشی بابەتەکە دوور بخەنەوە. لەگەڵ ئەمەشدا، حەقیقەتێک هەیە ئەویش ئەوەیە ئەم پرسە هەرگیز گرێوتین و هەرایەکی وەهای دروست نەکردبوو، چونکە لەنێو مشتومڕی لۆتەر و زوینگلی، ئەم پرسە وەک دواترۆپکی تیۆلۆژیایەکی شۆڕشگێڕانەی زۆر قووڵتر دەردەکەوێت، شۆڕشێک لە هزر و هەستی ئەو خەڵکانەی کە لە ڕێگایەوە بەرانبەر بەو جیهانەی کە تێیدا دەژین، کاردانەوە دەنوێنن. هەنووکە ئەو ساتە میلتۆنییە بۆ حەقیقەت هاتووە، «حەقیقەتێک کە هاوشێوەی دەستێکی ئازاد و خولیا یارمەتی بدەن، ئەم دەستانە وا خۆیان ئاوەڵا دەکەن، کە هەنگاوەکانی میتۆد و دیسکۆرس هەرگیز ناتوانن پێشی بکەون». ئەم ساتە مێژووییە، دەستپێکی سی ساڵ جەنگ و خوێنڕژانە و بەدوای ئەمەدا بەرەبەرە سەردەمێکی نوێ سەر هەڵدەدات کە تێیدا نەک ڕێبازە پیرۆزە ئایینییەکان، بەڵکوو پیرۆزیی هەر شتێکیش کە بە پیرۆز دادەنرا، بە

کردەیی و بە گوتنیش چیدی ڕاستەقینە نییە. جیهانێک سەر هەڵدەدات، کە تێیدا تەنانەت تێگەیشتن لە حاڵەتی زەینیی لۆتەر لە کاتی دەستەویەخەبوون لەگەڵ مەسەلەی «لەئوستورە-خستن» لای زوینگلی ئەستەمتر دەبێت، چ بگات بە قبوڵکردنی ئەوانە. (لەئوستورە-خستن، کردەیەکە کە ڕێک هێندەی ئەو چەمکەی بۆی داتاشراوە کوشندە و مەترسیدارە، چەمکێک کە فریشتەکان تووشی لاڵەپەتێ[زمانگرتن] دەکات و زەینی مرۆڤەکان دەکاتە شوێنی شەیتانەکان). یەکێتیی وشە و کردە، وێنە و شت، یەکێتیی نان و جەستەی شکۆمەندی مەسیح، بۆ هەمیشە لەناو دەچێت. سەبارەت بە شەرابی وزەبەخشیش، دەکرێت بگوترێت تەنیا ڕۆحە تینووەکان لێی دەنۆشن، بەڵام لە کاتێکدا کە لە قووڵاییی تینویەتی و لەوپەڕی پێویستیی خۆیاندا، دڵنیایی تەواویان لەوە هەیە کە ئەم شەرابە گوشراوی هێشووە ڕاستەقینەکانە و بەرهەمی پیشەسازییە.

بەڵام سروشت و ماهیەتی ئەم شۆڕشە چییە، شۆڕشێک کە پێشەنگەکەی مشتومڕی نێو تیۆلۆژیستەکان بوو، کە بەڕواڵەت بابەتە سەرەکییەکەی پەیوەستە بە ڕێژەی

سیمبولیکبوونی «حەقیقەتی شەرعی و باو»ـەوە؟ لە هەمووی گرنگتریش پەیوەندیی ئەوە بە باسەکەی ئێمەوەیە، واتە چارەنووسی شیعری مۆدێرن چییە؟ ڕەنگە بتوانین بە تیرێک دوو نیشان بپێکین و هەردوو پرسیارەکە بەم شێوەیە وەڵام بدەینەوە، کە بەرهەمی ئەرگۆمێنت هێنانەوەی زوینگلی لەپێناو پلەوپایەی ئایین، شیعر و هونەر، هەمان ئەو گورزە بوو کە دواتر لە ئەنجامی دۆزینەوەکانی کۆپەرنیکۆس لە پلەوپایەی زەویش درا. بە هەمان شێواز زەوی ئیدی بوو بە هەسارەیەک لەنێو هەسارەکانی دیکەدا، هەنووکەش ڕۆحی شیعر بوو بە ڕۆحێکی ئاسایی لەنێو ڕۆحەکانی تردا. هەڵبەت من قسەوباس لەسەر زانستی کەلام لەگەڵ شەنوکەوکردنی تیۆری ئیستاتیکی، چەواشە ناکەم، بەڵام لە ڕاستیدا بڕوام وایە لە کۆتاییی قۆناغێکدا کە ئێمە بە شێوەیەکی گشتی و تەمومژاوی بە سەدەکانی ناوەڕاست ناوی دەبەین، گۆڕانێکی بنچینەیی لە وێناکردنی مرۆڤ بۆ واقیع ڕووی دا و ئەو کۆمەڵە بیروباوەڕە لائیرادی و ناوەکییە سەبارەت بە جیاکردنەوەی واقیع لە ناواقیع، گۆڕانگاری بەسەردا هات. ئەوە شۆڕشێک بوو کە دەشێت لەگەڵ شۆڕشێکی دێرینتردا

بەراوردی بکەین، هەمان ئەو گۆڕانکارییەی کە نیچە ناوی لێ نا "سەرکەوتنی زەینیی سوکراتی، بەسەر ڕۆحی دیۆنیزۆسی تراژیدیدا". لە ڕاستیدا هەردوو سەرکەوتنەکە ئێمەی لەگەڵ ئەو ئاڵۆزییەی فەلسەفەی جوانیناسی دەستەویەخە کردووەتەوە و ئەو بارە قورسەشی خستووەتە سەرشانمان.

ئەفلاتون یەکەم بیرمەندی مەزنی یۆنانی بوو، کە تۆمەتی تێکدانی وێناکردنی ئاگایانە و سوودمەندی مرۆڤی سەبارەت بە واقیع دایە پاڵ شیعر، تۆمەتێک کە ئەنجامەکەی بووە هۆکاری تیۆرەکەی ئەرستۆ لەبارەی «سوودمەند»ی تراژیدیاوە. لە سەردەمی زوینگلی تا ئەمڕۆ، باوترین کاردانەوە سەبارەت بە پرسی واقیعی سیمبولەکان، خۆقیتکردنەوە یان سەرڕاوەشاندنێکی عاقڵانە یان نووسینی بەرگرینامەیەکی نوێیە لە شیعردا، یان تیۆرییەکی نوێ لە بواری ئیستاتیکادا.

بە دڵنیاییەوە ئەم گومانە، کە پێش سەرکەوتنی ئەم شتە ئەو عەقڵەی کە "کالی" ستایشی دەکرد، کەسانی پێشوو لە دەستنیشانکردن و جیاکردنەوەی وەهم لە واقیع و شێتی لە عەقڵی سەلیم، توانایەکی کەمتریان لە ئێمە تێدا بوو (یان

ئەوەی ئایا ئێمە تا ئەم ڕادەیە بەهێز و بەتواناین)، وێناکردنێکی پووچ و بێمانایە. خستنەڕووی ئەم پرسە بە هاوکاریی ئەم چەمکانە بێسوود و هەڵەیە، چونکە ئەمانە هەموو چەمکەکانی سەردەمی نوێ[مۆدێرن]ن. ڕەنگە تەنانەت لە ئاست گروپێکی نوخبەدا توانای دەستنیشانکردن و جیاکردنەوە، بە بەراورد لەگەڵ سەردەمی ئێمە دروستتر و ڕاشکاوتر بێت، چونکە دەستنیشانکردنی واقیعگەرایانەی ئەو شتانەی کە بانگەشەی ئەوەیان لێ دەکرێت سەر بە قەڵەمڕەوی ڕۆح یان واتان، تەنیا کاتێک دەست دەدات، کە ڕاستەقینەبوونی مەسەلەی مەعنەوی بناسرێت و هەستی پێ کرابێت. خەڵکانی ئەو سەردەمە مەسەلەی ئەبەدیەتیان لەنێو دەستدا بوو و لەمسیان دەکرد، بەڵام بۆ ئێمە لە تامەکەی زیاتر (حەقیقەتی ئەبەدییەت) هیچ نەماوەتەوە. بە هەمان شێوە کە دەگوترێت لە مشتومڕی دڵخوازانە باشتر وایە خۆمان لە حوکم و بڕیاردان بپارێزین. بۆ ئەوان بینینی سیمبول هاوڕێ بوو لەگەڵ زانین و مەعریفە بۆ حەقیقەتدا، ئێمە تەنیا ئەوە دەبینین و دیسان لەنێو تاریکیدا ئازاد دەبین، چونکە بۆ ئێمە ئەمە تەنیا سیمبولێکی ئاساییە و لە پانتایی

سەر گۆی زەویدا ڕەنگە واتاکەی ئەم یان ئەو شت، یاخود لە بنەڕەتدا هیچ بێت.
لەو وەسفە شۆڕشگێڕانەیەی کە مەبەستی منە، شێوازێکیان ئەوەیە کە بڵێین شۆڕش پێگە و پایەی سیمبول تا ئاستی «سیمبولیەتێکی ئاسایی» دابەزاند و بەم شێوەیە زمانی ئایین و هەروەها زمانی هونەری تا ئاستی واقیعێکی بنەڕەتی و زاتی بێبەش کرد. ئەم جیاکردنەوەیە سەرەتا بۆ هەردوولا سوودمەند بوو. واقیع، کە ئێستا لە کۆتوبەندی بەرپرسیاریەتی بەرانبەر بە سیمبول ڕزگاری ببوو، بە بەراورد لەگەڵ ڕابردوو هەر لە ڕاستیدا واقیعییانەتر بوو. دەستەکانی مرۆڤ کە بەرەو واقیعە وجودییەکەی ئاوەڵا کرابوو، چیدی لەبەر تاسان و ترس لە ڕاز و ڕەمزی سیمبولیک نەدەکەوتە لەرزین. ئەو ئێستا وەک نەشتەرگەرەکان چوست و چالاکییەکی پاکیزە و ناوازەی هەبوو، واقیعیش کە لە ڕێگای پیشەسازی و بە شێوازی "بیکێن" چڕ دەکرایەوە، خوانێکی فراوانی دەخستە بەردەمی، ئەگەرچی خوداوەندانە نەبوو، لانی کەم زۆر واقیعی بوو. هاوشان بە واقیعیبوونەوەی واقیع، سیمبولیکتر و هونەریش، هونەریتر بوو. هونەرمەند چیدی ئەو پیشەمەندە

خاکەڕایە نەبوو، کە چەند کاڵایەکی بۆ بازرگانیی گشتی لەنێوان زەوی و ئاسماندا دەخستە ڕوو. ئەو ئێستا خۆی بە بازرگانێکی شارەزا لە بواری زۆر پسپۆڕیی تایبەتدا دەزانی. جیهانی غەیبی ئاسمان بەتەواوەتی لەژێر ڕکێفیدا بوو و زەویش لەژێر پێیەکانیدا.

بەڵام چەند نیشانەیەکی نیگەرانیش بەرچاو دەکەوێت. ئەم گرژییانە دواجار لە سەدەی حەڤدە گەیشتە لوتکەی خۆی. ئەوەی سەرەتا وەک جۆرێک لە ئازادی دەزانرا، بە تێپەڕبوونی کات زیاتر شێوەی تاڵانی و دزی لەخۆ گرت. سیمبول، کە واتا ڕاستەقینەکەی تاڵان کرابوو، دەلالەتی لە چی دەکرد و واتای چی بوو؟ واقیع کە واتا سیمبولییەکەی تاڵان کرابوو، بە چ واتایەک دەهات؟ ماهیەتی دەوڵەت لەسەر ئەم گۆی زەوییە چی بوو؟ دێوەزمە یان لیڤیاتان. خودا چی بوو؟ ئایدیای خودایەکی نەناسراو و نهێنیئامێز بەرەبەرە زیاتر پەرەی دەسەند، خودایەکی زۆر دوور و شاراوە لەپشت کۆمەڵێک پەردەی پەی پێنەبراو. سەدەی حەڤدە تەنیا سەدەی نیوتن و سەدەی گۆڕانی جیهان بۆ کاتژمێرێکی ڕێک و پاکیزە و کردار و پەرچەکرداری پێشبینیکراو نەبوو. بێگومان لە قەڵەمڕەوی «واقیع» (ئەم

نەخۆشە لەسەرخۆیە کە لە بەرانبەر پەنجەکانی زەینی مرۆڤدا سەری دانەواندووە)، دۆخەکە بەم شێوەیە بوو و چەمکە نیوتنییەکان زاڵبوون، بەڵام لە قەڵەمڕەوی ڕۆح (ئەم یاخییە تاوانبارەی کە تووڕەیی و بەرەکەتی خودای ئەزموون دەکرد)، سەردەمی پاسکاڵ و هۆبز بوو، سەدەی پێکدادانە نائومێدکەرەکان و سەرکەوتنەکانی ستایلی بارۆک، سەدەی شاعیرانی میتافیزیکی[7]. تەنگەژەی نێوان ئەم دوو قەڵەمڕەوە لێکترازاوە [ڕۆح و واقیع]، کە پێویستییە بنەڕەتییەکەی دیسان هەستی پێ دەکرا، دەستی پێ کرد. بەڵام بەدیهاتنەکەی بە درێژاییی هێڵە تێکەڵوپێکەڵەکانی پەیوەندی لەگەڵ پشێوی و فشار و دڵەڕاوکێدا هاوشان بوو. شوێنە ستراتیژییەکان دەبوو بە وریایی و زیرەکییەوە داگیر بکرانایە و شۆڕش و داهێنانە [کولتوورییەکان] دەبوو بە تاسە و خولیایەکی هەڵقووڵاوی تووڕەییی مەعنەوی بەدواداچوونی بۆ بکرێت. ستایلی بارۆک شێوازی بیناسازیی ئەم جووڵە و مانۆڕانەی ڕۆح بوو. سەبارەت بە

[7]شاعیرانی میتافیزیکی: ڕێبازێکی شیعری ئینگلیزییە لە سەدەی حەڤدەیەم، دۆن، هێربێرت و کراشاو لە شاعیرە بە ناوبانگەکانی ئەم ڕێبازەن، لە شیعرەکانیاندا هەست و سۆزیان تێکەڵ بە هزری نوێی ڕۆشنبیرانە دەکرد و لە دەربڕینی شیعریدا کەڵکیان لە وردەکاریی ئاڵۆز وەردەگرت.

زیرەکی ڕۆحیش، دەبێت بگوترێت کە پێگەکەی بریتی بوو لە شێوازی دەربڕین و زمانی تەنزئامێزی شیعری میتافیزیکی. ئەم زیرەکییە لە ئاڵۆزییە خودئاگاییەکانی زمانی شیعری (کە وەک دەگوترێت ژمارەیان هێندەی ژمارەی گوناهە گەورەکانە) و لەنێو پارادۆکسەکانی هزری ئایینیی پاسکاڵدا ئامادەیی هەیە. چونکە هەر کاتێک سیمبول و واقیع، زەین و ڕۆح مەبەستێکی جیاواز لە یەکتریان هەبێت، ئەوا قسەکردن بەبێ گرێوگۆڵ و پارادۆکس نەکردەیە.

پەرتبوون و نامۆبوونی ئەم دوو قەڵەمڕەوە لە یەکتردا بەردەوام بوون. سیمبول ماڵ و حاڵی خۆی لە جیهانی واقیعدا لەدەست چوو و جیهانی واقیعیش خۆی لەگەڵ سیمبولدا نامۆ کرد. بیناسازی، واقیعیترینی هونەرەکان بەرەو نەمان چوو. ئەو بینایانەی کە بەرجەستەکەری ڕوانگەیەکی مەعنەویی ڕەسەن بوون، پاش سەدەی حەڤدەیەم بۆ ئەروپییەکان نە شوێنی نیشتەجێبوون بوو نە شوێنی عیبادەت و نە پێگەی حکوومەت، ڕۆحیش تەنیا جاروبار بەرەو لای واقیع دەچوو، ئەویش وەک میوانێکی ناوەخت و شەرمن. ماڵی ڕەسەنی ڕۆح قەڵەمڕەویی مۆسیقا

بوو، ئەو شوێنەی کە ئامادەگیی واقیع، گەیشتە کەمترین ڕەهەندی خۆی. مۆسیقای مۆدێرنی ئەوروپی تەنیا هونەرێکە، شارستانیەتی خۆرئاوایی تێیدا دەستکەوتەکانی سەردەمانی پێشووی خۆی تێپەڕاندووە. ئەم مەسەلەیە هەڵکەوتێکی مێژوویی نییە، بەڵکووو ئاماژەیە بۆ سەرکەوتنێکی بێدەنگی ڕۆح لە جیهانێک پڕ لە وشەی بێکردار و کردارێکی بێوشەدا.

لە مێژووی مرۆڤایەتیدا شۆڕشەکان شێوەی زەوی ناگۆڕن، بەڵکوو شێوەی مرۆڤ دەگۆڕن، واتە ئەو ڕۆڵەی مرۆڤ لە خۆیدا و جیهانی چواردەوری بەدی دەکات. زەویش شوێنی ئەم گۆڕانە دەکەوێت. هەڵەیەکی باوی ئەزموونگەرایی، کە جێگای بەزەییە ئەوەیە، ئەم ڕێبازە شتێک وەک کەناراوی ئارامی دەناسێنێت، کە لە ڕاستیدا خۆی زەریا و زریان و شەپۆل و گێژاوە، واتە هەمان ئەزموونی مرۆڤ لە خۆی و جیهانی «ئۆبێکتیڤ». مێژووی مرۆڤایەتی، (گۆڕ)ی ئەو ڕاستییە ئۆبێکتیڤە لەدەست چوو و مۆزەخانەی ئەو فاکتە بەهێزانەیە، کە پووچەڵ بوونەتەوە، ئەویش نەک بە کەشفە ئەزموونییەکان، بەڵکوو بە هەڵبژاردنە نهێنیئامێزەکانی مرۆڤ، کە هەرجارە و بڕیار دەدات بە شێوازێکی جیاواز

[جیهان] ئەزموون بکات. هەموو ڕاستییە ئۆبێکتیڤە واتادارەکان لە سەروەختی لەدایکبوون و مردندا لە شتی پووچ زیاتر هیچ نین. ئەمانە لە شێوەی بانگەشەیەکی ترسناک و یاخییەکی بەتوانادا هاتوونەتە مەیدان و بە نامۆیی شێتێکی خورافەتپەرست لەناو دەچن. تەنیا لەنێوان مەودای ئەم دوو ڕادە زۆرەی زەینە، کە «حەقیقەتی ئۆبێکتیڤ» لە ڕاستیدا زیندووە و لە چەقی هەموو شتێکدایە. ئەم حەقیقەتە سروشبەخشی کرداری مرۆڤەکانە و یارمەتییان دەدات تا وێنەکانی ئیمان دروست بکەن. بەم شێوەیە «حەقیقەتی ئۆبێکتیڤ» بە یەک ئاست لە تەوتەم و تابۆی بەربەرەکان، هەڕەمەکانی میسر و خوداوەند و ژنەخوداوەندەکانی ئۆڵمپ و کۆسمۆلۆژیای دانتێ و تیۆری نوێی پەرەسەندنی جیهاندا بوونی هەیە. هەر بەڕاست کێ دەتوانێت لە پەرستگای دێلف تا پەرستگای بیزانسی، لە ئەپۆڵۆی پەرستگای یۆنانی تا مریەمی پیرۆزی کڵێسا سەفەر بکات، بێ ئەوەی خەونەکانی لە زایەڵەی ئەو چاڵە لێوڕێژ بێت، هەمان ئەو چاڵەی کە لە هەموو سەدەکاندا حەقیقەتی لە حەقیقەت و فۆرمی مرۆیی لە فۆڕمی مرۆیی جیا دەکاتەوە.

دەگوترێت [باڵندەی] کەو لە کاتی هەستکردن بە مەترسیدا سەری دەخاتە بن بەفرەوە، ئەزموون بۆ ئەزموونگەراکان هەمان ئەم ڕۆڵەی بەفری بۆ [باڵندەی] کەو هەیە، بەڵام حەقیقەت لەو شتەی کەمەندکێشت دەکات لەگەڵ ئەوەشدا خزە، بوونی نییە. تەنیا ئەم مەترسییە بێدەرەتانەی کە ڕەنگە هیچ حەقیقەتێک بوونی نەبێت، لە ڕاستیدا خۆی حەقیقەتێکی بێدەرەتانە. هەر بۆیە مەعریفەی ئەزموونی، زمانی حەقیقەت نییە. ئەوەی ئەمڕۆ لە ڕوانگەی ئەزموونییەوە حەقیقی و ڕاستەقینەیە، بەگشتی شتێکە کە ڕابردوو لێی ئاگادار نەبووە و داهاتووش ئەم شتە وەک بابەتێکی لەباوکەوتوو و وەڕسکەر بەلاوە دەنێت. تەنیا شتێک کە بە شێوەیەکی بێدەرەتان ڕاستەقینەیە، گومانکردن و نەبوونی یەقینە. مرۆڤ تەنیا لە ڕێگای نائومێدییەوە دەتوانێت لەم واقیعە بێدەرەتانە هەڵبێت، بەڵام بەناچار لە قەڵەمڕەوی ئیماندا لەگەڵیدا ڕووبەڕوو دەبێتەوە و بێ ئەوەی دەست لە هیوا هەڵبگرێت، دەیناسێتەوە و بە عەشقەوە کۆڵی بۆ دەدات.

بێدەرەتانی و خۆدزینەوەی ئەم ئیمانە و لێکنزیکبوونی بەردەوامی ئەم نائومێدییە، شیعر دەکات بەو هەنگاوە مەترسیدارەی کە هەیە. بەڵێ لە ڕاستیدا شاعیر لە هەموو

قۆناغەکاندا زیاتر لە کەسانی دی، لە فشاری نائومێدی و ئاوابوونی ئیمان ئازار دەچێژێت، بەڵام لە سەردەمی ئێمەدا ئەم بەڵایانە لە مەترسییە تاکەکەسییەکان زیاترن، چونکە لە هەناوی ئەمانەدا جۆرێک لە دوودڵیی بێفۆڕم بوونی هەیە. فیزیازانەکان کە هاوکات سەرقاڵی پاڵپشتی و سەلماندنێکی ئەزموونی چەمکە میتافیزییەکانن سەبارەت بە سروشتی جیهان، ئەمڕۆ گرنگییەکی ڕاستەوخۆ بۆ بیروباوەڕی میتافیزیکی دەردەخەن، ئەو بیروباوەڕانەی کە کۆمەڵگا بێ سەرنجدان و بە ئاڵۆزییەکی تەواو ئەوانەی قەبوڵ کردووە. ئەوان بە یارمەتیی ئەرگۆمێنت هێنانەوەی وردی ماتماتیکی سەرقاڵی کەندوکۆڵ دەبن و نەبوونی سەرنجدانە مەترسیدارەکەی ئیمانمان شەنوکەو دەکەن. چونکە ئێستا هەم ئیمان و هەم زانستی فیزیای ئێمە بەتوندی شەیدای ئەو بۆشاییە بەرفراوانەیە، کە لە ناوەوە و دەرەوەی ئەوەی هەیە، بوونی هەیە، شەیدای ئەو ناوەندە بەتاڵانەی هێز و گرژی و جووڵە نادیارەکانی ئەو گەردیلانەن، کە بێهۆ و بێئامانج بە چواردەوری یەکتردا دەخولێنەوە و خێرایی وەردەگرن تا بەم شێوەیە ئەو عەدەمەی کە لە هەناوی هەموو شتێکدایە لە چاوی خۆیاندا بیشارنەوە.

ئەمەش بەڕواڵەت ئەنجام و مەبەستی کۆتاییی شۆڕشێکە کە باسم لێوە کرد. پێش ڕوودانی ئەم شۆڕشە، جیهان بە نان و شەرابەکە، لەگەڵ هەموو ئالوودەبوونی بە گوناهـ چەقی سەرنجی ئیلاهی بوو. مرۆڤ بە هەوڵ و تەقەلا لەم چاودێرییە چڕوپڕە ڕزگاری بووە و ڕێگای خۆی بەرەو قەڵەمڕەوێکی نوێ کردووەتەوە و لەو فەزا سیمبولیکە کراوەیە، کە نزیکی و ئامادەگیی خودا لە دووری و نائامادەگیی ئەو جیا دەکاتەوە، ئەم ئازادییەی بە شێوەیەکی شکۆمەند بەگەڕ خست. مرۆڤ فێر بوو بە زمانی خۆی بدوێت، بەڵام تا ئازادانەتر دوا، وشە بێبەهاتر بوو. چونکە ئێستا وشە بووەتە بووکەڵەی زیرەکی هەوەسبازێک. بەم شێوەیە شتەکان بوون بە بابەتێکی متمانەپێکراوتری فیکر و ئەمە بەرهەمی ڕاستەقینە «کردار» بوو، هەمان ئەو کردارەی «لە ئەزەل و سەرەتاوە هەبووە». کێ دەزانێت دەشێت لە کۆتاییدا نە وشەیەک بمێنێتەوە نە کردارێک و بەپێچەوانەوە هەموو شتێک ڕێک بە نەخۆشییەکی ئاسایی کۆتایی پێ بێت، بە هەڵقوولانی ماددە، کە لەسەر جەستەی بەهێز و تەندروستی عەدەم و بۆشاییی شوێنەوارێک بەجێ ناهێڵێت.

لەسەر بوارێکی وەهادایە ئێوە بانگهێشتی بیرکردنەوە لەمەڕ مەسەلەکانی شیعری مۆدێرن دەکەم، ئەو مەسەلانەی کە شیعر لەوانەدا لەگەڵ هونەرەکانی دیدا هاوبەشە. هەر بۆیە کاتێک باس لە شیعر دەکەین، هاوکات مەبەستمان شتێکە زیاتر لە شیعر، بە هەمان شێوە، کە هاوکات شیعر ئاماژە بۆ شتێک زیاتر لە خۆی دەکات. کەواتە مەبەست لە شیعر چییە؟ واتای شیعر هیچ نییە جگە لە سەلماندن و پێداگری بۆ بەهای ژیان و ئەزموونی مرۆیی. هەر شیعرێک لە هەناوی خۆیدا جۆرێکە لە ستایش و پێزانین، شادومانی و دڵخۆشییەکەی تەنیا لە چێژ و خۆشییەکی ئاساییدا کورت ناکرێتەوە، ماتەمینییەکەی گریان و ناڵەیەکی ئاسایی نییە و بێهیواییەکەشی ناکرێت بە خەمۆکی و دڵشکانێکی ئاسایی بە یەکسان بزانرێت. شیعر هەرچییەک بڵێت، دیسان هیچ چارەیەکی نییە جگە لەبڕوابوون بە جیهانێکی واتادار، تەنانەت ئەو کاتەش بێمانایی جیهان مەحکوم و ڕیسوا بکات. تەنانەت ئەوکاتەش شیعر بە کێشە و ئاژاوە مەحکوم دەکرێت، ئەوە بە واتای نەزم دێت، تەنانەت ئەو دەمەش هاواری نائومێدی لێوە دێت، بەرجەستەکەری هیوایە. شیعر پەیوەستە بە پێگە و پایەی ڕاستەقینەی شتەکانەوە. لەبەر

ئەم گرنگی و پەیوەستبوونە بەپێگەی ڕاستەقینەی شتەکانەوەیە، کە هەموو شیعرە مەزنەکان بەهادار و واقیعگەران.

بەڵام چی ڕوو دەدات ئەگەر گومان و دوودڵی بەرانبەر بە پێگەی ڕاستەقینەی شتەکان، قەڵەمڕەوی ئەزموون و ڕوانگەی شهودی[دۆخێکی بێتێڕامانی عەقڵییە] داگیر بکات. هەمان ئەو قەڵەمڕەوەی کە شیعر تێیدا دروست دەبێت. چی دەبێت ئەگەر بەهای جیهانی ڕاستەقینە بکەوێتە بەر گومان؟ بەم شێوەیە خولیای شیعری پەنا دەباتە بەر قەڵەمڕەوە تایبەتەکەی خۆی، بۆ نێو ئەو جیهانە ناوەکییە بچووکە، کە لە کارەساتی داڕووخان و لەبەهاکەوتنی جیهان بە پارێزراوی ماوەتەوە. «کەشفی دونیای ناخ و دەروون و کۆچکردن بەرەو ئەویَ»، ئەمە دەتوانێت ناونیشانێکی گونجاو بێت بۆ حیکایەتی گۆڕانی شیعر لە سەردەمی ڕێنیسانسدا، تا ئەم سەردەمەی ئێمە. ئەم حیکایەتە بە ژیاندۆستی و چالاکیی ئەو کەسە سەرکێشانە دەست پێ دەکات، کە لەبەر هەژاریی خاک لە زێدی خۆیان دەرکراون و لە دەرکەوتن و خستنەڕووی خەزێنە چاوەڕوانکراوەکانیاندا دەگەنە لوتکە. بەڵام کۆتایی و

ئەنجامەکەی چی دەبێت: دڵتەنگی و هەستی غەریبیی نەتەوەیەکی شکستخواردووە، یان گەڕانەوەی باوک بۆ لای کوڕە هەڵگەڕاوەکەی[8].

دوو

پێشتر گوتم هەموو شیعرە بەنرخەکان پەیوەندییان بە پێگەی ڕاستەقینەی شتەکانەوە هەیە و هەروەها پێداگری لەسەر جیهانێکی بەهادار و مانادار دەکەن. مەبەستی ناڕاستەوخۆی قسەکەی من ئەوە بوو کە هەبوونی پێگە و پایەکی مانادار لە جیهانێکی بەهاداردا، پێگە و پایەی ڕاستەقینەی شتەکان و مەسەلەکانە. ئەم گوتەیە زۆر بە ئاشکرا حوکم و بڕیارێک بوو کە لە ئیمانەوە هەڵقوولا بوو، یان لە گوتەیەکی نزیکتر و ڕوونتر لە شێوازی دەربڕینی باوی ئەم سەردەمە، ئەم قسەیەی من جۆرێک بوو لە بڕیاردان لەسەر دروستیی بابەتەکە پێش خستنەڕووی ئەرگۆمێنتی پێویست، بڕیاردانی لەسەر دروستیی شتێک، کە هزری سەردەمی ئێستا وا دەردەکەوێت، پێداگرە لەسەر

[8]ئاماژەیە بۆ حیکایەتی "کوڕی هەڵگەڕاوە" لە ئینجیل کە خوازەیە بۆ تۆبەکردنی بەندەیەکی گوناهکار و ڕەحمەت و بەخششی خوداوەند بۆی. هیلەر ئەم چیرۆکەی تەواو پێچەوانە کردووەتەوە.

ڕەتکردنەوەی. واتە ئەو شتەی بە حەقیقەتێکی ڕاشکاوم زانی بوو، لە ڕاستیدا پرسیارێکە کە هزری نوێ ئەوە بە وەڵامێکی نەرێنی ڕەت دەکاتەوە. هەڕەشەی بەردەوامی ئەم وەڵامە نەرێنییە، بە بۆچوونی من یەکێکە لە شڵەژانە نەخوازراوەکانی شیعری مۆدێرن.
عەقڵ بەو شێوەیەی کە لێی تێگەیشتووین و بەکارمان هێناوە، واتە ئەو جۆرە عەقڵەی کە بەسەر زۆربەی چالاکییە عەقڵانییەکانی ئێمەدا زاڵە، (بە شێوەیەکی لۆژیکی) دەبێت لە ڕەوتی گۆڕانکاری و پێشکەوتنی خۆیدا، ببێتە هۆکاری لێکەوتنەوەی ئەم وەڵامە نەرێنییە. بە واتایەک، تەنانەت دەکرێت بڵێین ئەم عەقڵە خۆی هەر ئەم وەڵامە نەرێنییەیە، چونکە فەزیلەت و خاڵی لەسەرتربوونی، لە «ئۆبێکتیڤیتی» زیاتر هیچ نییە، بەڵام ئەو ئۆبێکتیڤیتەیەی کە عەقڵ پێی خۆشە چییە؟. مەگەر هەر ئەم بڕیارە بێت کە دەبێت «شتەکان و مەسەلەکان» بە ئازادی لێگەڕێین تا لەبەرکەوتنەکانی خۆیان لەگەڵ زەین یان هزر، شێواز و ڕێگەوشوێنی تایبەتی خۆیان بگرنەبەر و نابێت لێگەڕێی هەست و سۆزە مرۆییەکان دەست وەربدەنە بەرەوپێشچوون یان ئاڕاستەی کەشفی حەقیقەت ـ یان

بەواتایەکی تر، دەبێت ڕابەڕایەتیی ئەرگۆمێنت هێنانەوەی عەقڵی بگرێتە ئەستۆ و تا ئەو شوێنەی کە دەمانبات، لەگەڵیدا بڕۆین. ئەم فەزیلەتە، کە بە ئۆبێکتیڤێتی عەقڵانی ناو دەبرێت، لە ڕاستیدا فەزیلەتێکە لەسەر بنەمای بڕواپێبوون و هەم فەزیلەتێکی قارەمانانەشە، تەنیا کەسە ساختەکارە خۆپەرست، یان ساویلکە نائاسابییەکان دەتوانن بێتێڕامان، خوازیاری سڕینەوە و چاوپۆشی ئەمە بن، بەڵام هەر لەلایەکی ترەوە تەنیا کەسە ساویلکە و کاڵفامە نەزانەکان، کە هیچ زاتێکیان تێدا نییە بۆ گەڕان و ویستن، دەتوانن بۆ هەمیشە لەو مەسەلەیەی کە ئەنجامی ئەم بڕواپێبوون و قارەمانێتییە شاراوەیەی نێو ئەم ئۆبێکتڤیتیەتە بێئاگا بن، بەڵام ئەم بڕواپێبوونە خۆی چییە؟ بڕوابوون بەوەی کە ئەرگۆمێنت هێنانەوە، ئێمە دەگەیەنێت بە شوێنێک، کە سەرەڕای سوودمەندبوون، هەڵگری بەهایەکی ڕاستەقینەشە. ماهیەتی سیفەتی دووەمی ئۆبێکتیڤێتی، واتە قارەمانگەری چییە؟ پاشەکشێ نەکردن و شوێنکەوتنی ئۆبێکتیڤێتی عەقڵی چییە؟ ئەم گریمانە گەشبینانەیە کە بەهاکان، سەرەڕای ڕەتکردنەوە و سڕینەوەیان لە شێوازی توێژینەوە و لێکۆڵینەوە، دواجار

دیسان ڕێگەی خۆیان بەرەو نێو وەڵامەکان دەکەنەوە و دزە دەکەنە نێویانەوە، یان ئەوەی کە هاوشان لەگەڵ خۆجیاکردنەوە و خۆپارێزی لە بەهاکان، دەتوانن ئەنجام یان مەبەستێک بەدی بهێنن کە ڕەوایەتی و پاساودانی ئەوانە تەنیا پەیوەست نییە بە «دروستی» یانژی سوودمەندییەکەی، بەڵکوو بەهای جەوهەریی ئامانجیش لە پاساودانی ئەوەدا کاریگەرە. هەڵەکەش هەر لێرەدایە، چونکە ئەگەر مرۆڤێک بیەوێت بەهای شتەکان لەوان زەوت بکات، شتەکانیش بەهای خۆیان بۆ مرۆڤەکان لەدەست دەدەن.

تەنیا ئامرازی مرۆڤ بۆ دەستنیشانکردنی بەهاکان و کاردانەوە بەرانبەریان، هەست و سۆزەکانییەتی. لەگەڵ ئەم هەست و سۆزانەدا وەک ملهوڕی ڕێبازی عەقڵ و ئاژاوەگێڕانی گەڕۆکی حەقیقەتدا مامەڵە کراوە و عەقڵیش – واتە هەمان عەقڵی عەقڵگەراکان– لەسەر بنەمای ڕووبەڕووبوونەوەیەکی بەم چەشنە، جۆرێک حەقیقەتی بەرهەم هێناوە، کە هەست و سۆزە مرۆییەکانی کردووە بە دیاردەیەکی بێکەڵک و بێبەرهەم. شێوازە «ئۆبێکتیڤە»کانی کەشفی حەقیقەتیش، لەسەر بنەمای ڕێکەوتنی گشتی، هەر بەم چەشنە، هەست و سۆزە مرۆییەکانیان دەگۆڕن. ئەو

کارگانەی وا حەقیقەتەکانی ئێمەی تێدا دروست دەکرێت، کۆمەڵێک کارتێکردنی بێکار تەنیویەتی، بەڵام بێکاری و بێئیشی دەبێتە هۆکاری شۆڕش و لە ڕاستیشدا ئێمە بەدیهاتنی ئەو شۆڕشانەمان بینیوە و دەیبینین. مەزنترین و بەهێزترینی ئەم شۆڕشانە، لە مێژووی فیکریی سەردەمی نوێدا، ڕۆمانتیزم بوو. شەڕی نێوان عەقڵگەرایی و ڕۆمانتیزم میراتێکی مەترسیداری بۆ شیعری مۆدێرن بەجێ هێشت.

نیچە کە خۆی لە هەناوی زریان و ئاژاوەدا دەژیا، بەباشی ئەوەی دەزانی، کە لە بارودۆخێکی وەهادا، پێویستترین ئیشی فەلسەفە سەرقاڵبوونە بە مەسەلەی بەهاکان، ئیشێک کە فەلسەفە بە ویژدانێکی خراپەوە خۆی لێ دزیوەتەوە، بە بۆچوونی نیچە ئەم مەسەلەیە لە هەموو مەسەلەکانی پەیوەندیدار بە مەعریفە بنەڕەتیتر بوو. بە بڕوای ئەو ئەم مەسەلانە کاتێک گرنگن، کە وەڵامی مەسەلەی بەهاکان بدرێتەوە. بێ وەڵامێکی وەها، گەڕان بەدوای مەعریفەدا چیدی مەسەلەیەکی جدی و گرنگ نییە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە دەبێتە هەوڵێکی نائومێدکەرانە و پڕ لە

دڵەڕاوکێ. هەوڵێک کە نیچە ناوی لێ دەنێت «کەرەستەیەکی لەبار بۆ لەناوبردنت بە دەستی خۆت».
گەر دۆزینەوەی وەڵامێک بۆ پرسیاری بەهاکان، نەک لە ڕێگای گەڕانێکی عەقڵگەراییانەی مەعریفەی سوبێکتیڤێتی، بەڵکوو تەنیا لە ڕێگای بەکارهێنانی هەست و سۆزی مرۆییەوە بکرێت، ئایا لەم کاتەدا دەکرێت وەڵامێکی بۆ بدۆزرێتەوە؟ ئایا ئەو مەعریفەیەی کە بەم شێوازە دەست دەکەوێت، بە شێوەیەکی پێویست بە ڕێژەی خودی هەست و سۆزە مرۆییەکان، خز و ناجێگیر و گومڕاکەر و جێی متمانە نییە؟ ئەگەر شیعر هەمان ئەو شتە بێت کە وێنای دەکەین، واتە پەنابردن و گەڕانەوەی هەست و سۆزەکان بۆ هەست و سۆزەکان، ئەوا شیعر هەڵگری چ بەها یان حەقیقەتێکە؟ بەڕواڵەت لێرەدا ناتەبابوون و ناسازگارییەکی سەیر بەرچاو دەکەوێت، ناسازگارییەک لەنێوان ئەو جدییەتەی کە شاعیران لە پیشەکەی خۆیاندا دەیگرنەبەر و ئەو بەهرەیەی کە لەوان وەردەگیرێت. ئەوان لە خزمەتکردنی ڕۆحدا دەکەونە بەر ئازارێکی تاقەتپڕوکێن، تا هەوەسەکانی ڕۆحی پێ تێراو بکەن. ئەم چارەنووسە دۆنکیشۆتئاسایەی شیعر، نەک تەنیا لە شیعردا، بەڵکوو لە

تەواوی سەردەمی نوێدا بوونی هەبووە. ئەم پرۆسەیە کاتێک گەیشتە دواترۆپک، کە عەقڵگەرایی و ڕۆمانتیزم بە هاوکاری یەک هەوڵیاندا دوایین پاشماوەکانی سیستمێکی عەقڵانی لە بەهاکان لەناو ببەن.

هەندێک لە بیرمەندان و شاعیرانی ئەم قۆناغە، خۆیان بە بووژاندنەوەی سیستمێکی عەقڵانی لە بەهاکان سەرقاڵ کرد. لەنێو بیرمەنداندا، پڕخرۆشترین و ڕاستگۆترین کەس پاسکاڵ بوو. داهێنەری ئامێری ژمێریاری(حاسیبە) و مێشکی میکانیکی، لە هەمان کاتدا دەیزانی کە دڵ هۆکار و ئەرگۆمێنتی تایبەتی خۆی هەیە، کە عەقڵ هیچ شتێک سەبارەت بەوانە نازانێت. مەبەستی پاسکاڵ ئەرگۆمێنتەکانی دڵ بوو، نەک ئەو ناعەقڵانییەت و دژە عەقڵییە سەنتیمێنتاڵەی، کە زەینی ڕۆمانتیک بێزاربوونی خۆی لە عەقڵانییەتی مێشکە میکانیکییەکان لە ڕێگای ئەوەوە دەردەبڕی. ڕۆحی وردبینی کە پاسکاڵی ماتماتیکزان ئەمەی لە بەرانبەر ڕۆحی ئەندازەیی دادەنا، هیچ ڕەهەندێکی هاوبەشی لەگەڵ ئارەزوو و خەیاڵاتە سەنتیمێنتاڵییەکاندا نەبوو، ئەو خەیاڵاتە خاوانەی کە لە مەسەلەی دژە عەقڵانیبوونەوە سەرچاوەی دەگرت. مەبەستی ئەو زەین

بوو. ئەگەر زەینێک بوونی هەبووە، هەر ئەمە بوو ـ زەین، هۆشیاری و عەقڵ، کەرەستەیەک بۆ مەعریفەی عەقڵانی، بۆ ناسینی عەقڵانیانەی لۆگۆس، واتا و بەها. ئەو دڵەی پاسکاڵ باسی لێ دەکات ئەندامێکە کە ئەرکی دەستنیشانکردنی ئەو شتەیە، کە لەنێو دڵی شتەکاندا شاراوەتەوە. ئەرگۆمێنتی عەقڵانیی دڵ هەمان میتۆدی دیسکۆرسە، کاتێک بابەتی دیسکۆرس نەک لۆژیکی گوزارەکان، بەڵکوو لۆژیکی بەهاکانە و هەر ئەمەشە سەرنجڕاکێشییە سەیرەکەی ئەم بیرمەندە بەگوڕوتینەی سەدەی حەڤدەیەم بۆ ئەو زەینە بەگوڕوتینە دژە مەسیحەی سەدەی نۆزدەیەم: نیچە.

زەینی هەردووکیان لەسەر مەسەلەی بەهاکان چڕ ببووەوە و ئەگەر ئەم خەمەی نیچە بەڕواڵەت شێوەی مەسەلەیەکی جوانیناسی لەخۆ دەگرێت، واتە پەیوەندی نێوان شیعر و حەقیقەت، هۆکارەکەی نەک ڕێکەوت، بەڵکوو لۆژیکی مێژوو بوو. نیچە لە کۆتاییی ژیانە عەقڵانییەکەی [پێش شێتبوونی] گوتی ئەم مەسەلەیە یەکەم پرسی جدیی سەردەمی مێردمنداڵی و «ترسی پیرۆزی» ساڵانی دوایی بووە. بۆ ئەو، ئەم مەسەلەیە هاوتا بوو لەگەڵ پرسی حەقیقەت و نەبوونی حەقیقەت، چونکە لەو مەودا زەمەنییەی نێوان

پاسکاڵ و نیچەدا، شاعیران و هونەرمەندان، زیاتر لە هەموو کەسێک، گوڕوتینی ماندووکەری پێویستیان بۆ تێگەیشتن لە مەسەلەی ئەم بابەتە بنەما ئایینییەدا هێشتبووەوە. گەرچی زۆربەی فیکرە بەرزەکانی ئەوان لێرەوە سەرچاوە دەگرێت، لە هەمان کاتدا ئەم مەسەلەیە بارێکی هەمیشەیی بوو لەسەر شان و سەرچاوە و ئەگەرە شیعرییەکانیان.

گەر بمانەوێت بۆ پاڵپشتی لەم بۆچوونە نمونە بهێنینەوە، دەبێت ڕیزێک ناوی زۆر لە کەسانی بەرجەستە و گرنگ ڕیز بکەین (بلەیک، وردزورس، کولریج، کیتز)، لە فەڕەنساش تاڕادەیەک هەموو ئەو شاعیرانەی کەوتوونەتە نێوان بۆدلێر و ڤالێری، لە ئەڵمانیا پێش هەموویان گۆتە و هۆڵدەرلین و ڕیلکە. هەموو ئەمانە بە چاوپۆشین لە نووسینە تیۆرییەکانی شیلەر و ڕۆمانتیکەکان. گەر بەدوای کەشفی ئەو وشانەدا بین کە مەترسی و ئاڵۆزییەکانی شیعری مۆدێرن بە باشترین شێوە پێناسە دەکەن، گومانم هەیە پاش ئاشنابوون بە شیعرە مەزنەکەی هۆڵدەرلین (نان و شەراب) پێویستمان بە گەڕانی دی هەبێت:

لە ڕۆژگارێکی وەها بێڕۆح، لە بنەڕەتدا بۆچی دەبێت شاعیر بیت؟

بەڵام ئەم سەردەمە بێڕۆحە، ئەم سەردەمە هەژارە کە لە هەمان کاتدا زیاتر لە هەر سەردەمێکی دی لە جیهانی غەیبەوە دوور بوو، چی بوو؟ ئەمە چ سەردەمێک بوو وای لە هۆڵدەرلین کرد ڕەوایەتیی شاعیربوون بخاتە ژێر پرسیارەوە؟ ئەم سەردەمە بێنرخە، بەڵام زۆر بەهێزە کە شیعری تا لێواری بێدەنگی برد، تا سنووری ئەو «چاڵ»ـەی کە بۆدلێریش بوونی ئەوەی لە تەنیشت شیعرەوە هەست پێ دەکرد، ئەم سەردەمە دوژمنکار و شەڕانییە، کە سەرەڕای ئەوەی ئەو هەمووە شیعرەی لە هۆڵدەرلین و بۆدلێر و ڕامبۆ دروست کرد، کە لە ڕاستیدا تا ئەو سەردەمە نەبیسترابوو، چونکە لە شیعری ئەواندا، زاتی بێگوتەیی و بێزمانی، بەبێ شکاندنی بێدەنگی، زمانی خستبووەگۆ. ئەمە شیعرێک بوو کە بە لێوارێکی تەنکی موعجیزە لە شێتی جیا دەبووەوە، موعجیزەیەک کە لە چرکەساتێکدا قووڵاییەکی ڕوون و بێپەردەی نهێنی، ئاشکرا دەکات، بەڵام بە بەهای زاڵبوونی تاریکی بەسەر هەموو ئەو شتانەی کە پاش ئەوە لە ژیاندا بەجێ دەما.

هەر لە ڕاستیدا ئەم ڕۆژگارە بێڕۆحە چی بوو؟

ئەمە ڕۆژگارێک بوو کە تێیدا نان و شەراب تەنیا کاڵایەکی ڕووت و قووت بوون، سەردەمێک کە واقیع هیچ واتایەکی نەبوو و واتا ناواقیعی بوو. ئەگەر بڕیاربایە تێگەیشتن و هەستی ئەم ڕۆژگارە لە واقیع، پێوەری دیاریکردنی ئەو «واقیعە» بێت کە شاعیر بە شوێنکەوتنی ئەو حوکمەی ئەرستۆ، دەبوو «لاسایی» بکردایەتەوە، ئیدی شیعر نەیدەتوانی وەک شیعر بوونی بمایە. ئەمە هەمان ئەو سەردەمە بوو کە هیگڵ، هاوڕێی سەردەمی گەنجیی هۆڵدەرلین، لە بارەیەوە گوتی: هونەر مەسەلەیەکە پەیوەستە بە ڕابردووەوە و بەو شێوەیەش دەمێنێتەوە، چونکە ڕۆحی پەخشان هەموو واتاکانی فیکری بەرەو خۆی ڕاکێشاوە و هەژاری و وەڕسکەری خۆی لەسەری هەڵکۆڵیوە.

دەبینین هیگڵ بەو زمانە فەلسەفییە سەختەی خۆی، ئەو مەترسییانە بەوردی وەسف دەکات کە لەپێش شیعردا خۆی حەشارداوە. گوتی: شیعر ناچار دەبێت ئەرکی گۆڕانی فۆڕم و سەرلەنوێ دروستکردنەوەی تەواوی واقیع لەئەستۆ بگرێت و لەم لایەنەوە دەکەوێتە بەرانبەر ئەو تۆپەڵە توند

و ڕەقەی واقیعە ساختە و بێبنەماکان، شیعر لە هەموو شوێنێکدا خۆی لەگەڵ کێشەی جۆراوجۆردا دەبینێتەوە.

ئەم بۆچوونەی هیگڵ بە کردەوە ڕەت کرایەوە ـ ئەویش لە ڕێگای شیعرەوە، نەک واقیع. بەڵام بە بەهایەکی زۆر قورس! مرۆڤ تا ڕادەیەک کەڵکەڵەی ئەوەی تیا دروست دەبێت بڵێت: بە بەهای تێکچوونی عەقڵی هۆڵدەرلین و مانەوەی بەهرەی ڕامبۆ. بە دڵنیاییەوە بە بەهای سادەبوونی شیعر، ئەو سادەییە قووڵەی کە پڕبەهاترین بەرهەمی ئاشتەوایی نێوان هزری شاعیر و هزری سەردەمەکەیەتی. ئەم ئاشتەواییە لە جەنگە هۆمیرۆسییەکان و تراژیدییەکانی ئەخیلۆس و تەنانەت لە دابەزینی دانتێ بۆ نێو دۆزەخدا ئامادەیی هەیە، بەڵام لە شیعری هۆڵدەرلیندا هیچ شوێنەوارێکی بەدی ناکرێت، تەنانەت لە ساتە بەنرخەکانی شیعری ئەودا کە ئارامی و گەشاوەییەکی تەواوی هەیە. چونکە ئەم ساتانە کاتێک دێن کە شاعیری تاراوگەنشین، ماڵ و جێگایەک لە تەنیشت تاراوگەنشینەکان دەدۆزێتەوە، سەردەمێک کە شاعیری ئاوارە و بێبنەچە لەنێو کۆمەڵەی خوداوەندە ئاوارەکاندا قەبوڵ دەکرێت:

لە کوێن، بەڵام لە کوێن ئەوان؟ زۆر بەرزتر لە خۆمان، لەو دوورەوە، لە جیهانێکی دیکە.

ئەو بڕوایەی کە شاعیر لەنێو ئەزموونی بێئاگابوون لە خۆی بەدوای سەرچاوەی سروشتیی خۆیدا دەگەڕێت، تەنانەت لەنێو «کلاسیکیترین» فۆڕمیدا بەهەڵەداچوونێکی ڕۆمانتیکە. لە سەردەمی شۆپنهاوەرەوە تائێستا زۆرێک لە تیۆرەکانی جوانیناسی، کە لە ئاستێکی بەرفراواندا قەبوڵ کراون، کاریگەریی ئەم بەهەڵەداچوونەیان لەسەر هەبووە. بۆ نموونە خەسڵەتی «ناکەسیبوونی[9]» شیعر، کە شاعیر وەک هۆکارێکی پاسیڤ و بێلایەن دەخاتە ڕوو، هۆکارێک کە ئەزموونە بێناونیشانەکان لە ڕێگای ئەوەوە یەک دەگرن و بەرجەستە دەبن. ئەم تیۆرانە تەنیا لەبەهاکەوتنی ژیانی ڕاستەقینەی کەسانی ڕاستەقینە لە جیهانی ڕاستەقینەدا بە شێوەیەکی باش دەردەبڕن. شاعیرە مەزنەکان تینی شیعریی خۆیان نەک لە «کەسدامالین[10]» و نە لەنێو مەستبووندا، بەڵکوو لەو تێڕوانینە هۆشیار و ئاگامەندەدا بەدی دەکەن، کە دەتوانێت دزە بکاتە نێو واقیع و ئەوەی

[9]impersonality
[10]depersonalization

کە لە واقیعدا هەیە ببینێت. هۆڵدەرلین ئەم تایبەتمەندییەی ناولێناوە «بەئاگابوونی پیرۆز». پۆڵ ڤالێریش جارێک بە شێوازێکی کۆدئامێز گوتی «گەر بڕیار بایە دەست بۆ پێنووس ببەم، ئەوا نووسینی دەقێکی لاواز، بەڵام بە ئاگاییەکی تەواو و ڕاشکاو و تەندروستییەکی تەواوم بە باشتر دەزانی، تا نووسینی شاکارێک لە حاڵەتی مەستی و بێئاگایی لە خۆت».

بە گوتەی هۆڵدەرلین «لە هەر کوێ هۆشیاری لە تۆ ترازا، هەمان ئەو شوێنە سنووری ئیلهامی تۆیە، شاعیری مەزن هەرگیز بێئاگا نابێت لە خۆی». قووڵبوونەوە لە واتای ئەم دەستەواژەیە، پاشان گەنگەشەی بەنرخترین شیعری هۆڵدەرلین، ئەوکات بە بیرهێنانەوەی چارەنووسی ئەو[11]: ئەمانە سێ پەردەی بەدیهاتنی یەک تراژیدیان.

ئەمە بە تەنیا تراژیدیای هۆڵدەرلین نییە، بەڵکوو تراژیدیای جیهانێکە، کە واقیعی هۆشیار و ئاگامەندی خۆی، لەودیو هۆشیاریی شاعیر ئەزموون کردووە و شاعیری فڕێداوەتە

[11] هۆڵدەرلین کە بەردەوام بەدەست کێشەی دەروونییەوە دەینالاند و چەندانجار لە نەخۆشخانە خەوێنرا، دواجار عەقڵی بەتەواوەتی تێکچوو و چل ساڵی کۆتایی تەمەنی لەنێو تاریکیی شێتیدا بەسەر برد.

شوێنێکەوە، کە لەوێدا ئەو هەرگیز بێئاگا و نامۆ نەبووە بە خۆی، لەگەڵ جیهاندا نامۆ دەبێت. کاتێک هۆڵدەرلین هۆشیاریی شیعری وەک هێز و توانای هزری کەشفکردنی پێگەی ڕاستەقینەی هەر شتێکی تایبەت لەنێو نەزمێکی گشتیدا پێناسە دەکات ئەم خاڵەشی بۆ زیاد دەکات کە «بەبێ عەقڵ یان هەستێکی تەواو ئامادەکراو» دەستڕاگەیشتن بە هەر ئاست و لەسەرتربوونێکی باڵا لە هونەر و ژیاندا نەکردەیە. ئەوکات ڕوونترین تێڕوانینی ڕاستەقینە بۆ شیعر و ژیان، ماهیەتێکی ساختەی واقیعێکی تەواو شێواو و تێکچوو بەرجەستە دەکات، واقیعێک کە تێیدا ژیان بەتاڵە لە هەر شیعرێک و شیعر بەتەواوەتی بێبەشە لە ژیان. لە جیهانێکی وەهادا کە هیچ شوێنەوارێک لە ماڵ و پەناگەیەک نییە، گەڕانەوەی شاعیر بۆ ماڵەوە[12] حیکایەتێکە لێوانلێو لەو مەترسییانەی کە مایەی تێگەیشتن نییە. چونکە لەو شوێنەی کە هیچ شوێنەوارێک لە پیرۆزی

[12]ماڵ، پەناگە و گەڕانەوە بۆ ماڵەوە، خوازە و سـەمبولی ئەدەبی میتافیزیکن و بەشێکن لە کۆنترین نەریتی مەعنەویی خۆرئاوا. چوون و ئاوارەبوون و گەڕانەوە بۆ ماڵەوە، ناوەڕۆکێکە کە سـەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئۆدیسـیۆسـی هۆمیرۆس. ئەم ناوەڕۆکە لە جیهانبینیی مەسـیحیدا گۆڕانی بەسـەردا هات و بووە سـمبولی دابەزینی مرۆڤ و نامۆبوون و غەریبکەوتنی ئەو لەم جیهانەدا.

و ڕۆح لە ئارادا نییە، لەجیهانێکی وەهادا، ئاگاییی پیرۆزی ڕۆح لە ئالوودەبوون بە مادده هۆشبەرەکان دەچێت. ئەو دەمەی عەقڵ پێداگری لەسەر ڕاستی و بڕواپێکراوی تایبەتی ئەرگۆمێنتەکانی خۆی دەکات، دڵ، دڵەکەی پاسکاڵ، لەلایەن هێز و دەسەڵاتی عەقڵانییەتە زاتییەکەی خۆی تێک دەشکێت. لە ڕۆژگارێکی وەهادا، واقیع لە کەشف و شهودی عارفێک دەچێت، واقیعگەرایی شیعری ڕەسەنیش ماهیەتێکی «میتافیزیکی» لەخۆ دەگرێت. بەڵام هۆکاری ئەم بارگۆڕانە، بەجێهێشتنێکی بەمەبەستی جیهانی فیزیکی نییە، بەڵکوو هۆکارە سەرەکییەکەی ئەوەیە کە بە هاوکاریی جۆرێک لە چڕبوونەوەی چێوەی بازنەی واقیع، شیعر بەناچاری دەکەوێتە دەرەوەی بازنەی [جیهانی فیزیکی و واقیعی].

لەگەڵ ئەمەشدا نابێت ئێمە لە سەرنجدانی حەقیقەتێکی تایبەت بێئاگا بین، حەقیقەتێک کە تا ئێرە بەمەبەست پشتگوێمان خستووە، تا لەم ڕێگایەوە بتوانین سیفەتی تایبەت و دیاری شیعری مۆدێرن بەڕوونی و ئاشکراییەکی زیاترەوە پیشان بدەین. شیعر لە هیچ سەردەم و کاتێکدا، گوتەیەکی تەواو وەسفی و لاساییکەرەوە نەبووە بە واتا ئەرستۆییەکەی. شیعر هاوکات سەرەڕای ئەمانەش،

داهێنەریشە، داهێنان بە واتای بەواقیعیکردنی ئەو شتانەی کە پێشتر بوونیان نەبووە. ڕەگی وشەی «شیعر» دەقاودەق ئاماژەیە بۆ ئەم جۆرە لە «دروستکردن[13]». بەڵام شیعر بە واتایەکی قووڵتر و نهێنیئامێزتر لە داهێنان دادەنرێت. شیعر ئەو ڕەگەزە داهێنەرەی کە لەنێو زاتی خۆیدا حەشار دراوە، چڕ دەکاتەوە و پێی دەگەیەنێت، چونکە واتای ڕاستەقینەی ئەزموون بریتییە لە دروستکردن و گەنگەشەکردنی واتا، نەک وەرگرتنی کارتێکردنە هەستییەکان. شیعریش پێشەنگی واتا، دروستکەری ئەزموونە. شیعر بەردەوام چەند بەشێکی نوێ لە پانتاییە بەڕواڵەت ناکۆتاکەی ئەزموونێکی هێزەکی بەدی دەهێنێت. بە هەمان شێوە کە پێشتر باسم کرد، شاعیران لەبەر ئەم هۆکارە، زۆر ئاسانتر لە خەڵکانی ئاسایی دەبنە نێچیری گومان و نائومێدی، چونکە خەڵکانی ئاسایی بەپێچەوانەی ئەوانەوە، ڕازین بە ژیانکردن لەگەڵ ئەو واتا و چەمکانەی کە خەڵکانی تر بۆیانی سازاندووە.

---

[13] وشـــەی poetry لە وشـــەی poeisis هەڵهێنجراوە کە لە زمانی یۆنانی دا بە واتای دروستکردن دێت.

ژیان و پەرەسەندن و گەشەسەندنی هەر کۆمەڵگایەکی شارستانی لەسەر ڕێکەوتنێکی بێدەنگی بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، بەڵام قووڵ ڕەگی داکوتاوە، کە لەسەر بنەمای ئەمە دەکرێت ئەوە دەستنیشان بکەیت چ شتگەلێک وەک هەوێنێکی بڕواپێکراوی ئەزموون جێگای قەبوڵن. شارستانیەت کۆمەڵەیەکی ئاڵۆزە لە بەنداو و جۆگەلەکان، کە ڕەوتی تیژی ئاوەکەی چواردەوری کۆنترۆڵ دەکات و فۆڕمی پێ دەبەخشێت. شارستانیەت زەوییەکی بەپیتە کە بە وردەکاریی زۆرەوە پرۆژەی لێدراوە و لە هێرشی لافاوی ئەزموونە ناڕێک و نوێ و بێفۆڕمەکان پارێزراوە. لە کولتوورێکی سەقامگیری بەم شێوەیە، کە لەنێو سنوورەکانی ئەزموونێکی "ئاسایی"ی پتەو و جێگیر وەستاوە، هێزی داهێنەرانەی هونەر زیاتر لەنێو هەناوی قووڵاییدا بەرجەستە دەبێت، تا لە بەرفراوانی ڕووتەختدا. لێرەدا هونەر ئەزموونێکی نوێ ناخولقێنێت، بەڵکوو هەمان ئەزموونی کۆن دەپاڵێوێت و قووڵییەکی زیاتری پێدەبەخشێت. جیاوازی نێوان بەروبومەکانی بوارە هونەرییەکان لە ئەنجامی کەشفی ئاسۆ نوێ و ناچوونیەکەکانەوە نییە، بەڵکوو پتر لەو جۆرە جیاوازییە

دەچێت، کە لەنێو تەجەلابوونە جۆراوجۆرەکانی یەک ناوەڕۆکدا بەرچاو دەکەوێت. ئەو قۆناغە هونەرییانەی کە تێیاندا سەلیقەی هونەری زیاترە، کاتێک بەدی دێن کە ئایدیالی جێگیری ئەزموون نەرم بووبێتەوە، پتەویی خۆی لەدەست دابێت، بێ ئەوەی هێز و وزەی ناوەکی لاواز بووبێت. ڕێنیسانس یەکێک بوو لەم قۆناغانە، کە لە ڕوانگەی شیعرییەوە لە بەرهەمەکانی شکسپیردا گەیشتە دواترۆپکی خۆی. وەک بڵێی نەزمی ناوەکیی سیستمی کۆن قووڵاییەکی تری بەخشییە شڵەژان و گرژیی لێکترازان و ڕزگاربوون، قووڵایی شادی و تراژیدی، قووڵایی سەرکەوتنە پێوانەنەکراوەکان و زیانە قەرەبوونەکراوەکان. کەسانی سەرکێشی پانتاییی ئەزموون وەک بڵێی سواری کەشتیی ڕزگاربوون کراون و ملیان ناوەتە دەریاوە، هەوڵیان دا تا یەدەک و گەنجینەکانی مەعریفە و هەستەکان ڕزگار بکەن و بیهێنن بۆ وشکانی، ئەو یەدەکانەی کە لە سیستمی کۆن بەجێمابوو و کەوتبووە سەر ئاستی دەریای خرۆشاو. بەرهەمی هونەرمەندەکانی سەرەتای سەردەمی ڕێنیسانس و شیعری شکسپیر، تەژییە لە خولیا و خواست بەرەو ئەزموونێکی زیندوو و ڕاستەقینە، ئەو ئەزموونەی

کە لەبەر خەمساردی و بێ پاڵپشتی کەوتبووە بەر مەترسیی مەرگەوە. بەهرەی داهێنەرانەی ئەو سەردەمە هەر لەم خولیایەوە هەڵدەقوڵا، نەک شەهامەت و بێباکی بەرانبەر بە نائومێدی، چونکە بە شێوازێکی ناڕوون و تەمومژاوی، هێشتا ئاگایی و زانینی خۆی لە کەناراو و بەندەر و ماڵ و مەبەستی کۆتایی پاراستبوو. ڕۆحی گەڕۆکی هونەر، لە قووڵاییی ئاگاییی خۆیدا دەیتوانی هێشتا سیستمی هەمەکیی شتەکان و بابەتەکان بەدی بکات، سیستمێک کە دەبوو هونەر لەوێدا پێگەیەک بۆ هەوڵ و داهێنان و دەستکەوتەکانی خۆی بدۆزێتەوە. بەڵام تا ئەم سیستمە هەمەکییەی شتەکان و بابەتەکان، سەقامگیریی خۆی زیاتر لەدەست دەدا، بە هەمان شێوە زەریای کەشفە هێزەکییەکان و قەڵەمڕەوە نەناسراوەکان ناکۆتاتر و تازەتر دەهاتنە پێشچاو. لە هەڵکشان و داکشانی تاریک و بێفۆڕمی دەریای ناکۆتاییی توانا هێزەکییەکان، بەشە بەجێماو و پەرشوبڵاوەکانی واتا، خۆیان دەنووسێنن بە پارچە سەرئاوکەوتووەکانی ئەزموون، چونکە لەمەودوا گشت شتێک دەریایە، هەموو شت دەریایە.

دەریا لە هەموو شوێنێک ئێمەی تەنیوە،

دەریا لێواری وشکانییە، هەروەها ئەو گاشەبەردە ڕەقە کە خۆی دەخزێنێتە ناوی، ئەو لێوارانەی کە تێی فڕێ دەدات نیشانە نهێنیئامێزەکانی ئافراندنی کۆنتر و ئەوی تر...

ڕیلکەش حیکایەتێک دەگێڕێتەوە کە لەوێدا هەروەک لە شیعری جەنابی ئیلیوت، دیسان دەریا و ئاست و مەوداکەی «ئافراندنێکی ترە»، کە وێنەی واقیعی شاعیر دروست دەکات. لە حیکایەتەکەی ڕیلکەدا بەلەمێکی سەوڵدار ملی سەفەرێکی ئەستەم دەگرێتەبەر. بە سەوڵ لێدانێکی یەک-ڕیتم شەپۆلەکان دەبڕێت. هێشتا هیچ شوێنەوارێک لە شوێنی مەبەست بەدی ناکرێت. لەناکاو پیاوێک کە وەک دیارە لەسەرخۆ و بێکار دانیشتووە، دەست بە گۆرانی چڕین دەکات. ئەگەر بەرەنگاریی شەپۆلە ڕاستەقینەکان لە بەرانبەر هەوڵەکانی سەوڵلێدان بە شێوەیەکی بێمانا شکست دەهێنێت، ئەوا ئەم گۆرانیبێژە بێکار و بێبارەیە کە بە سیحری خۆی زاڵ دەبێت بەسەر نائومێدییەک، کە لە بێئامانجی و سەرگەردانییەوە سەرچاوەی گرتووە. ئەوانەی دی وا لای ئەو دانیشتوون، هەوڵ دەدەن خۆیان ئاوێزانی ڕەگەزێک بکەن، کە لە چواردەور و تەنیشتی ئەواندایە، بەڵام هەر لەو ساتەدا وا دەردەکەوێت کە دەنگەکەی ئەو

کەشتییەکە بەرەو دوورترین مەوداکان دەنێرێت و بەم شێوەیە ئەو مەودا دوورە کەشتییەکەبەرەو خۆی ڕادەکێشێت. ڕیلکە دەگاتە ئەو ئەنجامەی «نازانم چۆن و بۆچی، بەڵام لەناکاو لە دۆخی شاعیر و پێگە و ڕۆڵەکەی لەم سەردەمە تێگەیشتم... بێبەشکردنی ئەو لەهەر شوێن و پێگەیەک جگە لەمە. مەسەلەیەکی بێبایەخە. بەڵام لەوێدا دەبێت ئەو قەبوڵ بکرێت و تەحەمول بکرێت».
مەبەستی سەرەکیی شاعیر هەمان مەودا زۆر دوورەکەیە. ئەو لە تەنیشتیدایە، گرنگ نییە. بەڵام ئەوەی لە تەنیشتیدایە، ئەگەری ئەوەی هەیە هەر ساتە و بەو بریسکانەی کە لەو گوریسە نەبینراوە بەرز دەبێتەوە و کەشتییەکە دەبەستێتەوە بە شوێنی مەبەست، دوور و نهێنیئامێز دابگیرسێت. سادەترین شتەکان و بابەتەکان یان بچووکترین ڕێژەی ئەزموون دەشێت لەناکاو و دوور لە چاوەڕوانی، بچێتە نێو ناکۆتاوە، بەشێکی بچووک کە هێز و وزەیەکی زۆری لەنێو خۆیدا هەڵگرتووە، هێزێک کە پێشتر[14] لەنێو بەشەکانی سیستمێکی گشتیدا بڵاو بووەوە

[14]مەبەستی پێش سەردەمی نوێ و هەڵوەشاندنەوەی سیستمی گشتیی بەها جێگیرەکانە. لە ڕوانگەی مێژووییەوە ئەم سیستمە دەشێت ئەورووپای فیوداڵی یان

و بچووک و گەورەی لە جێگای دروست و شایستەی خۆیان دادەنا. ئەم سیستمە چیتر بوونی نییە. چ کەسێک ئاگاداری پێگەی ئێمە، یان شوێن و پێگەی هەر شتێکی دییە؟ ئەو ئەڵقانەی کە ئافراندنیان دەبەستەوە بە ئافرێنەر و ئافرێنراویان بە ئافرێنەر دەبەستەوە، لە کوێن؟ ئەم بابەتە سەرەکییە ناوەڕۆکی یەکەم لاواندنەوەی دوئینۆ (Duino Elegy)ی ڕیلکەیە. هەمووشتێک جیاواز و لێکترازاوە، سیستمی جیهان دابەش بووە و فرەبەشە.

مەخابن، کێیە؟

تا بتوانین کەڵکی لێوەرگرین؟ نە فریشتە، نە مرۆڤە.

تەنانەت گیاندارە بە ئاوەزەکانیش دەزانن

کە ئێمە لەم جیهانە تەفسیرکراوەماندا

هێندە لە ئاسایش و ئاسوودەییدا نین

ئینجا، لێرە یان لەوێ، سەرلێشێواو و بێسیستم، لەو ساتانەی وا دێتە پێشچاو کە بابەتێک یان شتێکی تەواو سەیر و بەڕێکەوت بۆ ئێمە بووەتە هەموو شتێک.

[کەواتە] ڕەنگە، بمێنێتەوە

دەوڵەتشـارەکانی یۆنانی کۆن بێت، هیلەر هەرچەند ئەم بابەتە باش ڕوونناکاتەوە، بەڵام مەسەلەکە پێداگرییە لەسەر تەنگەژە و ئاژاوەی سەردەمی نوێ.

دارێک لە هەورازێکدا، تا ڕۆژ لەدوای ڕۆژ لێی بڕوانن
بۆمان دەمێنێتەوە ڕێگای دوێنێ و وەفاداری
ئەو نەریتەی کە خۆشیدەویستن و مایەوەو هەرگیز مەیلی چوونی نەکرد.

شێوەکاری ئەم دۆخە، ڤان کوخە. ئەو درەختی لاواندنەوەی ڕیلکە، گوڵەبەڕۆژە و کورسی و پێڵاوەکانی کێشاوە، ئەو شتانەی کە وەک تەنێکی بەڕێکەوت، هەموو ئەو گڕوتین و سەرلێشواوییەی ڕۆحیان لەنێو خۆیاندا هەڵگرتووە، هێزێک کە سەردەمێک لە پێگەی لەسەر هەق و یاسایی خۆیدا، لەنێو فریشتە و مادۆناکانی جۆتەر [جۆتەری شێوەکار و پەیکەرسازی فلۆرانسی]ماڵی هەبوو. چارەنووسی ڕۆح بەم شێوەیە: سەردەمێک پادشای وڵاتە لەهەژمارنەهاتووەکان و ئێستاش خاوەنی نایاساییی پێڵاوەکان. سەیری چرۆی ئەم درەختی چوالەیە بکەن، بڕواننە ئەم کورسییە، بەڕاستی ئەمانە زیاتر لە بەشی خۆیان ڕۆحیان تێدایە و تاڕادەیەک لە خۆشیدا بەرگەی ناگرن. ئەو بابەتەی وا شتەکانی ڤان کوخ لە پینەوشڕەی ئاڵۆزەکانی سوریالیزم جیا دەکاتەوە، تەنیا چرکەساتێکی تەقینەوەئاسایە و تەواو.

ئاڵۆزی و تەمومژی ناسراو و بەناوبانگی شیعری مۆدێرن لەم ڕاستییەوە سەرچاوە دەگرێت، کە ئەو سیمبولانەی لەلایەن هەمووانەوە قەبوڵ کرابوون، لە ژیانی ئێمەدا چیدی نەماون، ئەو سیمبولانەی کە دەبوو دەرخەر و پێگەی قووڵترین هەستەکانی ئێمە بن.

هەر بۆیە ئەم هەستانە وەک جۆرێکی تایبەتی قرژاڵەکان، کە لەنێو چێوە و گوێچکەماسیی بەتاڵدا هێلانە دەکەن، لەنێو دەریایەکدا کە واتایەکی ڕوونی نییە، دزەیان کردووەتە نێو چێوە بەتاڵەکانی بیرەوەری و بەملاولادا دێن و دەچن. هێشتا دەشێت مرۆڤ بگاتە هەسارەی مانگ و زۆریش ناخایەنێت کە سەفەر بۆ هەسارەکان ئاسانتر بێت لە دروستکردنی پەیوەندی لەنێوان ئەو دونیا زۆر و ئەژمارنەکراوە فەردی و تایبەتییە. چونکە ئەم دێڕە شیعرانەی جەنابی ئیلیوت نەک سەبارەت بەو وشانەی کە دەکەونە بەرانبەر تەجەلای دوایین نهێنی، بەڵکوو سەبارەت بەو وشانەش کە کەوتوونەتە نێو زێرابی پێش کۆتاییی تاریکی و ئاژاوەوە، ڕاستن:

وشەکان لۆچ دەبن،

درزیان تێدەکەوێت و دەشکێن، دەکەونە ژێر هەژموون

ژێر فشار، دەخلیسکێن، لەناو دەچن
لە ئەنجامی نەبوونی وردەکاری دەڕزێن...

سێ

گۆتە لە ژیاننامەکەیدا بەتووڕەییەوە سکاڵا لەو گاڵتەجاڕییە دەکات، کە دەگوترێت شیعر لە کاتی تایبەت، یان ساتە-شیعردا دەنووسرێت. ساتەشیعر، شیعرێکە کە لە کات و ساتی ڕاستەقینەوە هەڵدەقوڵێت، بە گوتەی ئەو «لەنێو هەموو جۆرەکانی شیعردا، ئەمە یەکەمین و ڕەسەنترین جۆریانە». ئەو لە یەکێک لە گفتوگۆکانی لەگەڵ ئیکرمان ئەم بابەتەی بەتەواوی ڕوون کردەوە، کە مەبەستی لە ساتەشیعر، پیاهەڵدانی لەناکاو و سەروادار نییە. «هەموو شیعرەکانی من ساتەشیعرە، واقیع سەرچاوەی سروش و بنەماو بنچینەیانە، من هیچ بەهایەک بۆ شیعرێک دانانێم کە ڕەگی لەنێو واقیعدا نەبێت». هەڵبەت ئامانج و بەردەنگی ئەم وتەیەی گۆتە، ڕۆمانتیکەکان بوون، ئەمە ئاگادارکردنەوەیەک بوو بۆ ئەو شتەی کە ناوی لێ نابوو «سەردەمی بەهرە زۆرەملێیەکان».

بەڵام مەبەست لەم بەهرەزۆرملێیانە چی بوو؟ بە بۆچوونی گۆتە ئەوانە وەک ئەو گژوگیایانە بوون کە لەژێر نایلۆن و بەدەر لە وەرزی خۆیان دەڕوان، ئەو شاعیرانەی کە جیهانی ساردی دەرەوەیان «بەجێهێشتبوو» و تەنیا لە گەرما و ڕووناکییەکی خەیاڵی ڕووتی زەینیدا و بە ئاوڕدانەوەیەکی ترەوە گوڵیان دەگرت.

هەستیاری و نیگەرانیی گۆتە بەرانبەر ئەم گروپەی شاعیران بێڕادە توند بوو، چونکە ئەو پێشتر خۆی لەگەڵ کەڵکەڵەی ڕۆمانتیزم ئاشنا بووبوو و تامی ئەوەی چەشتبوو. پاڵەوانەکەی ئەو "توركواتو تاسو"، لە ڕاستیدا کەسێکە لەنێوان تاسوی ڕاستەقینە و بۆدلێردا. "ڤارتەر" پاڵەوانەکەی تری گۆتە، ئەگەر بۆ سەدەیەک یان کەمێک زیاتر بە زیندوو بمایەتەوە، دەبوو بە ڕامبۆ. ئەگەر گۆتە شاکارە تەواونەکراوەکەی واتە "پاندۆرا"ی تەواو بکردایە، "ئیپمتۆس"ـەکەی لە ڕاستیدا دەیتوانی جیهانێکی ڕاستەقینە بەتەواوی بخاتە ژێر دەستی "پرۆمتۆس" و خۆیشی ڕێگە و چارەنووسێکی تر هەڵبژێرێت، واتە پاندۆرا لە باوەش بگرێت، لەگەڵ ئەودا بەرەو ئەو قەڵەمڕەوە هەڵبکشێت کە لەوێدا وێنەی مالارمێ لە ئایدیالی پەتی و ڕووتی خەیاڵ

بەدی دێت. بەڵام ئایا گۆتە خۆی لە دوو ساتدا، لە دوو دۆخی تایبەت و گرنگ، دیاریی تایبەت و ناوازەی خوداوەندەکانی بۆ شاعیر وەک هێزی دەربڕین و باسکردنی ئازار و نەهامەتییەکان پێناسە نەدەکرد؟ هەمان ئەو ئازارانەی کە جیهانی واقیع دەیسەپێنێت بەسەر شاعیراندا. لە ڕاستیدا ڕیالیزمی گۆتە پێش ئەمەش حاڵەتی بەرگری لەخۆ گرتبوو. ئەو ئاشتییەی کە لەنێو جیهانی واقیعی هاتبووە دی، واتە شانازیپێکراوترین سامانی ئەو، تەنیا بە هاوکاریی مانۆڕەکان و سازشە دیبلۆماسییە لەبن نەهاتووەکانی، هاوشان لەگەڵ ئینتیما جەوهەرییەکانی بەهرە ڕامنەکراوەکەی وەک خۆی مابووەوە.

لە ڕاستیشدا ئەمە خۆی ساتەشیعر بوو، بەڵام کاتوساتی شاعیرانە، هاوکات ڕاستەقینە نەبوو، بەڵکوو لە زۆربەی کاتدا، جەنگێک بوو لەنێوان واقیع و شیعردا. کاردانەوەی گۆتە بەرانبەر بەو بڕوایەی نیچە، کە پێی وایە هەبوونی جیهان تەنیا وەک دیاردەیەکی جوانیناسی جێی پاساو و ڕەوایە، دەبێت چی بووبێت؟

بەرنامە و خستنەڕووی جۆرێکی تایبەتی شیعر، بەتەواوی لەم دەربڕینە نیچەییەدا خۆی حەشار داوە، واتە ئەو

شیعرەی کە ئێمە بە شێوەیەکی تاکلایەن و بێ لەبەرچاوگرتنی زۆر شاعیری بەهرەمەند، بڕیارمان داوە وەک باشترین و نایابترین شیعری مۆدێرن لێی بڕوانین. بێگومان کاردانەوەی گۆتە هاوشان دەبوو لەگەڵ بێزاری و حەپەساویدا، بەڵام حەپەسانێک کە لەبەر ئەو ئاشنابوونەی بە سەرچاوەی حەپەسان هەیبوو، بە دڵنیاییەوە قووڵتر و گوژمێکی زیاتری دەبوو. لەبەر ئەوەی هێشتا نیچە نەهاتبوو، گۆتە فەلسەفەی کانتی دەناسی و ئەوەی بە دوودڵی و گومانەوە ڕەت دەکردەوە، لەنێوان کانت و نیچەدا پەیوەندییەک بوونی هەیە، کە تەنیا لۆژیکی مێژوویی پێشێل ناکات، بەڵکوو تەبایە لەگەڵ ئەو لۆژیکەی کە سەرچاوەی دەرکەوتنی بەشێکی سەرەکییە لە شیعری مۆدێرن. لێگەڕێن ئەم بەسەرهاتە درێژ و ئاڵۆزە کورت بکەینەوە: کانت بە شێوەیەکی دراماتیک مانۆڕی سەرکەوتووانەی عەقڵگەرایی پەکخست. ئەگەر دیکارت دڵنیا بوو لەوەی بیرکردنەوەی عەقڵانی لەنگەرێکی جێگیر و پتەوی بوونە (من بیر دەکەمەوە کەواتە هەم)، لە بەرانبەردا کانتیش بە هەمان ئاست دڵنیا بوو، کە هزر و بیرکردنەوە هەروەک کەشتییەک لەسەر ئاستی دەریادا، تەنیا لە ڕێگای جیهانی هەبووندا

تێدەپەڕێت، لەم دەریایەدا کەشتیی عەقڵ کەناراوێکی نەناسراوی زۆر ئاشکرا دەکات، بەڵام هاوکات لەنێو ئاسۆی تایبەتی خۆیدا تێوەگلاوە و لە بزووت کەوتووە. دۆزەرەوە یان گەشتیار تاکوو مەودای دوورتر ببڕێت و بگاتە شوێنە دوورەکان، ئاسۆ بەردەوام لە شوێنی خۆیەتی، واتە ئاسۆی کات و شوێن. ئەو زەوییە یان بەندەرەی مەبەست، واتە **مەسەلەی ڕەها** هاوکات دەکەوێتە دەرەوەی بازنەی بینینەوە. بۆیە [بە بۆچوونی کانت] مرۆڤ ناتوانێت هیواخواز بێت کە لە ڕێگای عەقڵی پەتییەوە، لە ڕێگای عەقڵی عەقڵگەراکانەوە بگاتە ئەو دوا دڵنیایی، هەمان ئەو دڵنیاییەی وادێتە پێشچاو گەڕانێکی بەردەوام بۆی هەم شەرم و ناتەواویی سروشتی مرۆییە و هەم مایەی شکۆ و شانازییە بۆی. لە ڕاستیدا، کانت ڕەوایەتیی پێویستبوون و ئەو بانگەشانەی کە لەسەر بنەمای ئەم دڵنیاییەن ڕەت ناکاتەوە، تەنانەت بەدیهاتنی ئەوەش بە پێویست دەزانێت ـ بەڵام نەک لە ڕێگای ئاگاییی عەقڵانی مرۆڤ، بەڵکوو لە ڕێگای ویژدانی ئەخلاقیی مرۆڤ، یاسای ئەخلاقی کەرەستەی مەسەلەی ڕەهایە.

بەڵام بەرکەوتن لەگەڵ ئەم تیۆرە بۆ شاعیران ئەزموونێکی سەرسامکەر بوو، چونکە ئەوان تازەکی گەیشتبوونە ئەو بڕوایەی، کە لەنێو هەموو مرۆڤەکاندا، شاعیران تەنانەت زیاتر لە قەشەکانیش، لەگەڵ مەسەلەی ڕەهادا دەستوپەنجە نەرم دەکەن. کلایست بێهیوا بوو. فەلسەفەی جوانیناسیی شیلەر هیچ نەبوو، جگە لە چەلەحانێییەکی ناکۆتا لەگەڵ کانتدا: لەو شتە مەزنەی وا بەدەستهێنانی ئەستەمە، شتێکیش ببەخشە بە من، بەشێکی گونجاو و هاوسەنگ: بەهای ئەم کەرەمە جوانیناسییە باڵایە بە پارەی باوی ئەخلاقی چاکە دەدەمەوە. هەڵبەت ڕۆمانتیکەکان لەمەش زیاتر ئاستی مەسەلەکەیان تێپەڕاند. ئەوان بۆچوونی کانتیان سەبارەت بە پادشاییی ڕەوای عەقڵ وەک دەستبەردابوونێکی تەواوی عەقڵ لێکدایەوە، ئەوان بەپەلە هەموو هەستیان لەسەر تەختی بێخاوەنی پادشایی دانا، بەڵام ئەم ئاژاوە و پێکدادانە تەنیا تایبەت نەبوو بە ئەڵمانیا. ئەڵمانەکان، ئەو جەلادانەی کە بە ویستی خۆیان لە دەرباری مێژوودا بوون، تەنیا سیستمێکی ئاڵۆزی ئەوروپی، بەڵام هەژموونداریان جێبەجێ کرد. کولریجیش بەم پێکدادانە ئاشنا بوو و قەبوڵی کرد. بۆدلێر لە ڕێگای شۆپنهاوەر و

ڕیچارد ڤاگنەر پێی ئاشنابوو. تەنانەت گۆتە بە ئەستەم لە ڕاپەرینە فەلسەفییەکان نیگەران دەبوو، جارێکیان بە مۆنی و نیگەرانی خۆی تەسلیمی ئەوبۆچوونەی کانت سەبارەت بە «نەزانی» ڕەها کرد، بەڵام بێ ئەوەی متمانە بە بڕواپێکراوی ڕێنیشاندەری ئەخلاقیی کانت بکات. ئەو لە کۆتاییی یەکێک لە تێڕامانەکانی خۆی سەبارەت بە فەلسەفەی کانت دەڵێت: «هەر بۆیە ئێمە بەرەو قەڵەمڕەوی شیعر هەڵدێین، شوێنێک کە دەتوانین هیواخواز بین بەوەی بگەینە پلەیەک لە ڕازیبوون».

ئەم حاڵەتی تەسلیمبوون و هیواخوازییەی گۆتە، خێرا بوو بە بەیاننامەیەک بۆ پێداگری لەسەر شیعری «ڕەها». بەرزکردنەوەی ئاستی هێزی سەلیقە و جوانیناسی بۆ ئاستی کارگوزارێکی پلەباڵای مەسەلەی ڕەها، کە پێشتر لە فەلسەفەی شیلینگ و شۆپنهاوەردا بەرجەستە بووبوو، لە سەرەتای فەلسەفەکەی نیچەدا بەئەنجام گەیشت. جیهان لە بنەمادا دیاردەیەکی جوانیناسییە، هیچ مەعریفە یان هیچ یاسایەکی ئەخلاقی ناتوانێت لە مانای جیهان تێبگات، ئەوە مۆسیقایە قووڵاییەکانی جیهان دێنێتە دەنگ و ئەوە شیعرە هەروەک مانگێک بە چواردەوری ئەو نهێنییە سەنتەرییەدا

دەخولێتەوە، شیعرێک کە هەروەک مانگ لە ڕێگای خۆرێکی دوورەوە ڕووناک دەبێتەوە و دیسان هەروەک مانگ تاریکی و تەمومژی شەو ڕووناک دەکاتەوە. «جیهان و هەبوون تەنیا وەک دیاردەیەکی جوانیناسی جێی پاساون و ڕەوایەتییان هەیە». نیچە ئەم حوکمەی ناونا ئینجیلی «مژدەبەخشی» هونەرمەند. چەندین جار ئەم بۆچوونەی خستووەتە ڕوو، ئەوە تەنیا مژدەبەخشینی ڕاستەقینەیە، دەشێت لەسەر زەویدا لێی بەهرەمەند بیت. ئەو هەر جارێک لەبڕواپێکراوی و دروستیی ئەم حوکمەی بکەوتایەتە گومانەوە، لە عەدەم و نیهیلیزم زیاتر هیچ شتێکی تری بۆ نەدەمایەوە، هەمان ئەو نیهیلزمەی کە خۆی دۆزەرەوە مەزنەکەی بوو، دۆزەرەوەیەکی نائومێد، دڕدۆنگ، نائومێدانەش هیواخواز بوو، چونکە نیچە خۆی یەکێک بوو لەو بەرهەمە درەنگ پێگەیشتووانەی ئەو زنجیرەیەی کە لە کانتەوە تا شۆپنهاوەر و لە شۆپنهاوەر تا ڤاگنەر و بۆدلێر درێژ دەبووەوە. نیچە لە سەردەمی خۆیدا، تەنانەت لە مالارمێش زیاتر چووە پێشەوە. مالارمێ سەردەمێک گوتی «پاش گەیشتن بە عەدەم، جوانیم دۆزییەوە». بەڵام نیچە هەرکاتێک گومانی لەوە دەکرد کە جوانی وەهمێکی تەواوە،

عەدەمێکی قووڵتری کەشف دەکرد. ساڵێک بەر لە مردنی، گۆتە پەیامێکی بۆ شاعیرە گەنجەکان بڵاو کردەوە. گۆتە داوای لێکردن ئەوەیان بیر بێت کە شیعر هەرچەند بەباشی دەتوانێت هاوشانی ژیان بەرەو پێشەوە بڕوات، بەڵام نازانێت چۆن ژیان ئاڕاستە بکات. ئنجا ئەوەشی زیاد کرد، هونەرمەند ئەگەر زۆریش هەلپەرست بێت، دواجار هەر تێدەگات کە تەنیا مەسەلە فەردییەکانی خۆی دەربڕیوە، چونکە «ئەوەی لە شیعرێکدا بەرچاو دەکەوێت، لە بنەمادا هەمان ئەو شتەیە کە لە ژیانی خودی مرۆڤدا هەبووە». وا دەردەکەوێت شیعر لە ماوەی ئەو چل ساڵەی نێوان پەیامەکەی گۆتە و کتێبی لەدایکبوونی تراژیدیای نیچەدا، مەودایەکی پێوانەنەکراوی بڕیوە. لەم ماوەیەدا هاوەڵ و هاودەنگی چاک، بوو بە ئاغایەکی ستەمکار. ئەوەی لە ڕوانگەی گۆتە وەک بەرجەستەکەری کەسایەتیی شاعیر ئەژمار دەکرا، لەناکاو بوو بە چەکێکی تایبەتی خۆکوشتن، چەکێک کە کەسەکە دەکوژێت تاکوو ڕۆحە ڕەهاکەی ڕزگار بکات. ئەم سەردەمە، بە هەمان شێوە گۆتە ترسی لێی هەبوو، تەنیا سەردەمی بەهرە زۆرەملێیەکان نەبوو، بەڵکوو سەردەمی شەهیدبوونی شاعیرانەش بوو. قارەمانەکانی ئەم

سەردەمە، کارگوزارەکانی مەسەلەی ڕەها بوون کە لە خودی خۆیان ڕزگار بووبوون، ژیانی خۆیان بە ڕۆژووگرتنەوە دەبردەسەر تا بتوانن، خوانی بەهەشتی بەدەست بهێنن. ئەوان مێشکی خۆیان تێکدابوو لەپێناو ئەوەی بۆ ساتێکی کورتیش بێت دزەنیگایەک لە حەقیقەتی نەبینراو بکەن. مالارمێ سەردەمێک گوتی «لە هەموو بابەتێکدا دەست و پێ سپیم، جگە لە مەسەلەی ڕەها نەبێت»، بۆدلێریش هەستی دەکرد «هەموو دڵی خۆی، هەموو نەرمونیانی، هەموو ئیمان و ڕقی» خۆی لەژێر «گوڵەکانی خراپە»دا ناشتووە. چونکە بە هەمان شێوە خۆی باسی دەکات، لە ڕێگای شیعرەوەیە کە «ڕۆح شکۆی ئەودیو گۆڕ دەبینێت».

لە سەرەتادا کانت بوو، کە بەداخستنی دەرگا لەسەر ئەو شتەکەشفنەکراوە مەزنە، جیهانی نەزمی بەسەر جیهانی عەقڵ و هەستەکاندا باڵادەست کرد، لە کۆتاییشدا ڕامبۆ کە بە «تێکدانی بەرەبەرەی مێشکی خۆی و سڕکردنی خۆی ئەویش بە ئەنقەست و ئاگایانە. بە هەر ژەهرێک وێنا بکرێت»، دەرگای لەسەر ئەو شتەکەشفنەکراوە مەزنە کردەوە و لێگەڕا بێتە ژوورەوە و بەم شێوەیە لە قەڵافەتی

«ئیفلیج و ڕۆحێکی مەزن»، «مامۆستا و توێژەری پلە باڵا»، ناوی مەزن و «هاووڵاتییەکی نەفرەتکراو»ی جیهانی واقیع، توانی دواجار بگاتە ڕووناکییەکان، چونکە جیهان تەنیا وەک دیاردەیەکی جوانیناسی جێی پاساو و ڕەوایە!

هاوشان لەگەڵ بێبەهابوونی هەر شتێک لەم جیهانەی واقیعدایە ـ کە بە بۆچوونی گۆتە ئەمە هەموو دانیشتووانی سەرزەویی شیعر و هونەریش دەگرێتەوە، ئاگاییی هونەرمەند بۆ بەها، گرنگیی واتای شێوەی پەتی زیاد کرد و گەشتە لوتکە. ئەگەر هەموو واتا شاراوەکانی نێو وشەکان هێندەی شتە کۆن و هەرزانەکانی دەستفرۆشەکان ڕەنگ لە ڕوویان نەماوە، کەواتە شاعیریش بۆ خستنەڕوو و دەربڕینی نهێنییە لەرزۆکەکانی مەسەلەی ڕەها تەنیا پێویستی بە دەنگ و قاڵەقاڵی پەتییە. گومانی تێدا نییە هونەر لە هەموو قۆناغەکاندا پەیوەستە بە فۆڕمەوە، شیعریش لە هەر کات و سەردەمێکدا حەز و خولیای بۆ دەنگ خستووەتە ڕوو. لێرەدا مەسەلە و خاڵە سەرەکییەکە ڕێژەی پێداگری و ئاگاییە لەسەر (فۆڕم). مەسەلەکە، دابەشکردنێکی (ناهاوسەنگی) گرنگی و واتا و پێوەری پێگەیاندنی ڕەگەز و ڕەهەندی تایبەتە. کێ دەیتوانی ئەم

ڕستەیەی خوارەوە پێش ئەوەی لای شاعیرێکی ڕۆمانتیک واتە نۆڤالیس بخرێتە ڕوو، بدرکێنێت: دەبێت ئەو شیعرانە بنووسیت، کە تەنیا لە دەنگی جوان و وشەی جوان دروست کرابن و بە تەواوەتی بێواتا بێت و دابڕاو بێت لە هەموو شتێک. کێ لە بۆدلێر زیاتر دەیتوانی ئەو شتەی کە نیچە بینی و ناسی، تەنانەت هەستیشی پێ بکات، واتە ئەو شتەی کەسانی ناهونەرمەند پێی دەڵێن فۆڕم، هونەرمەند خۆی وەک ناوەڕۆک و زاتی بابەتەکە ئەزموونی دەکات، چونکە ئەوەی نیچە لە فۆڕم مەبەستی بوو، واتە ئەو فۆڕمە دیاریکراوەی کە بە شێوەیەکی چالاک دەگۆڕێت، جیاواز بوو لە تێگەیشتنی گۆتە بۆ فۆڕم، ئەمەیان چەمکێکی زێدەخوازانە و تاڕادەیەک یەکلاکەرەوە بوو کە نیچە خۆیشی ئەوەی وەک وێنایەکی بەتاڵ و لادەر مەحکوم کرد. بە گوتەی نیچە ئەمە جۆرێک لە ڕاڕایی و نەخۆشییە بەرانبەر بە فۆڕم، هاوشێوەی ناوەڕۆک، کە هەموو ناوەڕۆکە ڕاستەقینەکان بە تایبەت ژیانی خۆیشمان دەکات بە «فۆڕمالیتەیەکی ڕووت». مەبەستی نیچە هەمان ئەو خولیا زێدەخوازانەیە بۆ فۆڕم بوو، کە بۆدلێر بەباشی

ئاگاداری ئاکەمەکەی بوو«ئاژاوە و تێکپڕژانە ترسناکەکان، دێوەزمەئاسا، بێپێشینە و ناوازە».
ئەگەر گۆتە هێشتا بڕوای بەوە هەبوو کە «ژیان» سەرچاوەی سروشتیی «ساتەشیعر» خۆیەتی، لە سەدەی نۆزدەدا جۆرێکی تایبەت لە شیعری سەری هەڵدا کە ساتی دەرکەوتنی خۆی لە ونبوونی سەرچاوەی هیوا و سروشتی ژیان بەدی کرد. ڤالێری ئەم جۆرە نوێیەی ناونا «رەها». ئەم شیعری خاڵی لوتکەی مێژووی گۆڕانی داهێنانی هونەری ئاگایانە بوو، کە دەستپێکەکەی بۆ سەردەمی ڕێنیسانس دەگەڕێتەوە، خاڵێک کە سەرچاوەی تێکچوون و ئاڵۆزی و لەڕێلادان بوو. شانبەشانی ئەم گۆڕانە، جیهانی ئافرێنراو بە شێوەیەکی بەردەوام و یەکڕیتم، بەهای خۆی لەدەست دا و لەو خاڵی لوتکەیەدا ئیدی هیچ شتێکی ڕاستەقینە بەنرخ نەیدەنواند. ئێستا بەهای کاڵای نایاسایی قەڵەمڕەوی ناواقیع لە ئارادا بوو کە شاعیرەکان بە قاچاخ ئەوەیان بۆ جیهانی واقیع دەگواستەوە. داهێنانی شیعر بوو بە ئاڵوگۆڕی نائاسایی کاڵا قاچەخانی جیهانی واقیع.

هەڵئاوسان و لەبەهاکەوتن، واقیعیش هەم هۆکار و هەم ئەنجامی وەبەرهێنانە مەترسیدار و نائومێدکەرەکان بوو لە بواری داراییە ناواقیعی و خەیاڵییەکاندا.
ناوەڕۆکە ڕاستەقینەکان بە تەواوەتی لەبەها کەوتن. ئێستا بابەتی سەرەکی هەمان فۆڕمی پەتی بوو. واتای وشەکان هیچ بەهایەکی نەبوو، بەڵام دەنگەکەیان جێگای سەرنج و گرنگیپێدان بوو. هەرشتێک کە لە ڕێگای خودی هونەرمەندەوە نەخولقابوو، وەک مردوو و کوشندە دەهاتە پێشچاو، ڕەگەزێک کە هەر لەگەڵ بەرکەوتن لەگەڵ دەستەکانیدا هونەرمەندی ئیفلیج دەکرد. مالارمێ بەدەنگی بەرز داوای «وشە پاکەکانی» دەکرد، جۆرێک لە هیرۆگلیفی نهێنیئامێزی کەسە تایبەتەکان کە بە واتا گشتییەکان ئالودە نەبوویێت، مالارمێ لەبەر ئەو گەیاندن و بەستەرەی کە مۆسیقا هەیبوو، ئیرەیی بە مۆسیقا دەبرد. بارودۆخەکە بە جۆرێک بوو وەک ئەوەی جۆرێک لە ئاژاوە و پشێوی داهێنەرانە، لە مێژووی هونەریشدا پێشینەی نەبوو و ناوازە بوو، دەستی پێ کردبوو تاکوو ئەو جیهانە بخات بەلایەکدا، کە پێشتر وێران بووبوو لەنێو ئەم ئاژاوەو بێنەوبەردەیەدا هەموو شتێک لە سەرەتاوە دەست پێ بکاتەوە. بەڵام بڕیار

بوو ئەم جارە جیهان لەسەر بنەمای ئایدیالێک دروست بکرێتەوە کە بەراورد بەو شێوازە کۆنەی ئافراندن لە حەوت ڕۆژدا، زیاتر جێی ئومێد بێت، ئەو شێوازەی وا ئەم شکستە تاڵ و ناخۆشەی لێکەوتبووەوە. ماسییەکان لە ئاسماندا مەلەوانییان دەکرد، ئاوی دەریا پڕ بوو لە باڵندە و دواجار ئادەم لە پەراسووی حەوا، خودای ئافراند. چونکە نۆڤالیس پێشبینی کردبوو کە «ئاژاوەی ڕاستەقینە، ڕەگەزی داهێنەرانەی ئایینی ڕاستەقینەیە. ئەم ڕەگەزە لە پەیکەری خالیقدا جیهانێکی نوێ لەنێو کەلاوە و وێرانەدا دروست دەکات».

بەڵام دەرکەوتنی ئەم خالیقە نوێیە ڕووبەڕووی چەند کێشەیەکی بەرچاو بووەوە. ئاگری گڕوتینی سیمبولیزم و سوریالیزم زۆر زوو بەفیڕۆ چوو و سارد بووەوە. بۆدلێر هەر لەپێشدا دەیزانی کە ئەمە گڕوتینی شێتئاسای تایەکی کورتخایەنە. هیچ جیهانێکی ئەبەدی و لێوانلێو لە جوانی بە پارچەکانی داهێنانی هونەری دروست نەکرا. لە کۆتاییی هەموو ئەوانە، چەند پارچە و لەتێکی کەڵەکەکراو لەسەر کەلاوەکانی شاعیر مانەوە و هیچی دی. شاعیر دیسانەوە گەڕایەوە بۆ بیابانەکەی خۆی، جیهانی ڕاستەقینەش جەنگی

[جەنگی جیهانیی یەکەم] هەڵبژارد. وا دەردەکەوت مۆتەکەکەی هۆبز لە سەدەی حەڤدەدا، جارێکی دی هاتبووەدی «نە هونەرێک، نە شیعر و ئەدەبێک، نە کۆمەڵگایەک. لە هەموو ئەمانەش ترسێکی بەردەوامە و مەترسیی مەرگ و ژیانی مرۆڤی هەژار، پیس، ئاژەڵی و کورت». بڕوابوون بەهێزی جادوویی شیعر لە ڕووناککردنەوەی جیهانە جادووییە دروستکراوەکەی خۆی شکستي هێنا. شیعر بە تێڕوانین و خولیایەکی تر بۆ واقیع لەدایک بوو. مەبەستم لەم خولیا نوێیە، ئەو بەشە سیاسییەی شیعر لە ماوەی نێوان هەردوو جەنگی جیهانیدا نییە، ماوەیەک کورت بەڵام پڕ گڕوتین. مەبەستم تێگەیشتن و بەدیهاتنی لەسەرخۆی توانایی و فەزیلەتە شیعرییەکانە. هەندێک لە شاعیران بە تێپەڕین بە کوێرەڕێگەکان و بە سەرکەوتن بە پلەی جیاوازدا، دواجار گەڕانەوە بۆ ڕیالیزمێکی نوێ. لێرەدا ئەگەرچی چەند نیشانەیەک لە سادەییەکی نوێ بەرچاو دەکەوێت، بەڵام مەبەستم ئەم سادەییە نییە، ڕەنگە گەیشتن بەسادەیی هێشتا پەیوەست بێت بەوەی شاعیران مۆسیقای جووڵە و گۆڕانی شیعر بە شێوەیەکی ساختە زیاتر بکەن و لە ئەنجامدا لە

قوولاییەکانی کەم بکەنەوە. چونکە بە بۆچوونی من، لێکدانەوەکانی جەنابی ئیلیوت لە ئاستە قووڵترەکانی ئاگایی هێشتا بڕواپێکراوە:

بۆچی مرۆڤ تەنیا فێر بووە بەسەر وشەکاندا زاڵ ببێت و سەربکەوێت
چونکە ئیدی ناچار نییە بۆ گوتنیان، یان لە حاڵەتێکدایە کە ئیدی خولیای بۆ گوتنیان نییە.
بەم شێوەیە کە هەر سەرچڵییەک سەرەتایەکی نوێیە،
هێرشبردن بۆ قەڵەمڕەوێک کە نادیار و بێدەنگە، بەو
کەرەستە سواوانەی کە هەرساتەو بەرەو لەناوچوون
دەچن
لە پشێوییە گشتییەکانی تەمومژی هەست و
تاقمە ناڕێکەکانی سۆزداری...

ئەو بڕگەیەی سەرەوە شتێک زیاترە لە وەسفی بارودۆخی ترادسیۆنی شیعر، لە هەمان کاتیشدا شتێکی زیاتر لە کێشەکانی شاعیرێکی تایبەت دەردەبڕێت. ئەم بڕگەیە لە وەسفی شیعردا نووسراوە، ئەویش شیعرێک کە «لەژێر هەر دۆخێکدا بێت دوژمنکارانە دێتە پێشچاو»، واتە شیعر

لەم جیهانەی ئێمە. شیعر هاوکات هێرش نییە بۆ سەر قەڵەمڕەویی مەسەلە نادیارەکان بە کەرەستەی سواو. هەندێک کات هێرشکردن هەڵگری توندوتیژییەکی کەمترە و قەڵەمڕەویی مەسەلە ئاڵۆز و نادیار و بێدەنگەکان، لاسارییەکی کەمتریان هەیە. کەرەستەکانیش هەمیشە تا ئەم ئاستە سواو و کول نین. لەساتێکی وەهادایە کە شیعر دەتوانێت هەم سادە و هەم قووڵ بێت. لەم کاتەدا شاعیر لەپێناو ئەوەی کە دەبێت بیڵێت، بەسەر وشەکاندا زاڵ دەبێت، چونکە لەم کاتەدا شتەکان (بەو شێوەیەی ڕیلکە دەیگوت) چیدی بەرهەمی «کردارە نادیارەکان» نین و لە ئەنجامدا وشەکان هەڵگری بابەت و ڕاستیی خۆیانن. شاعیریش چیدی ناچار نییە لەپێناو خستنەڕووی ئەو شتەی شایانی گوتن بێت، دوورترین قووڵاییەکانی ڕۆح و زەین بگەڕێت، چونکە ئەوەی شیاوی گوتن بێت، هەرگیز تا ئەم ئاستە لە شاری مرۆڤ دوور ناکەوێتەوە. کاتێک باس لە ڕیالیزمێکی نوێ دەکەم، مەبەستم سادەیی نییە. مەبەستی سەرەکیم خولیا و گرنگیدانی شاعیرە بۆ پێگەو شوێنی مرۆڤ لەم جیهانە ڕاستەقینەیەدا. بە بەراورد لەگەڵ گەڕانی سیمبولیستەکان بۆ جەوهەرە ڕاستەقینە جیهانییەکان لەگەڵ

ئەو جوانییە خەیاڵی و ناڕاستەقینەیەی، هەروەها بە بەراورد لەگەڵ جادووی پەتیی خەیاڵی عەقڵانیی ئەبستراکتی پۆڵ ڤالێری، شیعری هۆگۆ هۆفمانتشال، تەنانەت شیعری شتیڤان گۆرگە بە هەموو چەنەبازییە تەحەمولنەکراوەکانی و هەستە ساختە دەستە دووەکانی، بەڵێ تەنانەت شیعرەکانی دواتری ڕیلکە، بەم واتایە ڕیالیستین. بێگومان نموونەکەی ڕیلکە لە هەمووی سەرسوڕهێنەرترە. دەبێت ئەوە قبوڵ بکەین «ڕیالیزمەکەی» ئەو ناچاری و هاوکات بەدگومانە لەخۆی. پێش ئەوە هەرگیز وشەگەلی وەک «ڕەنگە» و «دەشێت» ڕۆڵێکی ئەوەندە گرنگیان لە زمانی شیعریی ئەودا نەگێڕاوە. بەڵام **قەسیدەکانی دۆئینوی** ئەو لەڕاستیدا بە ئاڕاستەی گەڕانەکانی مرۆڤدا دەجووڵێت، نەک ئەو جوانییە کوشندەیەی ژیان. جوانی ئیدی کۆتاییەکی ڕەها و مەبەست نییە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە.

جوانی هیچ نییە
جگە لە دەستپێکی ترسێک کە هێشتا هەر دەتوانین
بەرگەی بگرین،
گەر بەم شێوەیەش ستایشی دەکەین بۆ ئەوەیە کە بە
هێوری و ویقارەوە

دەست لە خاپورکردنمان هەڵدەگرێت...
ئەو ترسەی کە بە جوانی دەست پێ دەکات لە پەیوەستبوونی تەواو بە هەبوونەوە شاراوەتەوە، ئەگەریش ئێمە سەرسام دەکات، لەبەر ئەوەیە خیانەتمان لێ کردووە. بە خیانەتکردمان لێی نەک خۆمان، بەڵکوو هەموو شتەکانی چواردەورمان فاس دکردووە.
هەموو شتێک شی دەبێتەوە و هەڵدەوەشێتەوە، جێگاکانیان بە کردەوەی بێ گوتە و بێ شوێنەوار پڕ دەبنەوە. ئەمە کۆتاییی واتا و مانا و لە ئەنجامیشدا کۆتاییی شیعرە. ئەو حەقیقەتەی کە شیعر تەنیا بە دۆزینەوەی واتا و مانا خۆی دەدۆزێتەوە و دەبووژێتەوە، بە شێوەیەکی ئاڵۆز خاڵی دەستپێکی شیعری قۆناغی کۆتاییی ژیانی ڕیلکەیە. ئەنجامی کۆتاییی شیعری ئەو لە ماهیەتە پارادۆکسەکەی سەرەتایدا خۆی مەڵاس داوە. شاعیرێک کە بەرهەمەکانی توانای ئەو لە داهێنانی ئاواز و پەرستنیدا دەسەلمێنن، بەڵام لەبەر ئەوەی ئەو هەر لە سەرەتادا شاعیر بوو، ئەم ڕاستییە هیچ شتێک ناسەلمێنێت. گەڕانی ڕیلکە بۆ واقیعی مرۆڤ، جارێکی تر بە کەشفی واقیعێک کە داهێنراوی خودی شاعیرە، کۆتایی دێت.

«شیعر گرنگی نییە». ئەم قسانەی جەنابی ئیلیوت لە قەسیدەی "چوار کوارتت"دا، گرنگی و واتایەکی تەواو شۆڕشگێڕانە لەخۆ دەگرێت، ئەگەر ئەوانە نەک لە چوارچێوەی سەردەمی خۆیان، بەڵکوو لە چوارچێوەی قۆناغی گۆڕانی شیعردا سەرنج بدەین، قۆناغێک کە لەو دەمەدا لە شیعر زیاتر هیچ شتێکی گرنگی نەبوو. لە بەرانبەر ئەم بوارەدا، چوار کوارتت، هاوشان لەگەڵ هەموو ئاڵۆزییەکانی، وەک شیعرێکی فەزیلەتە سادەکانی هاوولاتیبوون دەردەکەوێت، شیعری شاعیرێک کە هەوڵ دەدات دەقی یاسایەک، کە ئێستا بەتەواوی ناخوێنرێتەوە، بخوێنێتەوە. ڕەنگە بڵێن ئەمە هیچ پەیوەندییەکی بە شیعرەوە نییە. ڕێک بەپێچەوانەوە، ئەوەی کە ئەم فەزیلەتانەی هاوولاتیبوون کە دەتوانێت جارێکی دی وەک شیعر بەدی بێت، یەکێکە لە نیشانە دەگمەنەکانی هیوابەخشی ڕاستەقینە، چونکە کاتێک باسم لە مەترسی و ئاڵۆزییەکانی شیعری مۆدێرن دەکرد، کە ئیتر کۆتایی بە کەنارییەکان هاتووە. کەنارییەکان بوونیان هەر دەمێنێت و ڕەنگە چەند بولبولێکیش. بەلام شیعر تەنیا هاوواتای مرۆیی چریکەی باڵندە دەنگخۆشەکان نییە. شیعر لە هەمان کاتدا

ڤێرجیل و دانتێ و هۆڵدەرلینە. شیعر لە هەمان کاتدا، ئەگەر بەپێی خۆی ڕاڤە بکرێت، پێناسەی دۆخ و چۆنیەتیی مرۆڤە.

سەرچاوە:

شعر مدرن، از بودلر تا استیونس، مراد فرهادپور، نشر بیدگل، چاپ دوم، صص. 9-43.

پارادۆکسەکانی مۆدێرنە
ڕەخنە لە گوتارەکەی هیلەر

موراد فەرهادپوور

دەتوانین ناوەڕۆکی گوتارەکەی هیلەر، لانی کەم لە ڕوانگەیەکی ڕەخنەییەوە، بەم شێوەیە کورت بکەینەوە: قەیرانی شیعر (و کولتوور)ـی مۆدێرن، بەرهەمی جیابوونەوە و لێکترازانی واقیعە لە سیمبول یان واتا. ئەنجامی ئەم لێکترازانە، دەرکەوتنی واقیعێکی بێواتا و واتایەکی ناواقیعییە، کە هەر جۆرە هەوڵێک بۆ دروستکردنی پەیوەندی لەنێوان ژیان و هونەردا لەناو دەبات. تا واقیع لە ڕوانگەی واتایەکی سیبمولیکەوە هەژارتر بێت، پێویستیی شاعیران بۆ خولقاندنی جیهانە شاعیرانە ناواقیعییەکان زیاتر دەبێت؛ کۆمەڵێک جیهانی لێوانلێو لە سیمبولی ئاڵۆز و ناڕوون، کە بوونیان لە ئەنجامی لێکترازانی شیعر و ژیان و لەدەستچوونی سادەیی (زمانی) شیعرە. بە بۆچوونی هیلەر ئەو قەیرانەی کە لێکەوتەی ئەم

لێکترازانەیە، هەموو بوارەکانی ژیانی مەعنەویی کۆمەڵگای مۆدێرن لەخۆ دەگرێت. بەم شێوەیە شیعری مۆدێرن هەر لە سەرەتاوە دەستوپەنجەی لەگەڵ سەرکێشییەکدا نەرم کردووە، کە بە تێپەڕینی کات قووڵتر بووەتەوە و هەوڵە جیاوازەکان بۆ زاڵبوون بە سەریدا، جگە لەوەی قەیرانەکەی ئاڵۆزتر کردووە، هیچ ئاکامێکی نەبووە.

هیلەر، لەسەر بنەمای ئەم وەسفە گشتییە لە بارودۆخی شیعر و کولتووری مۆدێرن، ڕەخنە لە شاعیران و ڕێبازەکانی شیعری مۆدێرن دەگرێت و داوەرییان دەکات. تووڕەییەکەی لە هەمووان زیاتر بەرۆکی سیمبولیستەکان دەگرێت. ڕیلکە و شتیڤان گۆرگە، سەرەڕای هەموو کەموکورتییەکانیان لەلایەن ئەوەوە قبوڵ دەکرێن. ئیلیوتیش تاڕادەیەک لەژێر ئەم تاقیکردنەوەیەدا دەردەچێت. لە کۆتاییدا هیلەر بە ئاماژەکردن بۆ هەندێک نیشانە، باس لە سەرهەڵدانی جۆرێک لە سادەیی نوێ دەکات، کە دەبێت بەسەر قەیرانی شیعری مۆدێرندا زاڵ بێت.

پێداگریی هیلەر لەسەر بوونی قەیران و باسکردنی ئەم گوژم و قووڵییەی قەیرانەکە، پیشاندەری بەها و گرنگیی گوتارەکەیەتی: شیکارییە فەلسەفییەکانیشی لە سەرچاوە و

گۆڕانە مێژووییەکانی قەیرانی مۆدێرنیزم، هەڵگری دید و ڕوانگەیەکی بەهادارە و هەر ئەم بابەتەش خوێندنەوە و ڕەخنەی گوتارەکەی دەکاتە بابەتێکی پێویست. لەم نووسینەدا، بە مەبەستی ڕەخنە لە هەڵوێستی هیلەر، سەرقاڵی دوو بابەتی سەرەکی دەبم:
ئەلف) خاڵی یەکەم پەیوەستە بە تێڕوانینە گشتییەکەی هیلەر، بەرکەوتن و هەڵسەنگاندنی ئەو لەگەڵ مەسەلەی مۆدێرنیزم بەرکەوتنێکی نا–ناوەکی، گشتگەرا و ئەبستراکت و پاشان نا–هونەرییە. سەرەڕای هەموو وردبینییە فەلسەفی و مێژووییەکەی، هیلەر ڕێک لەبەر شێواز و میتۆدی بەرکەوتنەکەی، ناتوانێت لە هەموو لایەنەکانی حەقیقەتی خودیی مۆدێرنیزم و دیالێکتیکە ناوەکییەکانی تێبگات. ئەم هەڵسەنگاندن و بەرکەوتنەی ئەو، خاڵی بەرانبەر و دژی تێڕوانینی کەسانی وەک ئادۆرنۆ و والتەر بنیامینە، کە هەوڵ دەدەن پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم لە هەناوی خۆیدا و لە ڕێگەی دەرکەوتنە دیالێکتییەکان و کۆنکرێتییەکانییەوە ئاشکرا بکەن. پێداگری لەسەر فۆڕم و ڕەخنەی ناوەکیی فۆڕمە کۆنکرێتییەکان، بەهایەکی چارەنووسسازی هەیە، چونکە نەک بەتەنیا لە بواری هونەردا، بەڵکوو بە

شێوەیەکی گشتی لە هەر جۆرە ڕەخنەیەکی کولتووری-مێژوویی، فۆڕم وەک جێگیربوونی ناوەڕۆک، دەبێت بەوردی تیشکی بخرێتەسەر و تێگەیشتن لە جەوهەری ڕاستەقینەی هەر سەردەم یان قۆناغێک، هەروەها گۆڕانکارییەکانی، تەنیا لە ڕێگای توێژینەوە لە فۆڕم و شێوە کۆنکرێتییەکانی ئەو سەردەمە و گۆڕانە مێژووییەکانی، دەستەبەر دەبێت. بەرکەوتنی هیلەر لە ڕێگای شێوە «فەلسەفییە» ئەبستراکت و کۆنکرێتییەکەی، ماهیەتێکی ئەخلاقی، مامۆستایانە، دۆگمایانە و کۆنەپارێزانەی هەیە، کە لە زۆر لایەنەوە بەرکەوتنی لۆکاچی پیرمان لەگەڵ کولتوور و هونەری مۆدێرندا بەیاد دەهێنێتەوە. لۆکاچ سەرەڕای ڕوانگە مارکسییەکەی، ڕەفتاری بەرانبەر هونەری مۆدێرن کۆنەپارێزانەیە. لە کۆتاییی تەمەنیدا، بڕیارەکانی سەبارەت بە هونەری مۆدێرن، شێواز و ماهیەتێکی زۆر قەشەئاسای لەخۆ گرتبوو. بۆ نموونە ڕەخنەی لە کافکا و تۆماس مان، بە بەراورد بەو وردەکاری و هەستیارییە دیالێکتیکییەی بەرهەمەکانی گەنجی، لە ڕاستیدا زۆر نائومێدکەرە و زۆر بێویژدانانە قسە لەبارەی کافکا و تۆماس مانیشەوە دەکات.

بێگومان دانانی لۆکاچ لە تەنیشت هیلەر و ڕەخنەگرە کۆنەپارێزەکانی کولتووری مۆدێرن (هاوشێوەی کارلایل و بێرک و ئەوانی تر) کەمێک بێویژدانییە؛ لەگەڵ ئەوەشدا، تێڕوانینی لۆکاچ لە هەندێک لایەنەوە لەگەڵ ئەم ڕەخنە کولتوورییە کۆنەپارێزانەیە، لێکچوونێکی زۆری هەیە. تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی ئەم جۆرە ڕەخنە کولتوورییە بریتین لە: تێڕوانێکی «فەلسەفی» بۆ مۆدێرنیزم کە شێوازێکی ئەبستراکت، گشتی و ئۆبێکتیڤی هەیە؛ پشتبەستن بە سیستمێک لە بەهای ئەخلاقیی ترانسێندتاڵ، کە ئەنجامەکەی بیانووگرتن و داوەرییەکی قەشەئاسا و زۆر جار دۆگمایانە و تاکڕەهەندی لێ دەکەوێتەوە؛ کۆنەپارێزی و دڵتەنگی بۆ «ڕابردوویەکی زێڕین»ی لەدەستچوو؛ گوێنەدان بە فۆڕم و بە شێوەیەکی گشتی قسەکردن لەسەر دیاردە مێژووییەکان، کە سەرەڕای هەموو «شیکارییە فەلسەفییەکان»، دواجار هەر لە ڕووکەشدا دەمێنێتەوە و بێتوانایییە لە دزەکردن و بینینی وردەکاری و گۆڕانە بنەڕەتییەکان؛ لەبەرچاونەگرتنی دەرکەوتنی حەقیقەتی مۆدێرنیزم لە دەرکەوتنە ناوەکی و کۆنکرێتییەکانی کولتوور و کۆمەڵگای مۆدێرن و نەبوونی دەستنیشانکردنی

ئەم ڕاستییە، کە ئەم دەرکەوتنانە خۆیان چەقی سەرەکیی ڕەخنە و نەفیی دیالێکتیکی مۆدێرنیزمن؛ نەبوونی هەر چەشنە ڕوانگەیەکی ڕەنگدانەوەیی، یان تێڕامان و نەبوونی تێگەیشتن لەم ڕاستییە کە هەر چەشنە ڕەخنەیەکی مۆدێرنیزم، خۆی بەشێکە لە کولتووری مۆدێرن و تێکەڵە لەگەڵ «کەموکورتییەکان»ی، هەر بۆیە ناکرێت لە دەرەوە و بە شێوەیەکی تەواو ئۆبێکتیڤانە سەرقاڵی داوەری بین سەبارەت بە مۆدێرنیزم، وێنایەک کە لە باشترین حاڵەتدا تەنیا دەتوانێت ببێتە هۆی نەفیکردنی تێڕوانینی مێژوویی و بەرەو جۆرێک لە ئایدیالیزمی ئەفلاتونی پەل دەکێشێت.

ڕەخنەگرە لەخۆباییەکانی کولتووری مۆدێرن، پێشتر بەگشتی فیگورێکی «پێشکەوتوو و پێشەنگیان» هەبوو (هاوشێوەی شتراوس و ئاناتۆل فرانس)، بەڵام میراتگەرەکانی ئەمڕۆیان لە سوودەکانی ڕەشبینی و «قووڵڕوانین» تێگەیشتوون؛ بەڵام بە هەر شێوەیەک بێت، دەبێت لەم جۆرە لە ڕەخنەی مۆدێرنیزم، کە زۆر جار بەتاڵ نییە لە تێڕوانینی ڕەخنەی دیالێکتیکی، بەجدی بڕوانین. بە هەمان شێوە کە دەبینین، دەتوانین زۆربەی ڕوانگە ڕەخنەییەکانی هیلەر، لەوانە دانەبڕاویی وشەکان و شیعر

لە واتا و ئایدیاکان، لە تێڕوانینە گشتییەکانی ئەو جیا بکەینەوە و ئەوانە لە پەیوەندی لەگەڵ جۆرێک لە ڕەخنەی ناوەکیی مۆدێرنیزم پەرە پێ بەدەین و هەوڵ دەدەین بە هاوکاریی هەندێک لە بۆچوونەکانی مایکڵ هامبۆرگەر، کە لەم بوارەدا خستوویەتییە ڕوو ئەو کارە بکەین.
لە تێڕوانینەکانی هیلەردا هەموو ئەو بابەتانەی سەرەوە بە پلەی جیاواز بوونیان هەیە و لە شێوازی دەربڕینەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە. ئەو هەر لەسەر بنەمای ئەم تێڕوانینە کۆنەپارێزە «فەلسەفییە»، سەرقاڵی حوکمدان بووە لەسەر مۆدێرنیزم و ڕێبازە شیعرییەکانی و لە پێگەی حەکیمێکی دانای ڕەخنەگر و ئامۆژگاریکەر، شیعری مۆدێرن دەخاتە بەر «تاقیکردنەوە»وە. توێژینەوە لەسەر ئەم «تاقیکردنەوەیە» و ئەنجام و «بەرهەمەکانی»، دووەم بەشی سەرەکیی ئەم ڕەخنەیەی ئێمە پێک دەهێنێت.
ب) لەم بەشەدا کە بەشی سەرەکیی ئەم نووسینە لەخۆ دەگرێت، هەوڵ دەدەین لە بەرانبەر «شیکارییە فەلسەفی»یەکەی هیلەر بۆ سیمبولیزم، شیکاری و ڕاڤەیەکی دی بۆ ئەم ڕێبازە و فیگورە بەرچاوەکانی وەک بۆدلێر و مالارمێ و ڕامبۆ بخەینە ڕوو. لەسەر بنەمای ئەم

ڕاڤە نوێیە، سیمبولیزم وەک خاڵی دەستپێک و ئایدیالی سەرەکیی شیعری مۆدێرن، دەبێتە چەقی دەرکەوتنی پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم و بەرجەستەبوونێکی ڕاستەقینەی نەفیی دیالێکتیکی کولتووری کۆمەڵگای مۆدێرن. سیمبولیزم بە جۆرێک لە ئاگاییی ناوەکی بۆ قەیران و سەرکێشییەکانی شیعری مۆدێرن دەست پێ دەکات. قەیرانی شیعری مۆدێرن و تەنانەت مەحاڵبوونی شیعر، ناوەڕۆکی سەرەکی و ڕاستەقینەی شیعری سیمبولیستەکان پێک دەهێنێت. تێگەیشتنی ئەوان لە ڕەگوڕیشە و ڕەهەندەکان و ماهیەتی کولتووری مۆدێرن لە ئاستی ئامۆژگاری و پەڵپگرتنە ئەخلاقییەکانی هیلەر و بەشێکی زۆری کۆنەپارێزەکاندا، ڕۆمانتیکەکان و «ڕەخنەگرانی»دیکەی مۆدێرنیزم زیاتر تێدەپەڕێت. بە گوتەی هامبۆرگەر شاعیرانی مۆدێرن، خۆیان گەورەترین دوژمنی مۆدێرنیزم بوون. ئەم مەسەلەیەش بەتەنیا لە ئەنجامی بەهرەی هونەریی شاعیرانی سیمبولیست و زاڵبوونی جەوهەریی بەرهەمێکی هونەری بەسەر ڕەخنەیەکی فەلسەفییەوە نییە. تێگەیشتنی واتا و جەوهەری ڕاستەقینەی دیالێکتیکی وێرانکەری سیمبولیزم، کە

کولتووری مۆدێرن لەناوەوە نەفی دەکات، پێویستی بە ڕاڤە و تێڕامانێکی زیاترە. شیعری سیمبولیستەکان لەبەر نەریتبەزێنی و نوێگەرییە جوانیناسییەکان، بەرجەستەترین شێوەی دەرکەوتن و دەربڕینی قەیرانی شیعری مۆدێرنن، بەڵام هەر ئەم شیعرانە و ڕاڤە دیالێکتیکییەکانیان، لە هەمان کاتدا بە یەکەمین شێوە ڕاستەقینەکانی تێگەیشتن و ڕەخنە و نەفیی مۆدێرنیزم ئەژمار دەکرێن. سیمبولیزم لە یەک کاتدا دەرخەر و نەفیی مۆدێرنیزمە و هەر لەبەر ئەم هۆکارە دەبێت سیمبولیزم بە گرنگترین نوێنەری مۆدێرنیزم و دیالێکتییە ناوەکییەکەی بزانین، دیالێکتیکێک کە مۆدێرنیزم ناچار بە نەفیکردنی خۆی دەکات و لەم ڕێگایەوە چالاکبوونە مێژووییەکەی کولتوور و کۆمەڵگای مودێرن بەرجەستە دەکات. هەر لەبەر ئەم هۆکارەشە، کە سەرەڕای گشت گۆڕانکارییەکان، شاعیرانی سیمبولیست هێشتا گرنگیی خۆیان پاراستووە و ستراتیژە جیاوازەکانیان لە بەرکەوتنیان لەگەڵ سەرکێشیی شیعری مۆدێرن، هەروەک ئایدیالی سەرەکیی گۆڕانی شیعری مۆدێرن ئەژمار دەکرێت.

شیعری مۆدێرنیش هەروەک مۆدێرنیزم خۆی، دەبێت لە گۆڕانە مێژووییەکەیدا چەندان جار بگەڕێتەوە بۆ سەرچاوە و شوێنی لەدایکبوونەکەی و مەتەڵی قەیران و شکستی شیعری مۆدێرن سەرلەنوێ ئەزموون بکاتەوە. دابەزینی بەرەبەرەی ناوبانگی شاعیرێکی وەک ڕیلکەش، خۆی بە شێوازێکی تر گرنگیی سیمبولیستەکان بەرجەستە دەکات. ڕیلکەش لە تێگەیشتنی خۆی لە ئەزموون و دەربڕین و شیعر لەگەڵ لقە سەرەکییەکەی شیعری مۆدێرندا، کە لە بۆدلێرەوە (و ڕەنگە تەنانەت هۆڵدەرلین) تا ئیلیوت و پاش ئەویش بەردەوام دەبێت، جیاوازییەکی بنەڕەتی هەیە. لە کاتێکدا ناوەڕۆکی سەرەکیی شیعری مۆدێرن شکست و لەناوچوونی ئەزموون و زمان و شیعرە لە سەردەمی ئێمەدا، شکستێک کە بێکێت ئەوە بەرەو هەموو بوارەکانی هونەر و ئەزموونی هونەری و تەنانەت ژیانی مۆدێرنیش پەرە پێ دەدات، ڕیلکە بەپێچەوانەوە، لەبری «شاعیری ڕەسەنی هەموو سەردەمەکان»، پێداگری لەسەر دەوڵەمەندی ئەزموون و شیعر دەکات و ئەمە لە ناوەڕۆک و فۆڕمی شیعرەکانیدا بەرجەستە دەکات. ئەمڕۆ بە قووڵبوونەوە و پەرەسەندنی قەیرانی مۆدێرنیزم،

خۆدانەدەستی عیرفان و ڕێبازی شاعیرانەی ڕیلکە لای هەمووان، تا ڕادەیەک شتێکی نەکردەیە.
بە سەرنجدان بۆ ئەو شتەی باس کرا، پێشبینییەکانی هیلەر سەبارەت بە سەرهەڵدانی جۆرێک لە سادەیی نوێ لە شیعر، واتایەکی تر لەخۆ دەگرێت. لە بەرانبەر ئەم پێشبینی و بۆچوونە نامێژوویی و کۆنەپارێزانە و پاشان پاشەکشێکردن لەسەر بنەمای ئەمانە، دەبێت پێداگری لەسەر گرنگیی مێژوویی و ڕەخنەیی و تەلیسمەکانی شیعری مۆدێرن، کە سیمولیزم گرنگترینیانە، بکاتەوە. ناکرێت داهێنان و نوێگەرییە زمانی و ئەزموونییەکانی شیعر بە چەند چەمکێکی ئەبستراکتی وەک «سادەیی» و «ئاڵۆزی» هەڵسەنگاندنی بۆ بکرێت. بەکارهێنانی نوێترین و پێشکەوتووترین کەرەستە و شت و چەمک و شێوازەکان، بەشێکی دانەبڕاوە لە هونەری مۆدێرن. گومانی تێدا نییە کە ستایشکردنی ئەم نوێگەرایی و ئەزموونە نوێیانەی وەک «پێشکەوتن و پەرەسەندن» نەک گاڵتەجاڕانە و قێزەونە، بەڵکوو پیشاندەری ئەوپەڕی خۆفریودانە. شیعر (و هونەر)ی مۆدێرن لەبری پەنابردنە بەر سادەییەکی ساختە و نمایشێکی شەرمنانەی هەژاری خۆی، تەنیا دەتوانێت بە

قبوڵکردنی واقیعی قەیران و ئەزموونکردنی ئەو قەیرانانە تا ئەو شوێنەی کە بکرێت، بەردەوام بێت لەسەر ژیانی خۆی، تەنانەت ئەگەر ئەم شتەش بە واتای ڕووبەڕووبوونەوە بێت، لەگەڵ ئاڵۆزي مەحاڵبوونی شیعر و پووچییە ڕەهاکەیدا.

٢

یەکەم تێڕوانینی باسەکەی هیلەر دەچێتە سەر شیعر، یا بە شێوەیەکی گشتی کولتووری مۆدێرنیزم. هەروەک گوتم ئەمە تێڕوانینێکی کۆنەپارێزانە و نۆستالژییە، بە دەربڕینێکی تەواو ئەخلاقی و بۆچوونێکی لە بنەمادا فەلسەفی و ئەبستراکت. هیلەر لە گوتارێکیدیکەدا دەستەواژەیەکی بەکار هێناوە، کە جەوهەری تێڕوانینەکەی بە شێوەیەکی چڕ و کورت دەخاتە ڕوو «شیعر واتە ئایدیاکان[15] و ئایدیاکان واتە شیعر[16]». ئەم پێناسەیە کە تاڕادەیەک دۆگمایانە و تاکڕەهەندە بۆ شیعر، پتر دەرخەری ڕەچاونەکردنی مەسەلەی فۆڕمە، تا دۆزینەوەی

[15]ئایدیا لێرە مەبەستی وێنا و واتا و بۆچوونەکان دێت. فەرهادپوور

[16]E. Heller, Rilke and Nietzsche, in the disinherited mind, p, 156.

ڕێگەچارەیەکی دژە فۆڕمالیستی بۆ شیعر. بە هەر حاڵ ئەم جۆرە "پێناسانە"، کە زۆر جار لەسەر بنەمای بۆچوونی ئەخلاقی و ئایینی و میتافیزیکین و لێوانلێون لە بەگشتی قسەکردن لەبارەی بابەتەکەوە و پاشان هەڵسەنگاندنێکی توند بە شێوازی سەردەمی دێرین، لەلایەن ئەو کەسانەی کە لەگەڵ ئەزموونی شیعریدا بەرکەوتن و ناسینی ڕاستەوخۆیان هەیە، قبوڵ نەکراوە. مایکڵ هامبۆرگەر، شاعیر و وەرگێڕ و ڕەخنەگری هاوچەرخ، پێی وایە ڕاڤەکەی هیلەر بۆ شیعری مۆدێرن «بڕیاردانی پێشوەختەی ئەو کەسانە پشت ڕاست دەکاتەوە، کە وا دەزانن شیعر تەنیا شێوازێکی "جوانی" دەربڕینی ئەو شتانەیە، کە دەکرێت بە پەخشانیش دەرببڕدرێن[17]».

بەڵام پێداگری لەسەر پەیوەندییەکی ناچاری، واتا لەگەڵ شیعر (یان زمان) هەر تایبەت نییە بە هیلەرەوە و ناکرێت قبوڵکردنی «پێناسە» فەلسەفییە دۆگماییەکان لە شیعر بە بەشێک لە ئەنجامە لۆژیکی و ناچارییەکانی ئەم پێداگرییە بزانین. بەپێچەوانەوە، بە جدی ڕوانین لە مەسەلەی فۆڕم و

[17]M. Hamburger, the truth of poetry, Harvest books, new yourk, 1969, p.15.

زمان و دوالیزمەکانیان و ئەو گرژییانەی کە لە ئەنجامی ئەمانەوە دروست بووە، بۆ هەموو ئەزموونی مۆدێرنیزم یەکێکە لە مەرجە بنەڕەتییەکان بۆ تێگەیشتنێکی ڕاستەقینە لە «قەیرانی واتا» و «سەرکێشیی شیعری مۆدێرن». زیگۆرد برێکهارت لەم بارەوەیە دەڵێت «شیعرێکی نانواندنەوەیی[18] هەرگیز ناتوانێت بوونی هەبێت، خودی گەیاندنی شیعری، ئەو شتە مەحاڵ دەکات. ئەم قسەیەی (مەک لیش) کە دەڵێت شیعر نابێت واتای هەبێت، بەڵکوو تەنیا دەبێت هەبێت، ئاماژە بۆ حەقیقەتێکی گرنگ دەکات، بەڵام ئەم ڕستەیە قسەی پووچ و بێمانایە، چونکە گەیاندن و نێوەندگیریی شیعر لەگەڵ هەر گەیاندن و میدیایەکی دیدا جیاوازە. دەبێت وشەکان واتایەکیان هەبێت، ئەگینا بەپێچەوانەوە تەنیا دەبنە قسەی پووچ و بێواتا. درەختێک کە لەلایەن شێوەکارێکەوە دروست کرابێت وێنەیە، بەڵام کاتێک شاعیر وشەی درەخت دەنووسێت، وێنە دروست ناکات. لە ڕاستیدا ئەو وێنەیەک بەکار دەهێنێت. چەمکی

[18] Non-representive مەبەست شیعرێکە کە بە تەواویی بەدەر بێت لە هەر مەسەلەیەکی دەرەکی یان هەرچەشنە پەیوەندییەکی واتایی لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا، شیعرێک، کە نەکرێت ئەو بە نوێنەرایەتی یان نواندنەوەی شتێک بزانرێت.

"وێنەی شیعری" واتایەکی تەواو میتافۆڕی هەیە. وشەکان پێش ئەوەی شاعیر بیەوێت واتایان پێ ببەخشێت، واتایان هەیە». بێرکهارت لە دواییدا ئەوە پیشان دەدات، کە بۆچی پاڵاوتنی زمان بەمەبەستی گەیشتن بە «شیعری پەتی»، لە ئەنجامدا دەبێتە هۆکاری پارادۆکس و شکست «لە ئاستێکی بەرز و ئایدیالدا، زمانی قسەکردنی کۆمەڵایەتی دەبێت هەروەک شووشەی پەنجەرە وابێت، واتە نابێت ئێمە ئاگاداری ئەوە بین کە زمان هەروەک پەردەیەک لەنێوان ئێمە و ئەو واتایەی "کە لە پشتەوەی" شاراوەتەوە بوونی هەیە. بەڵام کاتێک کیمیازانانی هاوچەرخ توانییان ماددەیەک کەشف بکەن، کە شووشەی زۆر ڕوون و نەبینراو دەکرد، ئەنجامی ئەم کەشفەیان بە هیچ شێوەیەک دڵخۆشکەر نەبوو: خەڵکی زۆر جار بەر ئەو دەرگا شووشەیییە داخراوانە دەکەوتن. ئەگەر زمانێک هەبووایە کە بۆ گواستنەوەی هەموو ئەزموونە مرۆییەکان، هیچ لادان و خەوشێکی نەبایە و بەپێی پێویست بێگەرد و پەتی بایە، ئەوا ئیدی هیچ پێویستییەکمان بە شیعر نەدەبوو. بەڵام زمانێکی وا نە تەنیا بوونی نییە، بەڵکوو ناکرێت بوونیشی هەبێت. زمان لە خودی خۆیدا وەک کەرەستەیەکی کۆمەڵایەتی،

دەبێت لایەنێکی باویشی هەبێت و بە شێوازێکی دەستکرد مشتومڕ و ژاوەژاوی ئەزموونە مرۆییەکان ڕێک بخات و مۆڵەتی دەربڕین بە هەندێکیان بدات و هەندێکیان لە دەربڕین بێبەش بکات. زمان دەبێت ناوە هاوبەش و گشتییەکان بخاتە بەردەستی ئێمە، ئەگینا بەناچاری ئەزموونی مرۆیی تووشی لادان دەکات[19]».

هامبۆرگەر تەبایە لەگەڵ بۆچوونەکانی بێرکهارت و ئاماژەیان پێ دەکات و پێی وایە بۆچوونەکانی بێرکهارت "ئەوە پیشان دەدات بۆچی زمان، چ لە شیعر و چ لە پەخشاندا، ڕێگری دەکات لە هەر جووڵەیەک بەرەو بە ئەبستراکتبوونێکی ڕەها[20]". پێداگری لەسەر مەسەلەی واتا و توێژینەوەی «قەیرانی واتا» لە شیعری مۆدێرندا، یەکێکە لە گرنگترین ناوەڕۆکەکانی کتێبی "حەقیقەتی شیعر"ی هامبۆرگەر، بەڵام لە کاتی شیکاریی هامبۆرگەر لە شیعری مۆدێرندا، ناوەڕۆک ئەو حاڵەتە کرچ و کاڵ و تاکڕەهەندەی کە لە ڕاڤەکەی هیلەردا دەبینرێت لەدەست دەدات، ڕێک دەخرێتەوە و دواجار لەگەڵ کۆمەڵێک ناوەڕۆکی بنەڕەتیتر،

---

[19]هەمان سەرچاوە.
[20]هەمان سەرچاوە، ل، 36.

ئەگەری دروستکردنی وێنەیەکی ڕاستەقینە لە ماهیەتی شیعری مۆدێرن دەستەبەر دەکات. ناونیشانە لاوەکییەکەی کتێبەکەی هامبۆرگەر ـ ***گرژییەکانی نێو شیعری مۆدێرن لە بۆدلێرەوە تا دەیەی 1960*** ـ جیاوازییەکی بنەڕەتی لەنێوان ئەو و هیلەردا ئاشکرا دەکات. بۆ هامبۆرگەر گۆڕانی دیالێکتیکیی شیعری مۆدێرن پشت ئەستوورە بە کۆمەڵێک گرژیی مێژوویی، کە ناوەڕۆکی سەرەکی و جومگەکان و هەروەها و خودئاگایی و ماهیەتی مۆدێرنی ئەوانە دروست دەکەن. ڕاڤە مێژوویی و دیالێکتیکییەکەی هامبۆرگەر ئەم خاڵە دەسەلمێنێت، کە تێگەیشتن لە پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم بە شێوەیەکی ئەبستراکت و ئۆبێکتیڤانە و ڕەخنەگرتن لێیان وەک "کەموکورتییەکی کولتووری و ئەخلاقی" تەنیا دەبێتە هۆکاری کۆمەڵێک شیکاری دۆگمایانە و کۆنەپارێزانە و هەرگیز ماهیەتی ڕاستەقینەی مۆدێرنیزم ڕوون ناکاتەوە.

لە ڕاستیدا تێگەیشتن و ڕەخنە لە پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم و تەنانەت تێپەڕاندنیان، هەڵبەت ئەگەر لە هەلومەرجی ئێستادا گەیشتن بە ئامانجێکی وەها بکرێت و خوازراو بێت، پەیوەستە بەخۆتەسلیمکردن بە کەڵکەڵەی

مۆدێرنیزم و ڕووبەڕووبوونەوەی پارادۆکسەکان و قبوڵکردنی شکستێکی یەکلاکەرەوە. نوێگەرییە فۆڕمییەکانی هونەرمەندانی مۆدێرنیست، کە ئەزموونی پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزمیان تا دوا لایەنی لۆژیکی کردووە، شوێنی بەرجەستەبوونی ئاگایی و خودئاگاییی مرۆڤی مۆدێرن و چەقی گۆڕانە بنەڕەتییەکانە لە خەیاڵ و ئەزموونی هەستی و دەروونیی ئەواندا. ماهیەتی ڕاستەقینەی مۆدێرنیزم لەنێو دوا بەرهەمی ئەم ئەزموونە نوێیانەدا، واتە لەنێو بەرهەمی هونەری مۆدێرندا ئاشکرا دەبێت، لەوێدا کە فۆڕم هیچ نییە جگە لە جێکەوتن و جێگیربوونێکی تەواوی واتا.
ئەزموونە ئاڵۆزەکانی هونەرمەندانی وەک کافکا، ئیلیوت و بێکێت دەبێت بە پەیوەست و هاوسەنگێکی لۆژیکی ئاڵۆزییەکانی ژیانی مۆدێرن بزانرێت، ئەو ئاڵۆزییانەی، کە بە یەک ئاست سەرنجڕاکێش و ترسناکن. خەسڵەتی ئاڵۆز و مەتەڵئاسای ئەم ئەزموونە هونەرییانە، لە ڕاستیدا لە ماهیەتە خودییەکەیان وەک بەرهەمە هونەرییەکانی مۆدێرن سەرچاوە دەگرێت. سەبارەت بە ت. ئێس. ئیلیوت و شیعرە درێژەکەی ئەو واتە "وێرانەخاک"، گوتراوە «ئەو، هەڵوەشاندنەوە و داڕووخانی شارستانیەت، نەبوونی

بیروباوەڕ و ئینتیما و لاوازی و شێتیی ئاگاییی مۆدێرن وەسف دەکات. بەڵام ئەم باخێکی ڕازاوە و جوانی شیعرێکی مەزنە، کە کەوتووەتە دەربڕینی ئەم "بیابانە" و بوێریی نائومێدی وەسف کردووە». بە بۆچوونی نووسەری ئەم پەیڤانە واتە پۆل تیلیش، کە خۆی تیۆلۆژیستێکی مەسیحییە، ئەو پارادۆکسەی کە لە شیعری ئیلیوتدا دەرکەوتووە پیشاندەری ڕەمزێکی شاراوەیە لە ئیمانی مەسیحی و پیشاندەری تەنیا وەڵامێکی مومکینە بۆ دڵەڕاوکێی سەردەمەکەی ئێمە، واتە دڵەڕاوکێی بێواتایی و بێمانایییە[21].

---

[21] ڕاڤەکانی تیلیش بۆ ئاڵۆزیی هونەری مۆدێرن، ئەو وێنایە دروستدەکات کە بەرهەمە هونەرییەکان ڕێک لەبەر هێزی خۆیان لە دەربڕینی پووچی و بێواتاییدا دەتوانن زاڵبن بەسەر "قەیرانی واتا" و لەملایەنەوە ئەنجامی شکستی هونەرمەندی مۆدێرن و ڕاستگۆییی هونەرمەند لە قبوڵکردنی ئەم شکستەدا، دەرخەری جۆرێک لە سەرکەوتنە. گومانی تێدا نییە کە بۆچوونە ئایینی و تیۆلۆژییەکانی تیلیش لەم بوارەدا کاریگەری هەبووە. تیۆلۆژیای مەسیحی، واتە تیۆلۆژیای ئیجابی هەریەک لە کڵێسا فەرمییەکان، بەناچار دەبێت ئەزموونی مێژوویی مۆدێرنیزم لەنێو دەقی ئەزموونی ترانسێندتاڵی دابەزینی مرۆڤ لە ئاسمان و ڕزگاربوونی تێبگەن. لە ئەنجامیشدا دەبێت پارادۆکسەکان و ئاڵۆزییەکانی مۆدێرنیزم بە یارمەتی کاتیگۆرییە ئەبستراکت و جیاوازەکەی عەقڵ هەڵبسەنگێنن، نەک بە هاوکاریی کاتیگۆرییە دیالێکتیکییەکانی عەقڵی مێژوویی. (لەگەڵ ئەوەشدا گومانی تێدا نییە کە پەیوەندی مەسیحییەت و مۆدێرنیزم لە چوارچێوەی تیۆلۆژیای کڵێسا زیاتر تێدەپەڕێت). خاڵی بەرانبەر ڕاڤەکەی تیلیش ئەم حوکمەی ساموێل بێکێتە، کە "هونەرمەندبوون واتە تووشی شکستهاتن"، ئەویش شکست لە ئاستێکدا کە جگە لە هونەرمەند کەس بوێریی ئەزموونی ئەوەی نییە و لەولایەنەوە هەر هەوڵێک بۆ

وەڵامێک کە دەتوانین لەم دەستەواژەیەدا کورتی بکەینەوە «ئەوەی کە دەتوانێت بەرگەی پووچی و بێواتایی بگرێت، پیشانی دەدات کە واتا لەنێو بیابانی بێواتاییەکەی خۆیدا ئەزموون دەکات».

ئەم پارادۆکسە تا ڕادەیەک بە یەک واتا لە هەموو بەرهەمە هونەرە مۆدێرنەکان بەرچاو دەکەوێت، بەتایبەت لە شانۆنامەکانی بێکێتدا. بێواتایی، دووبارەکردنەوەی یەکرێتم و بێسوودی ڕووداوەکان، شکستی پەیوەندییەکان و لەناوچوونی زمان، هەموو ئەمانە ناوەڕۆکی بنەڕەتیی بەرهەمەکانی بێکێت پێک دەهێنن، بەڵام واقیعی ئەم بەرهەمانە هیچ نییە جگە لە هەوڵێکی واتادار بۆ دروستکردنی پەیوەندییەکی زمانی لەگەڵ بینەردا. ناکرێت پێشکەشکردنێکی ڕێکی شانۆ و دووبارەکردنەوەی بەردەوامی بە ئیشێکی پووچ و بێکەڵک دابنرێت، چونکە ئەم ئیشە مەبەست لێی پێکانی ئامانجێکی دیاریکراوە. ئامانجێک کە ژمارەیەکی زۆر لە نووسەر و دەرهێنەر و ئەکتەر و

شیکاریی ئەم شکستە وەک جۆرێک لە "سەرکەوتنی" خوازراو کە بکرێت بەرگەی بگرێت و پێکهاتەی ئەمە بەواتای "چارەســـەری" ئاڵۆزیی مۆدێرنیزم و وەســـتانی دیالێکتییە ناوەکییەکەی و لەناوچوونی حەقیقەتی زاتیی هونەری مۆدێرنە.

بینەری ئاسایی، لە بەدیهێنانیدا بەشدارن. لێرەدا بواری ئەوە نییە سەرقاڵی ڕاڤەکردنی کارەکانی بێکێت بین لە پەیوەندییان لەگەڵ ئاڵۆزیی مۆدێرنیزمدا، بەڵام بەراوردکردنی ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو، لەگەڵ پارادۆکسە مێژووییەکانی بارودۆخی مۆدێرن و دەستنیشانکردنە «پزیشکییەکەی» هیلەر سەبارەت بە «قەیرانی واتا» و نەخۆشیی مۆدێرنیزم، خۆی لەخۆیدا بەپێی پێویست مەسەلەکان ڕوون دەکاتەوە.

هیلەر لە یەکێک لە گوتارەکانیدا هەوڵ دەدات تا بە ئاماژەکردن بۆ پەیوەندی نێوان جوانی و ترس، «ئاڵۆزیی سەردەمی نوێ» چارەسەر بکات. ئەو مەترسیداربوونی جوانی دەبەستێتەوە بەم واقیعەوە کە مرۆڤی سەردەمی نوێ، خیانەتی لە جوانی کردووە. واتە بە جیاکردنەوەی سیمبول لە واقیع، ژیانی ڕاستەقینەی ناشیرین و بێواتا کردووە و جواني گۆڕیوە بۆ بابەتێکی ناواقیعی و ئەبستراکت، یان بۆ گوێچکەماسی(سەدەف)ێکی بەتاڵ. هەر لەسەر ئەم بنەمایە هیلەر گەڕان بەدوای جوانی لەلای سیمبولیستەکان بە کارێکی گاڵتەجاڕانە و پووچ دەزانێت و هێرش دەکاتە سەریان. کرداری شیعری مۆدێرن و

داهێنەری شاعیرانی نوێ، وەک پرۆسەی وێرانکردنی واقیع دەزانێت. «چونکە هەر دەستکەوتێکی نوێ لە داهێنانی شیعری جیهانی واقیعی، جیهانێک کە بێ دەستێوەردانی شاعیر دروست بووە، هەژار و هەژارتر دەبێت، هەر هەنگاوێکی نوێ لە هەژارترکردنی دونیا، ئامانج و پاڵنەرێکی نوێیە بۆ داهێنانی شیعری[22]». لە کۆتاییدا جیهانی ڕاستەقینە، بەتەواوی بەهاکەی بۆ هونەرمەندی مۆدێرن لەدەست داوە و ڕێگە بۆ کۆچی هەمیشەیی بۆ نێو جیهانە شاعیرانەکەی خولقێنراوی خۆی دەکاتەوە.
وەها دێتە پێشچاو هیلەر نزیکبووەتەوە لە تێگەیشتن لە نهێنیی ڕاستەقینەی جیهانی مۆدێرن و ئەو پەیوەندییە دیالێکتیکییەی نێوان داهێنان و وێرانکردن، بەڵام ئەم تێڕوانینە ئۆبێکتیڤەی ئەو، تیشکخستنە سەر حەقیقەتی ئۆبێکتیڤ مەحاڵ دەکات. کاتیگۆرییە ئەبستراکتەکانی ئەو، جەمسەرە دژەکانی واقیعی مۆدێرن لە یەک جیا دەکاتەوە، تا پاش ئەوە بتوانێت ئەوانە بخاتە بەر داوەرییەکی ئەخلاقییەوە و «باشە» و «خراپە» دەستنیشان بکات. ئەو

---

[22] هیلەر، ل 170.

لەم شتە تێناگات، کە هەرکام لەم جەمسەرانە نەک بە تەنیا دژەکەی خۆیشی نەفی دەکات، بەڵکوو ئەوی تریش، واتە دژەکەی خۆیشی لە هەناوی خۆیدا هەڵگرتووە و دواجار هەم خۆی و هەم ئەوی دیش نەفی دەکات. هەوڵی شاعیرانی مۆدێرن تەنیا لە هەژارتربوونی جیهان و گەڕانێکی بێسوود بەدوای «جوانیی پەتی»دا کورت ناکرێتەوە، ئەم هەوڵە خۆی بەشێکە لە جیهانی ڕاستەقینە و لە ڕاستیدا داهێنەرانەترین بەشی ئەوەیە و لایەنە نێگەتیڤ و وێرانکەر و ئایدیالییەکەشی لە ئاگایی و کردەی ڕەخنەگرانە هونەرمەندانی مۆدێرن و شوناسە مۆدێرنیستییەکەی ئەوانەوە سەرچاوە دەگرێت. لە بەرانبەریشدا، واقیعی مێژوویی، کۆمەڵایەتیی جیهانی مۆدێرن دەرخەری پێکهاتەیەکە لە جەمسەرە دژبەیەکەکان، پێکهاتەیەک لە داهێنان و وێرانکاری، ئایدیالیستی و نائومێدی، پەرۆشبوون و وەڕسبوون، دەوڵەمەندی و هەژاری. یەکێک لە نوێترین شیکارییەکانی مۆدێرنیزم ئەم مەسەلەیە لە زمانی مارکسەوە بەم شێوەیە وەسف دەکات «مارکس، لە بەشی یەکەمی مانیفێستدا، سەرقاڵی شیکردنەوەی ئەو جەمسەرە دژبەیەکانە دەبێت، کە بەرەو پێشەوە دەچن تا لە سەدەی

داهاتوودا شێوە و فۆڕمێکی تر ببەخشنە کولتووری مۆدێرنیزم. ناوەڕۆکی ڕۆچوون و خواستە تێرنەبووەکان، شۆڕشی بەردەوام، پەرەسەندنی بێسنوور، داهێنان و نوێگەریی بەردەم لە هەموو کایەکانی ژیاندا و دژبەرە سەرەکییەکەی واتە ناوەڕۆکی نێهیلیزم، هەڵپەیەکی هەمیشەیی بۆ وێرانکردن، تێکشکاندن و لەناوبردنی ژیان، دڵی تاریکی، پەشۆکاوی. مارکس ئەوە پیشان دەدات کە چۆن ئەم ئیمکانە مرۆییانە لە ڕێگای خواست و فشارە ئابوورییەکانی بۆرژوازی، تێکەڵ بە ژیانی تاک بە تاکی مرۆڤی مۆدێرن دەبێت. لە سەدەی داهاتوودا، بە تێپەڕبوونی کات، مۆدێرنیستەکان شەپۆلێکی فراوان و جۆراوجۆر لە وێنەی خەیاڵی و گەردوونی و ئەپۆکالیپیسی (ئاخیرزەمانی) دەخولقێنن، ئەو وێنانەی کە لە ئەنجامی ناوازەترین جۆری شادی و تاریکترین جۆر و شێوەی نائومێدییە. زۆرێک لە داهێنەرترین هونەرمەندانی مۆدێرنیست، بە شێوەیەکی هاوکات لەلایەن ئەم دوو هەستە دژبەیەکە داگیر دەکرێن و لە پرۆسەیەکی ناکۆتادا لە جەمسەرێکەوە بۆ جەمسەرێکی تر ڕادەماڵرێن. چالاکییە ناوەکییەکانی ئەوان، ترپە ناوەکییەکانی سەرمایەداریی

مۆدێرن، کە سەرچاوەی جووڵە و ژیانی ئەوانە، سەرلەنوێ بەرهەم دەهێنێتەوە و دەریدەبڕێت[23]. ئەم پەیوەندییەی نێوان واقیع و کولتووری مۆدێرن، یان بە واتایەکی تر پەیوەندیی نێوان مۆدێرنیزاسیۆن و مۆدێرنیزم و ماهیەتە دژوازییەکەی هەردووکیان، شتێکە کە هیلەر بەتەواویی لێی بێئاگایە.

پێداگریی هیلەر لەسەر بەهایەکی خودی «جیهانی ناخولقێنراو» لە ئەنجامی نزیکیی ئەوە بۆ شیکارییە پۆزەتیڤیستییەکان لە واقیع، وەک مەسەلەیەکی پێدراو و ئۆبێکتیڤێتی ڕووت. گرنگیدان بە ڕۆڵی چالاک و داهێنەرانەی مرۆڤ لە دروستبوونی واقیعدا، کە دەبێت ئەمە بە تایبەتمەندییەکی سەرەکیی ئایدیالیزمی ئەڵمانی لە کانتەوە تا هیگڵ بزانین، تاڕادەیەک خاڵی هاوبەشی هەموو ڕەوتە دژەپۆزەتیڤستەکانە لەنێو زانستە مرۆییەکان و فەلسەفەی مۆدێرندا. جیهانی واقیع خولقێنراوی هەوڵی هەموو مرۆڤەکانە، شاعیرانیش بەشێکن لێی. ئەو چالاکانەی کە ناکرێت بە ویستی خۆت لایەنە جیاواز و دژبەیەکەکانیان،

[23]مارشاڵ بێرمەن، ئەزموونی مۆدێرنێتە.

بەمەبەستی بەهادانانی ئەخلاقی، لە یەکتر جیا بکەیتەوە. پێداگریی هیلەر لەسەر «جیهانی ناخولقێنراو» وەک سەرچاوەیەکی ئەخلاقیی جێگیر، دەرخەری جۆرێک لە ترسی سۆزدارانەیە لە ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ ئاڵۆزییەکانی ژیانی مۆدێرندا و هەڵهاتن بۆ جیهانێکی «سادە و سروشتی»، جیهانێک کە ئاڵۆزی و دژبەیەکی هەڵقوڵاو لە چالاکیی مرۆیی هەرگیز ناتوانێت بنەما «سروشتی و ئۆبێکتیڤەکەی» ناجێگیر بکات. ئەم جیهانە کە دەبێت بێبەری بێت لە هەموو گرژییەکی ژیانی مۆدێرنی شارەکان، لەفۆڕمی خەیاڵیی جۆراوجۆردا، لە کۆمەڵگای پاستۆراڵی ئەورووپی سەدەکانی ناوەڕاستەوە و ژیانی «ئارام و سادە»ی گوندەوە بیگرە، تا جوانیی ئەفسوناوی و دەستلێنەدراوی خۆرهەڵات، هاوکات بووەتە بابەتی غەمگینیی ڕەخنەگرانی مۆدێرنیزم. ئەوەی سەرنجڕاکێش بێت، ئەوەیە کە ئەم جیهانە دەستکردە خەیاڵییانە، هەموویان ڕەگەکەیان بۆ کینەیەکی ڕۆمانتیکییانە بۆ بابەتی ساختە و پیشەسازی دەگەڕێتەوە. ئەم پارادۆکسە ناوەکییە، حەقیقەتێکی زۆر گرنگ ئاشکرا دەکات. لە سەردەمی نوێدا، واتە لە قۆناغی بەجیهانیبوونی ژیان و کولتووری مۆدێرندا،

ناکرێت لە شوێنێک لە دەرەوەی مۆدێرنیزمدا، بکەویتە ڕەخنە و ڕەتکردنەوەی، چونکە شوێنێکی وەها لە بنەڕەتدا ئیدی بوونی نەماوە. ئەگەر قبوڵ بکەین کە مۆدێرنیزم بە شێوەیەکی سەرەکی لە ڕێگای گۆڕانی بەردەوام و نەفیکردن و وێرانکردنی دەستکەوتەکانی پێش خۆی "پێشدەکەوێت"، ئەوکات ئەوە ڕوون دەبێتەوە بۆچی هەر چەشنە ڕەخنەیەک لە مۆدێرنیزم، خۆی لەخۆیدا دەبێتە بەشێک لە واقیعی مۆدێرن و بەناچاری پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم لەنێو خۆیدا بەرهەم دەهێنێتەوە. بەم شێوەیە، گرنگترین پێوەری جیاکردنەوەی ڕاڤە جیاوازەکان بۆ کۆمەڵگا و کولتووری مۆدێرن، پێوەری خودئاگاییيەکی مۆدێرنیستی ئەوانە. جیاکاری لەنێوان ئەم دوو جۆرە مۆدێرنیزمە "ئاگایانە" و "نائاگایانە"دا، باسەکەمان سەبارەت بە سیمبولیزم زیاتر ڕوون دەبێتەوە.

ئەم مۆدێرنیزمە ناچاری و نەخوازراوەی هیلەر، ڕەخنەکەی ئەو لە هەندێک لایەنەوە نزیک دەکاتەوە لە حەقیقەت. ئاماژەی ئەو جیابوونەوەیەی شاعیران لە جیهانی واقیعی و کۆچی هەمیشەییان بۆ جیهانە شاعیرانە سەربەخۆکانیان، بێگومان دەرخەری واقیعێکی مێژووییە. زۆرێک لە

هونەرمەند و بزووتنەوە هونەرییە مۆدێرنەکان، هەوڵیان داوە تا هونەری مۆدێرن بگۆڕن بۆ «بەهەشتێکی زەمینی»، کە هیچ پەیوەندییەکی بە ژیانی مۆدێرن و لایەنە تاریک و ناشیرینەکانییەوە نەبێت. بەڵام ئەم هەوڵە بەشێوەیەکی دژواز و تەنزئامێز کۆمەڵێک ئەنجامی پێچەوانەی بەدوای خۆیدا هێناوە. (شتێک کە دەشێت ئەوە بە تایبەتمەندیی سەرەکیی هەموو گۆڕانە مێژووییەکانی مۆدێرن لە کایەی سیاسەت و ئابووری و کولتووردا بزانین). بەڵام لێرەدا تێڕوانینە ئەبستراکت و نادیالێکتیکەی هیلەر و پەیوەستبوونی بە کاتیگۆرییە ئەبستراکتەکانەوە، پۆلێنکردن و ناولێنانی گشتی وەک «هونەر لەپێناو هونەر» و «فۆڕمالیزم»دا، دەبێتە هۆی سەرلێشێواندنی. بە هەمان شێوە کە دەیبینین، لە کاتێکدا شیعری سیمبولیستەکان لە ڕێگای پەیوەندییەکی زاتی لەگەڵ واقیعی مۆدێرنیزمدا، لێوانلێوە لە ئەزموون و وێنەی هەڵقوڵاو لە ژیانی واقیعدا، شاعیرە دڵخوازەکانی هیلەر، بەتایبەت ڕیلکە و گۆرگە هەوڵیان دا تا بە هاوکاریی پێکهاتەیەک لە ڕۆمانتیزم و عیرفان، ڕەنگ و بۆنێکی نیمچەئایینی ببەخشنە شیعرەکانیان و لە بۆشاییەک کە لە ئەنجامی هەڵوەشاندنەوەی ئیمانی

مەسیحیدا دروست بووە، شیعری مۆدێرن وەک «ئایینی سەردەمی نوێ» جێگیر بکەن.
ئەو دەستەواژەیەی کە هیلەر سەبارەت بە (وێرانکردنی واقیع بە دەستی شاعیران) هێناویەتی، لە گوتارێکدا بە ناونیشانی «ڕیلکە و نیچە» نووسیویەتی. هیلەر لەم گوتارەدا ڕیلکە و نیچەی هاوهەڵوێست کردووە و هەردووکیانی لەبەر هەوڵیان لەپێناو بەجوانیناسیکردنی واقیع بە شێوەیەک توند خستووەتە بەر هێرش. (هیلەر چەندان جار ئەم ڕستە بەناوبانگەی نیچە لە کتێبی لەدایکبوونی تراژیدیادا دەهێنێتەوە کە «ژیان و جیهان تەنیا وەک دیاردەیەکی جوانیناسی پاساو هەڵدەگرن و لەسەر حەقن»). سەرچاوەی بنەڕەتیی ئاماژەکەی هیلەر بۆ پەیوەندی نێوان جوانی و ترسیش، یەکێکە لە دێڕە بەناوبانگەکانی ڕیلکە لە قەسیدەکانی دوئینۆ[24]«جوانی هیچ

[24]دەبێت بەدوای ڕەگوڕیشەی سەرەکیی ئەم پەیوەندییە لە شیعرەکانی ئالان پۆ و بۆدلێردا بگەڕێین. هەرچەند ئالان پۆ زیاتر پێداگری لەسەر جوانیی ترس دەکاتەوە تا ترسی جوانی. کەشفی ڕەهەندی شەیتانی وەک سەرچاوەی هێزە ژیارییەکان، ناوەڕۆکێکی فەلسەفی-ئەدەبیی کۆنە، کە لە بەرهەمەکانی شکسپیر و بەتایبەت میلتۆندا ڕاشکاوییەکی زیاتر پەیدا دەکات و پاشان بە شێوەی جیاواز لە بۆچوونە شۆڕشگێڕییەکانی نیچە و بلەیکدا، ڕێبازی "شەیتانپەرستی"ی بۆدلێر و ئۆسکار

نییە/ جگە لە دەستپێکی ترسێک». داوەرییەکانی هیلەر سەبارەت بە ڕیلکە زۆر ڕوون نییە و پڕە لە دژوازی. ئەو ناتوانێت قبوڵی "ڕێگەچارە" فەلسەفییەکانی ڕیلکە بکات، چونکە بە بۆچوونی ئەو، واتای ژیان دەبێت بکەوێتە سەرووی قەڵەمڕەوی شیعر و لەنێو چوارچێوەی خودی ژیاندا قبوڵ بکرێت. هەر بۆیە هیلەر لە کۆتاییی گوتارەکەیدا دەڵێت «کنە و گەڕانی ڕیلکە بەدوای واقیعی مرۆڤدا، جارێکی دی بە کەشفی واقعێک کە خۆی دروستکراوی دەستی شاعیرە، کۆتایی پێ دێت». ئەو مرۆڤباوەڕی و "ڕیالیزمە ناچارییە"ی کە هیلەر دەیداتە پاڵ ڕیلکە، ناکرێت لەگەڵ فەلسەفە شاعیرانەکەی ڕیلکە لە قەسیدەکانی دئینۆ و هەڵبەستەکانی ئۆرفیۆس بە یەک شتی بزانین. لەگەڵ ئەوەشدا، دەستنیشانکردنی واتای دروستی ئەم "فەلسەفە عیرفانییە" لە ڕێگای خەسڵەتە شاعیرانە و نیمچەئاییینییەکەیەوە، تا ڕادەیەک مەحاڵە. خوێنەرەکانی ڕیلکە دەتوانن لەسەر بنەمای کاریگەرییە سۆزدارییەکان، خۆیان بگەنە ئەنجامی جیاواز (ڕەنگە هەر ئەم ئاڵۆزی و

وایلد و تێڕامانە فەلسەفییەکانی دۆستۆڤسکی و تۆماس مان لە پەیوەندی لەگەڵ هونەر و خراپەی شەیتانی ڕەنگی دایەوە.

کاریگەرییە سۆزدارییە هەڵقوڵاوەی شیعرەکانی بێت، کە بە خاڵی سەرکەوتنی شیعرەکانی ئەژمار دەکرێت). دژایەتیی هیلەر لەگەڵ بانگەشە نیمچە ئایینییەکانی شیعری ڕیلکەدا ڕەنگە لەم بابەتەوە سەرچاوە بگرێت، کە هیلەر وەک کەسێکی "واقیعبین" لە "ڕێگەچارە" ناباوەکانی ڕیلکە ئاگادارە. هۆکاری سەرەکیی سەرنجڕاکێشبوونی ڕیلکە بۆ هیلەر و ڕەخنەگرە کولتوورییەکانی تری مۆدێرنیزم، هەمان ڕیتمی نیمچەئایینی و ئایدۆلۆژیی کۆنەپارێزانە و دژەمۆدێرنیستییە لەواندا.

نیچە وەک یەکێک لە دیارترین فەیلەسوف و ڕەخنەگرانی سەردەمی مۆدێرن و لە هەمووشی گرنگتر وەک مۆدێرنیستێکی ناوازە، هەڵوێستێکی تەواو جیاوازی هەیە و سەرەڕای کاریگەریی قووڵی بۆچوونەکانی نیچە لەسەر نەریتی کۆنەپارێزانە و ڕەخنەی کولتووری و شاعیرانی وەک ڕیلکە و گۆرگە، ناکرێت ئەو بە بەشێک لەم گرووپە بزانین. کارەکانی بێبەرییە لە "بابەتی ناڕوونیی عیرفانی" و بەپێچەوانەوە، لێوانلێوە لە پارادۆکسی مۆدێرنیستی. "بەڵێکردن"ی ئەو بۆ ژیان، تەنانەت لە لێواری چاڵی تاریکیی نێهلیزمدا، پتر دەرخەری پەرۆشبوونی ئەوە بۆ سەیروورە

تا ستایشکردنی بوون و لەم لایەنەوە هاوڕێیە لەگەڵ "نەخێرکردنێکی" ڕەخنەیی. لەبەرچاونەگرتنی لایەنە نێگەتیڤ و وێرانکەرەکەی فیکری نیچە، بە واتای لادانی فیکری ئەوە، هەرچەند کە هەندێک لە دەستەواژەکانی نیچە و پەیوەستبوونی ڕێژەیی هەر لەو دوو لایەنی ئەرێنی و نەرێنی بە قۆناغە جیاوازەکانی ژیانی، بەڕواڵەت پشتڕاستکەرەوەی ئەم جۆرە شیکارییە تاکڕەهەندانەیە. نیچە وەک مۆدێرنستێکی "خودئاگا" ئاگادار بوو لە پەیوەندی نێوان مۆدێرنیزمی کولتووری و مۆدێرنیزاسیۆنی ئابووری، کۆمەڵایەتی و گرژییە مێژووییەکانی پەیوەست بەوانەوە. زیندوویی فۆڕم و زمان، ستایشکردنی لە گۆڕان، کە هەندێکجار بە شێوەیەکی ترسناک لە حەزی شێتانە بۆ زاتی وێرانکاری نزیک دەبووەوە، نەبوونی هیچ دڵتەنگییەک بۆ "ڕابوردووی زێڕین"، خۆپارێزی لە ئەخلاقگەرایی قەشەئاسایانە لە ڕەخنەی لە بەها نەریتی و مۆدێرنەکان، ڕەتکردنەوەی هەر چەشنە کۆنەپارێزی و نەریتخوازی و بابەتێکی دیکە، لە تایبەتمەندییە بەرجەستەکانی هزری ئەوە و ڕەنگە هەر ئەم هۆکارەش تووڕەیی کەسانی وەک هیلەر دابگیرسێنن.

ڕووبەڕووبوونەوەی نیچە لەگەڵ بابەتی مۆدێرنیزم و کۆمەڵگای مۆدێرندا، هێندە ئاڵۆز و بەهێز و مۆدێرنیستییە، کە تەنانەت باسکردنێکی کورتیشی پێویستی بە گوتارێکی سەربەخۆیە. بەڵام ڕووبەڕووبوونەوەی دیالێکتیکی لەگەڵ مۆدێرنیزمدا، دەوڵەمەندترین و بەربڵاوترین بوارە بۆ بەدیهێنانی هەوڵەکانی مۆدێرنیزم لەپێناو قبوڵکردن و ڕەتکردنەوەی خۆیدا. لەنێو ئەو شاعیرانەی کە لەم کتێبەدا (مەبەستی نووسەر کتێبی "شیعری مۆدێرنە"، کە ئەم گوتارەی تێدا بڵاو کراوەتەوە)، ناساندوومە و ڕەخنەم لە بەرهەمەکانیان گرتووە، دووانیان واتە تراکل و سیلان دوو نمونەی بەرچاوی مۆدێرنیزمی خودئاگان. جەوهەری ڕاستەقینەی شیعری ئەو دووانە، لە ڕوانگەی ناوەڕۆک و واتا و فۆرم، ملدانە بۆ ئەزموونی مۆدێرنیزم و هەر ئەم بابەتەشە، کە شیعرەکانیانی کردووە بە مەیدانی دەرکەوتنی گرژی و پارادۆکس و قەیرانەکانی مۆدێرنیزم. بەرهەمەکانی تراکل و سیلان بە بەراورد بە شیعرە عیرفانی و نیمچە ئایینییەکانی قۆناغی کۆتایی ڕیلکە، ماهیەتێکی قووڵی مێژووییان هەیە و لە ڕووی ناوەکییەوە، واتە لە ڕوانگەی زمان، وێنە، واتا، هەستەکان و ڕەوانبێژیی شیعری، لەگەڵ

بەستێنەکانی مێژووی ئەم سەدەیەدا لە پەیوەندیدان، هەمان ئەو مێژووەی کە تراکل و سیلان خۆیان، دیالێکتیکە وێرانکەر و پەشۆکاوییە دۆزەخییەکەیان لە بەرەکانی جەنگی جیهانیی یەکەم و کەمپەکانی جەنگی جیهانیی دووەمدا ئەزموون کردووە. ملدان بۆ ئەزموونی مۆدێرنیزم نەک بۆ تاکەکان، نەک بۆ نەتەوە و تەنانەت نەک بۆ کۆی شارستانیەتی ئەوروپی، کارێکی ئاسان نەبووە. نیچە و هۆڵدەرلین باجی ئەم ئەزموونەیان بە لەدەستدانی عەقڵی خۆیان داوە. بۆ تراکل و سیلان خۆکوشتن تەنیا ڕێگەچارەیەکی یەکلاییکەرەوە بوو. کراوەییی ئەوان بەرانبەر بە مەرگ، کە هیچ شوێنێک بۆ لەئامێزگرتنێکی بوونگەرایانە لەگەڵ مەرگ بە ستایلی هایدیگەر و ڕیلکە ناهێڵێتەوە، جیلوەیەک لە کراوەیی ئەوان بەرانبەر بە واقعێکی مێژوویی مۆدێرنیزم بوو. ئاماژەیەکی هەرچەند کورتیش بۆ پێگەی ئەم کراوەییە لە ئەزموونی شیعریی تراکل و سیلان و بەردەوامیی ئەوە وەک حەقیقەتی بنەڕەتیی شیعری هەردووکیان، بە ئەگەری زۆر باشترین شێوازە بۆ ڕەتکردنەوەی دەستنیشانکراو و تایبەتی تێڕوانینی هیلەر و هەروەها ئاشکراکردنی سیحرئامێز و

پاشەکشێ و گشتاندنی بابەتەکە و پەڵپگرتنە ئەخلاقییەکانی ڕەخنەگرە کۆنەپارێزەکانی مۆدێرنیزمە. ئەو ڕەخنەگرانەی کە نە وەفایان بۆ حەقیقەتی مێژوو هەیە و نە بۆ حەقیقەتی شیعریش.

تایبەتمەندیی شیعری تراکل، جۆرێک لە گرژیی ناوەکییە. وێنە ئێکسپێرسیۆنیستی و ڕیتمە لیریکەکانی شیعرەکانی، نەک خوێنەر تووشی مەستیی "واتا" ناکات، بەڵکوو بەپێچەوانەوە دڕدۆنگتری دەکات. شیعرە وێنەییەکانی لەو تابلۆیانە دەچن، کە چەند بەشێکیان لێی دزیوە و هەڵیانکەندووە. ناکرێت شیعرەکانی تراکل تەنیا بە کۆمەڵێک وێنە بزانین کە وەک کۆلاژە دادایی و سورریالیستییەکان لەتەنیشت یەکەوە دانراون. هەروەها ئایدیا و واتا (ڕاشکاو و شاراوەکان)ی تراکل، هەرگیز لەنێو گشتێتییەکی یەکپارچە و هاوئاهەنگ لەگەڵ وێنەکانیدا یەک ناگرنەوە، بەڵکوو ئەوانە هەر بەمەبەست لەنێو فەزایەکی بەتاڵی نێو وێنەی بەیەکداچووی و دژبەیەکدا دەردەکەون.

زۆرێک لەوێنە شیعرییەکان، دەرخەری سروشتێکی برینداره و لە سەرەمەرگدایە. زاڵبوون بەسەر سروشتی ناوەکی و دەرەکی و چەپاندنێکی بەئازاری ئەم دووانە،

ڕوویەکی تری دراوی شارستانیەت و پێشکەوتنە. مرۆڤی مۆدێرن زاڵبوونی خۆی بەسەر سروشتی (ناوەکی و دەرەکی) هاوکات وەک بەرەکەت و نەفرەت ئەزموون دەکات. لە شیعرەکانی تراکلدا جوانییەکی بەئازاری سروشت لە سەرەمەرگدا، جوانیی ئاسکی بریندار و سەرباز لە کاتی گیانداندا، لە هیوایەکی یۆتۆپیایی بۆ ئاشتی سەرچاوە دەگرێت، ئاشتبوونەوە لەگەڵ سروشت، ئاشتبوونەوە لەگەڵ خود (یان سروشتی ناوەکی)، ئاشتی لەگەڵ مرۆڤ. لە ڕوانگەی تراکل ئەم ئاشتییە بەشێکی پێویستە لە ئەزموونی ڕزگاربوون. بەڵام هەر بە بۆچوونی تراکل مەرگی سروشتێکی بریندار و لەناوچوونی مرۆڤ لە شارەکانی گیانکێشان بەدەستی ئاسن و پۆڵا هەردووکیان بە یەک ئاست جوان و ترسناکن. ئەو زۆر دوورە لە بابەتی ستایشی ڕۆسۆ و ڕۆمانتیکەکان بۆ سروشتی بێگەرد و چاکەی مرۆڤ. بڕوادارییە مەسیحییەکەی ئەو بۆ یەکەم گوناهـ و خراپەی ئەزەلی، دەرفەتی ئەوەی دەداتێ، تا خۆی بپارێزێت لە پەیوەستکردنی مەرگی سروشت بەکاڵفامیی مرۆییەوە. بە بۆچوونی ئەو مرۆڤ و سروشت هەردووکیان لە حاڵەتی دابەزینن لە ئاسمانەوە بۆ سەر

زەوی و ڕزگاربوونی هەرکامەیان بێئەوی تریان مەحاڵە. زاڵبوونی مرۆڤ بەسەر سروشتدا هاوکات بووە لەگەڵ دەسەڵاتی مرۆڤ بەسەر مرۆڤەوە و ئاشتبوونەوە لەگەڵ سروشت، ئاشتی نێوان مرۆڤەکانیشی بەدوادا دێت. تراکل ئاگاداری پێکەوەبەستنی، ناوەکیی جەمسەرە دژەکانی مۆدێرنیزمە و هەر ئەم تێڕوانینە دژە ڕۆمانتیکییەی، ئەو دەبەستێتەوە بە سیمبولیزم و ڕێبازە سەرەکییەکانی تری شیعری مۆدێرن بەتایبەت ئێکسپێرسیۆنیزم.

بە بۆچوونی تراکل ژیانی مۆدێرنی شار هیچ شتێک نییە جگە لە دۆزەخ، بەڵام وەڵامە ئاڵۆز و مەتەڵئاساکەی ئەو بۆ ئەم پرسیارە کە "بۆچی لە شار ناچیتە دەرەوە؟"، دەرخەری مۆدێرنیزمە خودئاگاکەی ئەوە: هیچ شوێنێک بۆ هەڵهاتن بوونی نییە، نە بۆ ڕابوردوو، نە بۆ گوند و تەنانەت نە بۆ "بەهەشتی زەمینی شیعری پەتی و ڕەسەن".

لە شیعرەکانی تراکلدا ئاماژەدانێکی زۆری مێژوویی، کۆمەڵایەتی بەرچاو ناکەوێت، بەڵام گرژییە ناوەکییەکانیان لەگەڵ قەیرانی کۆمەڵایەتیی ئەورووپای پێش جەنگی جیهانیی یەکەم و بەرجەستەبوونە سامناکەکەی ئەم قەیرانە لە خودی ئەزموونی جەنگدا، پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆی هەیە.

ئەو ڕۆحە گشتییەی کە زاڵە بەسەر شیعرەکانیدا، جۆرێکە لە خەمی شەیدایی، کە لە هەناوی ئەزموونی لەناوچوون و دەربڕینی ئەو ئەزموونەدا هەڵدەقوڵێت. لەناوچوونێک کە مرۆڤ و سروشت و تەنانەت شیعریش لەخۆ دەگرێت و جوانییەکەی سەرچاوەی ڕاستەقینەی وێنە و مۆسیقای لیریکیی ئەو شیعرانەیە.

بە بەراورد بە تراکل، ناوەڕۆکی مێژوویی شیعری پۆل سیلان، ئامادەبوونێکی بەرچاوتری هەیە. بەناوبانگترین شیعری واتە فۆگی مەرگ[25]، گێڕانەوەی کەمپی مەرگی نازییەکانە. سیلان پاشتر خۆی ئەم شیعرەی لەبەر ڕاشکاوییە لەڕادەبەدەرەکەی مەحکوم کرد. شیعرەکانی دواتری سیلان، هەڵگری جۆرێک لە "سادەیی شیعر"ـین، بەڵام بەپێچەوانەی بۆچوونی هیلەر، ئەم "سادەیییە" لە ڕاستیدا بەرهەمی ئاڵۆزی و دەوڵەمەندیی فۆڕمە و هیچ پەیوەندییەکی بە ڕوونکردنەوە و سادەکردنەوەی "ئایدیا و واتاکان"ـەوە نییە. بەپێچەوانەوە، بەرەو سادەیی چوون، خەسڵەتی ئاڵۆزی شیعرەکانی سیلانی بەرجەستەتر

[25]Fugue of Death

کردووە. سیلان بە دوورکەوتنەوە لە ناوەڕۆکە دیاریکراوەکانی مێژووی مۆدێرن، لە ڕاستیدا لە جەوهەری ڕاستەقینەی ئەم مێژووە نزیکتر دەبێتەوە. هەر ئەم خەسڵەتە ئاڵۆز و مەتەڵئاسایەیە، کە سیلان دەکات بە مۆدێرنیستێکی ڕاستەقینە. ئەو بوێریی ئەوەی تێدابوو کە پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم لەناوەوە ئەزموون بکات، تووشی شکست بێت و باجەکەشی بە شێوەیەکی ئاگایانە بدات[26]. سیلان لە یەکێک لە "فەلسەفیترین" شیعرەکانی خۆیدا ئاماژە بۆ لایەنە ئەرێنی و نەرێنییەکانی مۆدێرنیزم دەکات. ئەم شیعرە خاڵی بەرانبەری "بەڵێ بۆ کردنی" ڕێلکە و ستایشی شاعیرانەیە بۆ بوون. سیلان لەم شیعرە

---

[26]ئەمە بەواتای بەڕەوا-زانینی خۆکوشتن نییە. تراکل، مایکۆفسکی و زۆر شاعیری تری مۆدێرن، خۆیان کوشتووە، بەڵام تەنیا پێداگری و پەنجەخستنە سەر ئەم لایەنەی ژیانی تایبەتیی ئەوان، نەک منداڵانەیە، بەڵکوو پیشاندەری دژایەتییە لەگەڵ ڕۆحی مۆدێرنیزمدا. بێگومان وێرانکردنی خود یەکێکە لە ناوەڕۆکە سەرەکییەکانی ئەزموونی مۆدێرنیزم، کە هەندێک جار لە شێوەی "کەڵکەڵەی خۆکوشتن"دا بەرجەستە دەبێت، بەڵام تێکەڵکردنی ڕوانگەی هونەری و ژیانی تایبەتی، هیچ نییە جگە لە "وەهمێکی ڕۆمانتیک". وەهمێک کە نەک لەگەڵ خەسڵەتی ناکەسیی هونەری مۆدێرن، بەڵکوو لەگەڵ واقیعی ژیانی مۆدێرنیشدا سازگار نییە. ئەو وێنایەی کە پێی وایە لەبەر کارەسات و پارادۆکسە بەرچاوەکانی ئەزموونی مۆدێرنیزمدا، شاعیرانیش دەبێت لە ژیانی تایبەتی خۆیاندا پرسە بگێڕن و دواجار لەگەڵیدا خۆیان بکوژن، زیاتر شیاوی فیلمە هندییەکانە، تا ڕەخنە لە شیعری مۆدێرن.

کورتەدا، ماهیەتی دژوازیی ئەزموونی مۆدێرن باشتر لەهەر گوتار و کتێبێک ئاشکرا دەکات. (کە ئەمە خۆی پیشاندەری یەکێک لە توانا ناوازەکانی شیعری مۆدێرنە، کە کەسانی وەک هیلەر بەتەواوی بێئاگان لەم شتە):

قسەبکە

بەڵام بەڵێ و نەخێر بە نەگوترایی بهێڵەرەوە و

ئەم واتایە ببەخشە پەیڤ:

هەر بەخشینی هەمان سێبەرە.

ئەو کەسە بە حەقیقەت قسە دەکات کە سێبەر دەڵێت.

تەنانەت نیچەش نەیتوانی "بەڵێکردن و نەخێر" بەتەواوی بەنەگوتراوی بهێڵێتەوە. ئەم کارە بە هەمان ئاست کە لە حوکمە ئەخلاقییەکانی هیلەر و ستایشە وجودییەکانی ڕیلکە دوورە، لە میانڕەویی کەسانی لیبراڵخوازیش دوورە. سەردەمانێک ئادۆرنۆ گوتبووی ڕاستییەکانی دەروونشیکاری تەنیا لەنێو زیادەڕۆییەکانیان لەسەر باسکردنی بابەتەکاندا خۆی حەشار داوە. ئەم بابەتە تا ڕادەیەک سەبارەت بە هەموو دەرکەوتەکانی ئەزموونی مۆدێرنە ڕاستە. مۆدێرنیزم ئەزموونێکی تێکەڵ بە پارادۆکس و شکستە. هەر بۆیە زۆر جار تەنیا هونەرمەندان

کۆڵ بۆ ئەم شتە دەدەن، چونکە هونەرمەند، وەک ئەوەی بێکێت دەڵێت، تەنیا کەسێکە کە بوێریی قبوڵکردنی شکستێکی وەهای هەیە.

3

لە بەشی پێشوودا هەوڵمان دا تێڕوانینی هیلەر وەک جۆرە ڕەخنەیەکی کۆنەپارێزانە لە مۆدێرنیزم شیکار بکەین. ڕەنگە وەها بێتە بەرچاو، بێویژدانیمان بەرانبەر بە هیلەر و ڕەخنەگرە کۆنەپارێزەکانی مۆدێرنیزم کردبێت، چونکە ڕەخنەکانیان بێبەری نییە لە بۆچوونی ڕەخنەگرانە و مۆدێرن. لە ڕاستیدا بە هەمان شێوە کە لە سەرەتای گوتارەکەدا باسمان کرد لێکچوون و خاڵی هاوبەشی زۆر لەنێوان ڕەخنەی کۆنەپارێزانە و ڕەخنەی ڕادیکاڵ و خودئاگای مۆدێرنیزمدا بوونی هەیە کە گرنگترینیان، ئەو دوژمنە هاوبەشەیانە: ئەو شەپۆلە بەرفراوانە لە تیۆری ئایدۆلۆژی، کە هەوڵ دەدەن بە کەڵکوەرگرتن لە کۆمەڵێک دەستەواژەی وەک ""بەرەوپێشچوون" و "پێشکەوتن" و "زانستی پۆزەتیف"، کۆمەڵگای مۆدێرنی ئێستا وەک "بەهەشتێکی بێکەموکورتی" و ئەنجامی کۆتایی و نەگۆڕی مێژوویی پێناسەبکەن. بەهەرحاڵ، ئەم لێکچوون و خاڵە

هاوبەشانە لە زۆر لایەندا جۆرێک لە هاوپۆلی ئازاردەر و گرژیساز دەسەپێنێت بەسەر کۆنەپارێز و شۆڕشگێڕاندا[27]. سەرەڕای ئەوەش جیاوازییە بنەڕەتییەکان هێشتا وەک خۆی دەمێننەوە و لە هەرکوێدا بابەتەکە بگاتە هەڵسەنگاندێکی تایبەت سەبارەت بە فیگور و ڕێبازە هونەرییەکانی مۆدێرن، ئەوا ئەم جیاوازییانە بە گوژمێکی زۆرەوە دەردەکەون.

هیلەر لە کۆتاییی گوتارەکەیدا داوەری لەسەر فیگورە بەرچاوەکانی شیعری مۆدێرن و بە دەربڕینێک، کە لە دەربڕینی ناوبژیوانەکانی زۆرانبازی دەچێت، خاڵیان پێ دەدات، ڤالێری و سیمبولیستەکان لەبەر هۆکاری گەڕانی

[27]هەندێکجار هەردوو ڕەهەندی ڕادیکاڵ و کۆنەپارێز لە کەسـێکدا کۆ دەبێتەوە. بۆچوونەکانی لۆکاچ پاش سـاڵی 1930 ڕەنگە باشـترین نمونەی ئەم بارودۆخە بێت. ڕقی ئەو لە هونەر و ئەدەبیاتی مۆدێرنیسـتی و خولیای بۆ ڕیالیزمی بۆرژوازی بە ڕواڵەت ناتەبایە لەگەڵ ڕادیکاڵیزمی مارکسـیی ئەودا، بەڵام لە ڕاسـتیدا داوەرییە قەشـەئاسـاکانی، سـەبارەت بە جۆیس، کافکا و تۆماس مان بەتەواوي تەبابوو لەگەڵ لایەنگریی ئەو بۆ سـتالینیزم. چونکە سـتالینیزم لە ڕوانگەی کولتووری و لە زۆر لایەنی ترەوە، هیچ نەبوو جگە لە گەڕانەوەیەک بۆ کۆنەپارێزیی تێزاری. لەگەڵ ئەوەشـدا ناکرێت هەر بە ئاسـانی لۆکاچ لە چێوە بدەین و لەگەڵ ڕەخنەگرە کۆنەپارێزەکاندا بە یەک شـتیان بزانین. سـەرەڕای شـاکارەکانی سـەردەمی گەنجی، بەرهەمە فەلسـەفی و جوانیناسـییەکانی لۆکاچی پیر، هاوکات هەڵگری چەندان تێڕوانینی درەوشـاوەیە سـەبارەت بە ئەدەبیات، کە دەبێت توێژینەوەیان لەسەر بکرێت و بپارێزرێن.

جوانییەکی گەردوونی لە تاقیکردنەوەکەی دەکەون، هۆفمانشتاڵ و گۆرگە و ڕیلکە بە نمرەیەکی کەم دەردەچن و ئیلیوت بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ، وەک "قوتابییەکی باش" ستایش دەکرێت[28]. لەم بەشەدا هەوڵ دەدەین دژ بە بۆچوونەکانی هیلەر، لێکدانەوەیەکی تر بۆ سیمبولیستەکان و ڕیلکە بخەینە ڕوو.

دەبێت بزوتنەوەی سیمبولیستەکان بە یەکەمین نموونە و ئایدیالی سەرەکیی مۆدێرنیزمی (خودئاگا) بزانین. ڕەخنە و شیعرەکانی بۆدلێر لە ئەنجامی ئەو هەستیارییە قووڵەی ئەوە سەبارەت بە مەسەلەی مۆدێرنیزم. ئەو بەباشی لە پەیوەندی نێوان مۆدێرنیزاسیۆن و مۆدێرنیزمی کولتووری ئاگادار بوو و پارادۆکسە مەترسیدارەکانی مۆدێرنیزم ناوەڕۆکی سەرەکیی بەرهەمەکانی پێک دەهێنا. ئەم پەیوەندییە، کە ناکرێت تەنیا بۆدلێر لە ناوەڕۆکی شیعریدا کورت بکەینەوە، دواتر بوو بە پرەنسیپێکی ناوەکیی

---

[28] هیلەر بۆ شیکردنەوەی "سادەیی" و "ڕیالیزم"ــی شیعری مەبەستی خۆی، ئاماژە بۆ "چوار کوارتت"ــێکەی ئیلیوت دەکات. لێرەدا کاتی ئەوە نییە کە ئەم بۆچوونەی هەڵبسەنگێنین. لەگەڵ ئەوەشدا هەبوونی ئەو لێکدانەوەی فەلسەفییە جیاوازانە سەبارەت بە "چوار کوراتت" و قسەکردن سەبارەت بە "سادەیی" و "واتای سادەیی" ئەم چوار کوراتتە دەبێتە شتێکی پێویست.

سیمبولیزم. شاعیرانی سیمبولیست قەیرانەکانی کۆمەڵگای مۆدێرنیان لە شێوەی پارادۆکسە ناوەکییەکانی شیعردا ئەزموون دەکرد. ئەم بابەتە حەقیقەتێکی زۆر گرنگ ئاشکرا دەکات: لە سەردەمی نوێدا، مۆدێرنیزم تاکە شێوەی ڕاستەقینەی ڕیالیزمە. تێگەیشتن لەم بابەتە لەسەر بنەمای کاتیگۆرییە ئەبستراکت و دوولایەنەکانی وەک "هونەری بەرپرسیارانە" لە بەرانبەر "هونەری پەتی"دا مایەی تێگەیشتن نییە، بەڵکوو بەپێچەوانەوە، دەبێت وەک جەمسەرە دژیەکەکانی یەک گشتێتی لێیان بڕوانین، کە هاوکات خۆیان و ئەوی تریش نەفی دەکەن. ناکۆکی نێوان "هونەری بەرپرسیارانە" و "هونەری پەتی"، کە تا ئەمڕۆش بەردەوامە، خۆی ئەم بابەتانە بەباشی ڕوون دەکاتەوە:

لە ڕوانگەی لایەنگرانی هونەری بەرپرسیارانەوە، "بەرهەمی هونەریی پەتی" هیچ نییە جگە لە سەرگەرمییەکی بێئەنجام بۆ ئەو کەسانەی، کە دەیانەوێت بە بیانووی ناسیاسیبوون، کە ئەمە خۆی هەڵبژاردنێکی تەواو سیاسییە، ئەو تەوژمە لەبەرچاو نەگرن کە مەترسیی هەڵتەکاندنی و هەڵوەشاندنەوەی هەمووانی هەیە. «بۆ لایەنگرانی بەرپرسیاریەتی، ئەم جۆرە لە هونەری پەتی، دەرخەری

بێئاگاییيە لە شەڕی بەرژەوەندییە ڕاستەقینەکان، شەڕێک کە کەس ناتوانێت خۆی لەوە و لە دوژمنایەتی هەردوو بەرەکە بێبەری بکات. بەردەوامیی هەرجۆرە ژیانێکی فیکری، پەیوەستە بە ئەنجامی ئەم دوژمنکارییە، ئەوەش تا ئاستێک کە تەنیا وەهمی پەتی دەتوانێت پێداگری لەسەر ماف و ئەو ئیمتیازاتانە بکات، کە هەمووان ڕەنگە هەر سبەی تەفروتونا ببن. بەڵام لە ڕوانگەی بەرهەمێکی هونەریی سەربەخۆوە ئەم جۆرە ڕەچاوکردن و لێکدانەوەیە بۆ هونەر کە لە پشتی ئەم بابەتەوە حەشاردراوە، خۆی دەرخەری هەمان کارەساتی مەعنەوییە، کە لایەنگرانی بەرپرسیاری، بەردەوام لەبارەی ڕوودانی ئەم شتەوە ئاگادارمان دەکەنەوە[29]». نەفیکردنی ئازادی و پەیامی زەین لەدەستنیشانکردنی خوددا، بە واتای مەرگی هەرجۆرە ژیانێکی فیکری دێت. لە ڕوانگەی ئادۆرنۆوە گرژی نێوان ئەم دوو جەمسەرە سەرچاوەی سەرەکیی ژیان و چالاکی و زیندووبوونی هونەری مۆدێرنە، هەر بۆیە جیابوونەوەی تەواوەتی ئەمانە دەبێت بە یەکێک لەو هۆکارانە بزانین، کە

[29]T.w.Aderno, «commitment», in Aesthetics and Politics, Verso, 1977, p.177.

داهێنانی هونەری لەم سەردەمەی ئێمەدا تا ڕادەیەک کردووەتە مەحاڵ.
بەپێچەوانەی هەندێک لە ئینتیما ئاڤانگاردەکانی سەدەی بیستەم، چوونی سیمبولیستەکان بەرەو شیعری پەتی، ئەوانی بۆ تێگەیشتن لە جەوهەری ڕاستەقینەی ژیانی مۆدێرن نزیکتر کردەوە. داهێنان و ئاڵۆزی و پارادۆکسە شیعرییەکانیان نیشانەی ئاشکران بۆ ڕیالیزمی ئەوان. لۆکاچ لە کتێبی "مێژوو و ئاگاییی چینایەتی" ئەوەی خستە ڕوو، کە پێکهات و لۆژیکی ناوەکیی فەلسەفەی ئایدیالیستی، تەبابوونێکی ڕێک و وردی لەگەڵ پێکهاتەی کۆمەڵگای بۆرژوازیدا هەیە. هەر بۆیە پارادۆکس و لادانە ناوەکییەکانی ئەم فەلسەفەیە، بێگوێدان بە بۆچوون و ئینتیمای سیاسیی فەیلەسوفان، هیچ نییە جگە لە کەشفی لۆژیکی بۆرژوایی ئاڵوگۆڕی کاڵا لە بواری فەلسەفەدا. ئەم پرسە سەبارەت بە شیعری مۆدێرنیش ڕاستە، تەنیا بەم جیاوازییە کە شاعیرانی مۆدێرنیست نەیاندەویست پارادۆکسەکانی نێو واقیعی کۆمەڵگای مۆدێرن (و کولتووری مۆدێرنیزم) بشارنەوە. ئەوان لە دژایەتی لەگەڵ متمانە بەخۆبوونە فریودەرەکانی فەیلەسوفان، بە شێوەی

تەنزئامێز ئاگاداری قەیرانی شیعری و بارودۆخی ناجێگری خۆیان بوون و بوێریی ئەوەیان تێدا بوو، لەنێو ڕیالیزمە دیالێکتیکییەکانی خۆیاندا تا سنووری خاپوورکردنی تەواوی شیعر بەرەو پێشەوە بچن.

لەبەرانبەر ڕیالیزمی ڕاستەقینەی سیمبولیستەکاندا، "ڕیالیزمە شیعر"ییەکەی هیلەر واتایەکی ناڕوونی هەیە. بە هەر حاڵ، بە تەماشاکردنێکی واقیعی سەردەمی نوێ، دەتوانین لەوە تێبگەین کە هەر هەوڵێک بۆ شاردنەوەی پارادۆکسەکانی نێو ئەم واقیعە، لە ڕیالیزمی سۆسیالیستییەوە بیگرە، تا پۆزەتیڤیزمی خۆرئاوایی و ڕیالیزمە شیعرییە دڵخوازەکەی هیلەر، هیچ بەرهەمێک جگە لە نەفیکردنێکی تەواوی ڕیالیزمی مێژوویی بەدواوە نایەت.

پەیوەندیی مۆدێرنیزمی کولتووری، لەگەڵ دۆخ و بابەتەکانی کۆمەڵگای مۆدێرندا، چەند ڕەهەندێکی جۆراوجۆر لەخۆ دەگرێت، بەڵام ڕەنگە بکرێت قەیرانی واتا و زمان بە گرنگترین بابەتیان بزانین. ئەم قەیرانە بابەت و پرسی سەرەکیی شاعیرانی سیمبولیست بوو و هەرکامەیان هەوڵیان دا بە شێوازی تایبەتیی خۆی ڕووبەڕووی ببێتەوە. بۆ هەموویان، ژیانی سەردەمی نوێ، لانی کەم لە یەک

ڕوانگەوە، هیچ نەبوو جگە لە ژیان لەنێو «وەرزێک لە دۆزەخ». هەڵچوون و داچوونی بۆدلێر لەنێوان شەیدایی و وەڕسی، وڕێنەکانی تێکەڵ بە (تا) لای ڕامبۆ و گەڕانە ئازارهێنەرەکانی مالارمێ و ڤالێری بۆ گەیشتن بە زمان و هۆشیاریی پەتی، هەموو ئەمانە پیشاندەری ئەوەیە، کە بەتەواوەتی ئاگاداربوون لەوەی سیمبول و واقیع لێکجودان. ئەوان زۆر بە توندی بەرانبەر بە خۆیان و شیعرەکانیان و لە هەموویشی گرنگتر بەرانبەر بە ڕۆڵی شیعری بەگومان بوون. زایەڵەی پرسیاری هۆڵدەرلین سەبارەت بە پێویستیی شاعیربوون و وەڵامە نەرێنییەکەی ئیلیوت لە کۆی بەرهەمەکانیاندا دەبیسترا.

سیمبولیستەکان، گشت لایەنە تاریکەکانی سەردەمی نوێ، لێکترازان، شێتی، دوژمنایەتی و تەنانەت بەربەستە کارەسات ئامێزەکانیان لە شیعرەکانی خۆیاندا "دەربڕیوە". بەڵام ئەم "دەربڕینە" بێ خاپورکردنی شیعر (و تەنانەت شاعیر)، واتە بێ قبوڵکردن و ئەزموونی ڕاستەوخۆی کۆی پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم مەحاڵ بوو. ئەم "شاعیرە

نەفرەتلێکراوانە[30]" بێواتابوونی واقیع و ناواقیعیبوونی واتایان لە ژیانی خۆیان ئەزموون کردووە. هیچکامیان، تەنانەت ئەگەر بیشیویستایە، نەیدەتوانی لەم حەقیقەتە هەڵبێت.

تا ئەو شوێنەی کە پەیوەستە بە پێکهاتەی گشتی و توانا هێزەکییەکان لە شۆڕش و سەرکەوتن و شکستەکانی شیعری مۆدێرندا، دەشێت بڵێین کە کۆی ستراتیژە ڕیالیستییەکان بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ واقیعی سەردەمی نوێدا، لە سێکوچکەی بۆدلێر، ڕامبۆ و مالارمێدا کورت دەبێتەوە. هەڵبەت ئەمە بەو واتایە نییە کە شیعر و شێوازی کاردانەوە بەرانبەر بە واقیع، ئیدی مەتەڵێکی هەڵهێنراو و "ئاسانە" و شاعیران لەوەبەدوا دەبێت ملکەچی ئایدیالێکی دیاریکراو بن. گرنگیی ئەم سێ شاعیرە سیمبولیستە لەوەدایە، ئەگەر پێکەوە و لەتەنیشت یەکەوە سەرنج بدرێن، ئەوا تێگەیشتنێکی گشتی بۆ کۆی پارادۆکسی مۆدێرنیزم دەستەبەر دەکەن.

---

[30] Les poetes maudit نازناوێکە کە پۆڵ ڤالێری بۆ شاعیرانی سیمبولیستی هەڵبژاردووە.

بۆ ناسینی شوناسی ڕاستەقینەی ئەم سیانە، دەبێت بگەڕێینەوە بۆ سەرەتای، یان یەکێک لە سەرەتاکانی سەردەمی نوێ. بۆ ئەو سەردەمەی کە بێلز پاسکاڵ، ئەو یەکەمین مۆدێرنیستە خودئاگا ناوازەیە، هەوڵی دا تا لە ڕێگای "تێڕوانینی تراژیدی"ی خۆی، ئەو ئاڵۆزی و مەتەڵانەی کە لەگەڵ مۆدێرنیزمدا دەردەکەوتن، ڕاڤە بکات[31]. عەقڵگەراییی تراژیدیی پاسکاڵ، ئەویش لە فەلسەفەی شیکاریی دیکارت و شەیدابوونێکی گشتی سەدەی حەڤدە بەرانبەر زانستەکان جیا دەکاتەوە. هەروەها لە عەشقی عیرفانیی ڕۆمانتیک و شەیداکانی سیستمی دێرین. ناوەڕۆکی فەلسەفی و بەلاغی و ئەدەبیی فیکری پاسکاڵ، شوناسی ئەو وەک یەکەم دەرکەوتنی ئاگایی مۆدێرن دەستنیشان دەکات. یەکێک لە دەستەواژە بەناوبانگەکانی پاسکاڵ کە ڤالێریش زۆر حەزی لەوە بوو، کلیلی چارەسەرکردنی ئەم ئاگاییییە. پاسکاڵ دەڵێت «مرۆڤ نە فریشتەیە، نە ئاژەڵ». ڕاڤەی ئەم ڕستەیە

[31]لوسیان گۆڵدمان لە کتێبی "خودای شاراوە"، جەوهەری فیکری پاسکاڵ بەهاوکاریی ئەم چەمکە شی دەکاتەوە. بە بۆچوونی گۆڵدمان، "تێڕوانینی تراژیدی" دەرخەری نەریتێکی فەلسەفیی تایبەتە، کە بە پاسکاڵ دەست پێ دەکات و لە ڕێگای کانت و هیگڵ، دەگاتە مارکس و دواجار دەگاتە لۆکاچیش.

لەسەر بنەمای جۆرێک لە ئۆنتۆلۆژیای بوونگەرایانە، بە واتای بێئاگابوونە لە ڕەهەندە مێژوویی و کولتووری و دەروونییەکان و هەروەها دەوڵەمەندیی ئەزموونیەتی. هیچ شتێک باشتر لە ژیان و شیعرەکانی بۆدلێر ئەم دەوڵەمەندییە ناوەکییە ئاشکرا ناکات. سەرلێشواویی بۆدلێر لەنێوان فریشتە و ئاژەڵ بە شێوازی جیاواز دەردەکەون: حەزی زۆر بۆ هونەری کلاسیک، لە بەرانبەردا ئینتیمای قووڵ بۆ تێڕوانینە نوێیە ڕۆمانتیک-سیمبولیستییەکان، بڕوابوون بۆ سەربەخۆییی تەواوی شیعری و ئامانجی جوانی لەبەرانبەر بێزاربوون لە ئایدیای "هونەر لەپێناو هونەر"دا، خەمۆکی و وەڕسی و کینە بەرانبەر هەڵقوڵانی عەشق، جۆشوخرۆشێکی ژیانی **elan vital** و دواجار جۆرێک لە پەرۆشیی ڕەسەنی ئایینی کە لە شێوەی ستایشی **خراپە** و "ڕێبازی هونەری" شەیتانپەرستیدا دەردەکەوێت. بۆدلێر خوازیاری ئەزموونی پەتی بوو. ئەویش وەک دۆستۆڤسکی هەستی دەکرد لە سەردەمی نوێدا ئەم ئەزموونە تەنیا لە لوتکەی سەرلێشێواوی و گرژی، لەدوا ساتەکان و لەزێدەڕەویدا بەدەست دێت و لەگەڵ ئوستافرۆگین (پاڵەوانی ڕۆمانی شەیتانەکان)، ڕقی

لەو شتە بوو کە بە گوتەی ئینجیل «نە ساردە، نە گەرم». (ئینجیلی یوحەنا، 3. 16). بۆدلێر بە ئاگایانەوە دەیویست خۆی فڕێ بداتە نێو چاڵی "**ڕەها**" و هەر بۆیە دەیگوت «بەهەشت بێت یان دۆزەخ، چ جیاوازییەکی هەیە؟» تەنیا لەم ساتانەدا بوو کە ژیان دەبووە ئەزموونێکی واتادار و واتا لەودیو «سیمبولێکی پەتی» بەرجەستە دەبوو، بەڵام بەهای ئەم ساتانەی کە لێوانلێون لە واتا، کەوتنە نێو چاڵی ترسناکی وەڕسی بوو، کە هەر جارێک تاریکتر دەبوو. بەم شێوەیە، ڕاپەڕینی تاکەکەسیی بۆدلێر دژ بە لۆژیکی ژیانی بۆرژوازی شکستیهێنا و ئەویش بەناچاری خۆی دا بەدەستەوە. ئەو ڕۆحەی کە بەسەر شیعرەکانی بۆدلێردا زاڵە، هیچ نییە جگە لە شیکردنەوەی ئەم شەڕە و شکستە مسۆگەرەکەی.

بەهەشت یان دۆزەخ، فریشتە یان ئاژەڵ. سەرلێشواوی و ئاوارەییی ڕۆحیی بۆدلێر، هەروەک گەڕانی نێو شەقامەکانی پاریس کۆتایی نەدەهات. بەڵام تەنیا بۆ یەک نەوە پاش خۆی، هەڵبژاردنی گەڕۆڵیولانەوازی وەک شێوازێک لە ژیان یان هونەر، ئەویش بەهاوکاریی خۆفریودان (یان وەک سارتەر دەڵێت "ئیمانی خراپ")، دەرەخسا. ئێستا ئەو هەموو

کافتریایەی پاریس ئامادەی میوانداریی لەو "شاعیرە لانەواز و گەڕۆڵانە" بوون، تا ئیدی هیچ گلەییەک نەمێنێت. پاش سەرکوتکردنی شۆڕشی 1848، ئەوروپا خەریکبوو هێز و تواناکانی ئایدۆلۆژیای ئاشکرا دەکرد[32]. پاش بۆدلێر دەبوو شکستی شیعر و ئاگاییی ناوەکیی شیعر لە دۆخی دژبەیەکی خۆی، بە شێوەیەکی ئاگایانەتر و ڕاشکاوانەتر و "بە بەرنامەداڕێژ"تر دەرببڕایە. شتێک هاوشێوەی ئەوەی کە لە فەلسەفەی سارتەردا ناوی "پڕۆژەی تایبەتی"یە، واتە

[32] دەتوانین تاڕادەیەک چارەنووسی هەموو بزوتنەوە هونەری و ڕۆشنبیرییەکانی سەردەمی نوێ لەم دەستەواژەیەدا کورتبکەینەوە: سەرکەوتنی پاریس بەسەر ستایل و ڕێباز و قوتابخانە پاریسییەکاندا. لە بوهمیانیزم و بزوتنەوەی پارناسییەکانەوە بیگرە تا داداییزم، سوریالیزم و ئیکسپێرسیۆنیزم، هەموویان دوای یەک ئامانج کەوتبوون: جیاکردنەوەی هونەر لە ڕەوتی وەڕسکەری دونیای خەڵکی عەوام. هەوڵی کۆمەڵگای مۆدێرن بۆ سڕینەوەی جیاوازییە تاکەکەسییەکان و یەکخستنی هەمووان بە یارمەتی ئایدیالە جەمعییەکانی مەسرەف و بەرهەمهێنانی زۆری کاڵا کولتوورییەکان، دوژمنی سەرەکیی ئەم بزووتنەوانە بوو. بەڵام پەرەسەندنی ئەم ستایلە هونەرییە نوێیانە، دواجار بووە هۆی لادان و گۆڕینی و لە کۆتاییدا بوو بە دژی خۆیان، واتە بوو بە "مۆدێلێکی گشتی". ئەو بەرهەمانەی کە بە مەبەستی نەفیکردن و گاڵتەپێکردن بە چینی ناوەڕاست و بەهاکانی بۆرژوازیی خولقێنرابوون، سەریان لە مۆزەخانە هونەرییەکان و هۆڵی خێزانە دەوڵەمەند و بەشکۆکان دەرچوو و ستایلە شۆڕشگێڕییەکان یەک بەدوای یەکدا پاڵاوتوو بوون و وەک ئایدیالی کلاسیکی هونەری مۆدێرن لە زانکۆکەکان دەخوێنران. ئەم بارگۆڕانە سەیرە خۆی یەکێکە لە دیارترین پارادۆکسەکانی مۆدێرنە.

بەرنامە یان ئامانجێکی پتەو لەسەر کۆی ژیانێک یان بەرهەمێک، کە لە هەموو ساتەکان یان بەشێک لەو ساتانە بوونێکی کاریگەری هەیە. بەڵام سەروکارمان لەگەڵ "پڕۆژەی شیعر"یدا هەبوو و پرسیاری هۆڵدەرلینیش سەبارەت بە نەبوونی پێویستیی شیعر، ئاگادارکردنەوەیەک بوو کە پارادۆکسی خودی ئەم پرۆژەیەی ئاشکرا دەکرد.

مالارمێ و ڕامبۆ، هەرکامەیان بە شێواز (یان ستراتیژی) تایبەتیی خۆیان، وەڵامی قەیرانی شیعر و دۆخە مێژووییەکەیان دایەوە. بە قبوڵکردنی مەترسی بەرەو سادەیی چوون، دەتوانین بڵێین کە هەرکام لەم دووانە یەکێک لە جەمسەرەکانی پارادۆکسی پاسکاڵیان هەڵبژارد و هەرکامەیان ڕەهەندێکی تایبەت لە "سەرلێشێواوییە شیعری"ییەکەی بۆدلێریان تا گەیشتن بە ئەنجامە لۆژیکییەکەی گرتەبەر.

مالارمێ بووە شەیدای جیهانی ئاسمانی و ڕۆحیی فریشتەکان، جیهانێک کە لەوێدا "غیابی بوون" نەک تەنیا شێوازێکە لە بوون، بەڵکوو دەرخەری "کامڵیی بوون"یشە. خواستی مالارمێ بۆ شیعر و زمانی پەتی، ناگەڕێتەوە بۆ گەشبینییەکی ئایدیالیستی یان بڕوابوون بۆ ئایدیایەکی

ئەفلاتونی، بەڵکوو بەپێچەوانەوە ئەم خواستە ڕەگوڕیشەکەی لەنێو "بەمەعنەویکردنی" شیعرە بە ناوبژیوانی فۆڕم لە ڕەشترین ڕەشبینیی میتافیزیکیدا. (هەرچەند ڕەنگە سیفەتی میتافیزیکی مەسەلەکە نەگەیەنێت و بابەتەکە لە مەبەست لا بدات، چونکە ڕەشبینییەکەی مالارمێ لە ڕاستیدا لە ئەنجامی لەناوچوونی و خاپووربوونی مێژوویی هەر چەشنە میتافیزیکێک سەری هەڵداوە). بە گوتەی سارتەر «ئەو بە گوژمێکی زیاتر لە نیچە، مەرگی خودای ئەزموون دەکرد و زۆر پێشتر لە کامۆ هەستی بەوە کرد کە خۆکوشتن پرسێکی سەرەکییە، بەرۆکی مرۆڤ دەگرێت». ئەم فەزا فریشتەئاسایەی شیعرەکانی مالارمێ، دەبێت بۆ پاراستنی پاکییەکەی خۆی، بەردەوام خۆی بسڕێتەوە. مرۆڤ تەنیا لە ڕێگای غیابی بوون دەتوانێت "**ڕەهایی**" ئەزموون بکات و شیعری مالارمێ بواری دەرکەوتنی ئەم غیابەیە. پرەنسیپی کۆنی بێناونیشانی هونەرمەند یان شاعیر، لێرەدا گوازراوەتەوە بۆ خودی شیعریش. شیعرەکانی مالارمێ هەوڵ دەدەن شوێن پێی خۆیان بسڕنەوە. بە بەراورد لەگەڵ «شیعر هیچ گرنگییەکی نییە»ی ئیلیوتدا، دەتوانین بڵێین ئەنجامی

گەڕانەکانی مالارمێ لەم ڕستەیەدا کورت بکەینەوە «شیعر مەحاڵە».
لەنێو کۆی ستراتیژە ڕیالیستییەکان بۆ ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزمدا، ستراتیژی ڕامبۆ لە ڕاستیدا سەرسوڕهێنەرە: خاپوورکردنێکی ڕێک و بەرنامە بۆداڕێژراوی عەقڵ، هۆش و هەست تا سنووری شێتی و تەنانەت لەودیو ئەوەشەوە. ڕامبۆ لەبری سەرکەوتن بۆ ئاگاییەکی پەتی فریشتەئاسا دەیویست بۆ نێو قووڵاییی ئاژەڵئاساکانی نەست و غەریزەی پەتیی خۆی بڕواتە خوارەوە. خەسڵەتە دژبەیەکەکەی ئەم ستراتیژە و شکستە پێویستەکەی، کاتێک ڕوونتر دەبێتەوە، کە ئەوە لەگەڵ جەمسەرەکەی دیکەی سمیبولیزمدا بەراورد بکەین.
پۆڵ ڤالێری، تاکە جێگرەوەی ڕاستەقینەی مالارمێ، ئاگاداری ئەو دژیەکییەی نێوان ئاگاییی پەتی و لایەنە تاریک و دژە عەقڵییەکانی غەریزە بوو. فریشتەکەی شیعری ڤالێری، کە سیمبولی ئاگاییی پەتی و ڕووناکیی ڕەهایە، بە نەتوانایی لە تێگەیشتن لە تاریکییەکی شاراوە لەنێو "دڵی ئاژەڵ"دا، بە غەمگینییەوە لە خۆی دەپرسێت «ئایا شتێکی دی جگە لە ڕووناکی بوونی هەیە؟» ئەمە پرسیارێکی

بێوەڵامە، چونکە «فیکر یان زەین، ناتوانێت هیچ شتێک جگە لە خۆی و دروستکراوەکانی خۆی بناسێت». فیکر بەرانبەر هەڵهێنانی ئەم مەتەڵە دەستەوەستانە و «فرمێسکەکانی زەین لەنێو هەناوی ڕووناکی و تیشکدا بەڕێ دەکەون[33]». ڕامبۆش لە سەفەرەکەی بۆ نێو "هەناوی تاریکی" لەگەڵ مەتەڵێکی هاوشێوە، بەڵام پێچەوانەکەی ڕووبەڕوو دەبێتەوە "چۆن دەکرێت بەئاگایانە بگەیت بە شێتی؟". یاریی بێمەترسیی سوریالیستییەکان لەگەڵ نەستدا، کە ئەمڕۆ بۆ هەمووومان بووەتە شتێکی ئاسایی و وەڕسکەر، نەیدەتوانی ئامانجی ڕامبۆ بێت. شێتییەکی بێبەرنامە و ئاسایی هیچ ئازارێک سارێژ ناکات. ڕامبۆ دەیویست لە"هەناوی تاریکی"دا پرشنگێک لە ڕووناکی بهێڵێتەوە. هەرچەند مەحاڵ دەردەکەوت. ڕامبۆ لەبەر بەهرە ئەدەبییەکەی زۆر خێرا سنووری ئیمکانە شیعرییەکانی سەردەمی خۆی تێپەڕاند و لەپێناو بەرنامە شیعرییە تایبەتەکەی خۆیدا، بەتەواوی گەیشتە سنووری کۆتاییی شیعر. ئا لێرەدا بوو کە ڕامبۆ هەر بەسادەیی و بێ هیچ ڕێوڕەسمێک بۆ هەمیشە

---

33 Paul valery, poems in the Rough, R.K.P, London, 1970.

دەستبەرداری شیعر بوو. مەحاڵبوونی شیعری کە لە مالارمێدا هێشتا بە شێوەیەکی دژبەیەک لە شێوەی شیعردا دەردەکەوت، لە ڕامبۆدا بوو بە یاخیبوونێکی کردەیی. بۆ ڕامبۆ نەک تەنیا شیعر، بەڵکوو خۆکوشتنێکی سیمبولیکی شیعر چیدی بەس نەبوو، چونکە ئەم دەستەویەخەبوونەی "شاعیران"، نەک ئەوەی واقیعی ساختەیان نەدەگۆڕی، بەڵکوو خۆیان دەبوونە بەشێک لە ڕازاندنەوەی هونەرییانەی واقیع. کاتێک پاش ساڵانێک دوورکەوتنەوە لە جیهانی شیعر و ئەدەب، کەسێک بە ئاماژەکردن بۆ ئەم ناوبانگەی ڕامبۆ کە ڕۆژ بە ڕۆژ زیادی دەکرد، بۆچوونی ئەوی لەمەڕ شیعر پرسی، وەڵامەکەی ئەمە بوو «گوو بە هەرچی شیعرە».

سێکوچکەی «نەفرەتلێکراو»ی بۆدلێر، مالارمێ و ڕامبۆ، مەیدانی ڕاستەقینەی دەرکەوتنی دوالیزمەکانی سەردەمی مۆدێرن بوو. ئەوەی هیلەر ناوی لێ دەنێت «گەڕانی سیمبولیستەکان بۆ جەوهەرە گەردوونییەکان، یان جوانیی خەیاڵی»، هیچ نەبوو جگە لە کۆڵدان بۆ ئەزموونی مۆدێرنیزم لە بواری شیعردا. ئەگەر ئەم ئەزموونە هاوکاتی زیادەڕەویی ترسناک، قەیرانی شکست و لە کۆتاییشدا

نەفیکردنی تەواوی شیعر بوو، هۆکارە سەرەکییەکەی ڕیالیزمی پەتی و ناوازەییی سیمبولیستەکان بوو، نە هیچ شتێکی دی. چارەنووسی شیعری ئەوان و مۆدێرنیستەکانی تر، لەگەڵ گۆڕانە مێژووییییەکەی کۆمەڵگای مۆدێرندا، تەبابوونێکی ورد و ڕێکی هەبوو. داهێنان و نەریتبەزاندنە بەردەوامەکان، کە دەبێت ئەوە بە یەکێک لە تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی شیعری مۆدێرن بزانین، هاوکات بوو لەگەڵ لۆژیکی دەروونی مۆدێرنیزاسیۆندا. تەنانەت سیمبولیستەکان لەم خاڵەش تێگەیشتن کە لە مۆدێرنەدا هەموو شتێک لە هەناوی دژەکەی خۆیدا لەدایک دەبێت: ئەنجامی ڕاستەقینەی فۆڕمالیزمی مالارمێ و گەڕانەکانی ئەو لەپێناو جوانیی ئەبستراکتی پەتی، دەرکەوتنی یەکێک لە گرنگترین نمونەکانی "بەمەعنەویکردن"ی هونەر بوو لە سەردەمی نوێدا.

ئیریش هیلەریش وەک زۆربەی ڕەخنەگرە کۆنەپارێزەکانی مۆدێرنیزم، ناکۆکە لەگەڵ پێداگریی سەردەمی نوێ لەسەر تێڕامان و دووبارەبیرکردنەوە لە مەسەلەکان، هەمان ئەو پێداگرییەی کە هاملێتی کردووە بە ئایدیالی سەرەکیی کەسایەتیی مۆدێرن. کەسایەتیی چەند لایەنە، خودئاگا، ڕەند

و لیۆانلیۆ لە تەنزێکی تاڵ، کە دوژمنە ڕاستەقینەکەی لەنێو خۆیدایە. ئاماژەی هۆڵدەرلین و نیچە بۆ "غیابی خوداکان" لە ئەنجامی ئەوە بوو، کە لە سەردەمی نوێدا، مرۆڤ لە هیچ شوێنێکی جگە لە جیهانە دەستکردەکەی خۆی نییە و ناچارە کە ئاڵۆزییەکانی مێژووی مرۆیی لە ژیانی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتیی خۆیدا ئەزموون بکات. نیچە هەوڵی دا تا بە هاوکاریی ئیرادە و داهێنانی پەتی، زیهنیەتی مۆدێرن لە بەڵای تێڕامان و گومان و پەیوەستبوون بە ڕابردوو ڕزگار بکات و هەلی داهێنان و کردەی خۆڕسکانە برەخسێنێت. بەڵام ناکۆکی نێوان ترادیسیۆن و نوێگەری، یەکێکە لە پارادۆکسە چارەسەرنەکراوەکانی مۆدێرنیزم. پێداگریی هیلەر لەسەر "سادەیی" و "ڕیالیزم" (هەروەک هەڵهاتنی ڕۆمانتیکەکان بۆ ڕابردووی زێڕین یان ژیانێکی ناوەکیی پەتی) کاردانەوەیەکە بەرانبەر بەم بارودۆخە دژیەکە.

نهێنیی سەرنجڕاکێشبوونی ڕیلکە بۆ هیلەر (و ڕەخنەگرە کۆنەپارێزەکانی تر)یش لەم بابەتە خۆی حەشار داوە، کە ئەگەرچی ئەنجامی ئەم کارەی ڕیلکە «واقیعێکی تەواو مرۆیی»، یان جیهانێکی دروستکراو یاخود خولقێنراوی ئەو بوو، بەڵام ڕیلکە لە کردەوەدا گرنگترین نوێنەری

ترادیسیۆن بوو، هەوڵی دەدا بگاتە شیعرێکی «نامرۆیی»، شیعرێک لەودیو پارادۆکسەکانی بارودۆخی مرۆیی. وا دەردەکەوێت کە "فەلسەفە"ی ڕیلکە لە قەسیدەکانی دوئینۆ و پێداگرییە ئاشکراکەی لەسەر تەنیایی مرۆیی، تێپەڕاندنی ئەم بۆچوونە بێت. بەڵام ئەم بابەتە هیچ گۆڕانێک لە ماهیەتی شیعری ڕیلکەدا دروست ناکات. هەوڵدان بۆ هەڵهاتن لە پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم هاوکات یەکێک بووە لە تایبەتمەندییە دیارەکانی ژیان و فیکری مۆدێرن، هەر بەم شێوەیەش لە زۆرێک لەو بابەتانەی پێداگری لەسەر تایبەتمەندییەکانی بارودۆخی مرۆیی کراوە لە ڕوانگەی مۆدێرنیزم (هاوشێوەی پێداگری لەسەر "لەنێو مێژوودا بوون" و "کۆتایی هەبوون" بوونی مرۆیی) تەنیا سەرەتایەک بووە بۆ "تێپەڕاندن" (یان باشتر بڵێین، هەڵهاتن بووە لە) مێژووی مۆدێرن (فەلسەفەی هایدیگەر یەکێکە لە سەرنجڕاکێشترینی ئەم بابەتانە).

بە بەراورد لەگەڵ ڕەوتی سەرەکیی شیعری مۆدێرن، بەرهەمەکانی ڕیلکە دەرخەری کۆمەڵێک جیاوازي بەرچاوە. لەخوارەوە ئەم جیاوازییانە، کە لە هەمان کاتدا دەرخەری

سنووردارییەکانی شیعری ڕیلکەن بە کورتی شی دەکەمەوە.

تا ڕادەیەک هەموو خوێنەرانی شیعری ڕیلکە لەسەر ئەوە کۆکن، بنەڕەتیترین ئاستی شیعرەکانی و دەوڵەمەندی و جۆراوجۆری ئەزموونەکان، کە ڕەنگیان داوەتەوە تێیدا و کراوەیی زەین و زمانی ڕیلکە ئەزموونێکی فراوانی شیعری لەخۆ گرتووە. نەبوونی ئینتیمای ڕیلکە بۆ هیچ ڕێباز و قوتابخانەیەکی تایبەت، کە لە کردەوەدا بە واتای پەیوەستبوونی ئەو بۆ هەموو گروپ و ڕێبازەکان دەهات، یەکێکە لە تایبەتمەندییەکانی. بەڵام ئەوەی ئەم "تایبەتمەندییە خودییە"ی ئەو سەرنجڕاکێش دەکات، دژایەتییەکەیەتی لەگەڵ ناوەڕۆکی مێژوویی سەردەمەکەی، واتە دژایەتی بەرانبەر پێکهاتەی گشتی (کولتووری) و فەردی (دەروونی)، ئەزموونی مرۆیی لە سەردەمی نوێدا. پێشتر ئاماژەمان بۆ ئەزموونە زێدەخواز و "چڕەکان" کرد لای بۆدلێر و دۆستۆڤسکی و ڕۆڵی ئەم ئەزموونانە لەشەڕ لەگەڵ "وەڕسی" و بێواتابوونی ئەزموونی لە ئاستێکی بەرفراواندا. بەرهەمەکانیان بەباشی گرنگیی دیاردەی "چڕی" دەردەخەن، چونکە ئێستا تەنیا بەهاوکاریی چڕی لە

ڕەهەندی قووڵدا، دەتوانین ئەو واتا لە دەستچووەی لە ڕەهەندی ڕووکەشدا دەست بخەین. بەکارهێنانی وشەی "ڕووکەشگەرا-سەتحی" وەک جۆرێک لە هەڵسەنگاندنی نەرێنی یان جنێو، خۆی لەخۆیدا شایەتییە لەسەر وێرانکردنی پێکهاتەی واتاسازیی ئەزموون و زمان.

پەرتبوون و پەرتەوازەی یواتا لە ئاست و ڕووکەشی ئەزموونێکی ئۆبێکتیڤ، بەتایبەت لە ژینگەی شارەکان، بە شێوەیەکی پێویست لەنێو زیهنیەتی تاک و پێکهاتەی دەروونیی ئەودا دووبارە بەرهەم دێتەوە. لەئەنجامی ئەم بابەتەدا تاک ناچار دەبێت ڕۆڵی جۆراوجۆر (یان ماسکی جۆراوجۆر) ئەزموون بکات. خود یان ئەزموونی خودی ئەو هەرگیز ناتوانێت گشتێتییەکی هاوئاهەنگ پێک بهێنێت، بەڵام لە هەمان کاتیشدا ئەو ناتوانێت پارچەپارچەبوون بەتەواوی قبوڵ بکات و بەتەواوی تەسلیمی ئەوانە ببێت. لە ئەنجامدا بۆ بەردەوامبوونی ڕۆڵی دەروونیی تاک و مانەوەی پەیوەندییەکان و نەزمی کۆمەڵایەتی، گەیشتن بە جۆرێک لە شوناسێکی دیاریکراوی تاکەکەسی پێویستە. بەڵام هەر بۆ گەیشتن بەم شوناسە ڕواڵەتییە، دەبێت بەهاکەی بدات و ئەمە حەقیقەتێکە کە زۆربەی خەڵک خۆیانی لێ دەدزنەوە.

پاراستنی یەک شوناسی دیار لە ئاستی ئەزموونی مرۆییدا بە شێوەیەکی پێویست بووەتە هۆکاری ڕووکەشگەراییی ژیان. تێپەڕاندنی "بێواتاییی (ڕووکەش-سەتحی)" و دۆزینەوەی واتا لە ئاستێکی قووڵ پەیوەستە بە قووڵبوونەوە لەنێو قووڵاییی تاریکی ئارەزووو ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ پارادۆکسە دەروونییەکاندا. لێکچوونە هاوشێوەکانی ئەزموونە "چڕەکانی" دۆستۆڤسکی و ڕامبۆ لەگەڵ حاڵەتی تێکچوونی دەروونیدا هەر لەم بابەتەوە سەرچاوە دەگرێت. بەهاوکاریی دەستەواژەیەکی شۆپنهاوەر، دەتوانین بڵێین کە مرۆڤی ئاساییی سەردەمی نوێ ژیانی خۆی وەک بەرز و نزمییەک لەنێوان ئازار و وەڕسی و لە حاڵەتی زۆر توندا لەنێوان خەمۆکی و شێتیدا ئەزموون دەکات و ئەمەش بە واتای لەتوپەتبوونی ژیان و دابەشبوونی خودە بۆ ڕۆڵ و ماسکە جیاوازەکان و ڕێک لێرەدایە کە "ڕۆڵی" تایبەتی ڕیلکە ئاشکرا دەبێت. ئەو ئەم پارچەپارچەبوونە وەک بەهای عیرفانیی ژیان و بوونێکی پەتی ئەزموون دەکات، کە لەنێو ئەمەدا مرۆڤ لەگەڵ فریشتەکان جیهانێکی دی دەبینێت و هەستی پێ دەکات. ئەگەر تایبەتمەندیی فریشتەکانی ڤالێری ئاگایی پەتی بێت،

لە بەرانبەردا فریشتەکانی ڕیلکە بوونی پەتی زیاتر هیچ نین. لە ڕاستیدا ڕیلکە جگە لە شەیداییی واتا دوای هیچ ئامانجێکی دیکە ناکەوێت. بەڵام وەها دێتە پێشچاو، کە دەیەوێت لە شیعرەکانیدا (بەتایبەت لەنێو قەسیدەکانی دۆئینۆ و ئاوازەکانی ئۆرفیۆسدا) ئەم ئەزموونە قووڵە لە ئاستی گشتیی ژیاندا پەرە پێ بدات. واتە لە ئاستی قەڵەمڕەوە زۆر و ناکۆتاکانی ئەزموونی ژیاری، هەستی، دەروونی، ئەخلاقی، ئایینی، هونەری و میتافیزیکی و هتد. ئەو قەڵەمڕەوانەی کە لەوێدا مرۆڤ لەگەڵ شت، ڕووداو، ڕەنگ، بۆن، خەڵک، فریشتە، واتا، خولیاکان، خەم و شادییەکاندا ڕووبەڕوو دەبێتەوە و لە پشتەوەی ئەم ژیانە فرەڕەهەندە، جۆرێک لە یەکگرتوویی عیرفانی ئاشکرا بکات. بۆ ڕیلکە، شیعر دەرخەری بنەڕەتیی ئەم "بوونە پەتی"ـەیە. گومانی تێدا نییە کە شیعر دەتوانێت مرۆڤ (شاعیر و خوێنەر) تا ئاستێک لە نەفرەتی ئەم پارچەپارچەبوونە ڕزگار بکات. بەڵام شیعریش خۆی بەتەواوی لەم نەفرەتە پارێزراو نییە. شیعر تەنیا کاتێک دەتوانێت یەکگرتن و واتا دروست بکات، کە پەیوەندیی خۆی لەگەڵ ژیان و مێژوودا بپارێزێت. بەرکەوتنی دوولایەنی سیمبولیستەکان لەگەڵ

شیعر و مەحاڵبوونی ئەوە لە سەردەمی نوێدا دەرخەری ئاگاییی ئەوانە لەم حەقیقەتە کە شیعر و ژیان هەم لەگەڵ خۆیان و هەم لەگەڵ یەکدیدا دژبەیەکن و قبوڵکردنی یەکێکیان لێکەوتەکەی دەبێتە هۆکاری نەفیکردنی ئەوی دیکەیان. هەربۆیە هەوڵی ڕیلکە بۆ قبوڵکردنی شیعر وەک بوون یان ژیانی پەتی، ئەنجامەکەی جگە لە نەفیکردنی ژیانی واقیعی هیچی بەدواوە نەبوو.

تا ڕادەیەک هەموو شاعیرەکان لە ژیانی هونەریی خۆیاندا، یەک یان چەند ماسکێکیpersona شیعرییان بۆ خۆیان خولقاندووە. خولقاندنی ئەم ماسکانە لە ئەنجامی پارادۆکسی خود و زاتی شیعرییە لەگەڵ خودی ئەزموونی شاعیردا، بەڵام لە ڕیلکەدا ئەم پارادۆکسە بە هیچ شێوەیەک ئەو گوژم و گرنگییەی بابەتەکانی تری نییە. بۆ ئەو ژیان (ئەزموون) و شیعر، پێکەوە سازن و هەر یەک شتن. بە هەمان شێوە کە لە مەبەستە سیمبولیکەکەی ئەو سەبارەت بە پێگەی شیعر لە کەشتیی (کۆمەڵگا یان جیهان) دەردەکەوێت، ڕیلکە ئەو فیگورە پەیامبەرئاسا و عاریفەیە، کە لەودا هەموو ئەزموونە مرۆیییەکان دەپاڵێورێن و تێکەڵ دەبن تا جەوهەر و پوختەی پەتیی ئەو ئەزموونانە لە

شێوەی جۆرێک لەئیکسیری ژیانی شیعری بەرهەم بێت. بەپێچەوانەی (ڤ. ب. یس)، کە تەنیا هەوڵی دەدا ڕۆڵی جادووگەرێک ببینێت، ڕیلکە جادووساز و کیمیاگەرێکی ڕاستەقینەیە. شیعرەکانی، هەموو پارادۆکسەکان لەناو خۆیاندا "دەتوێنێنەوە" و هەر کەسێک لەم گوشراوە (پوختەوجەوهەری) ژیانبەخشە بنۆشێت، هێزی بە بەردا دێت تا ژیان لەوپەڕیدا ئەزموون بکات. ئەمە تاکە "شیعری پەتی"ی ڕاستەقینەیە، چونکە خۆی لە جیهان و کاتێکی "خەوشداری" ناڕاستەقینە بەتەواوی جیا کردووەتەوە.

ئا لێرەدایە کە جارێکی دی پرسیارە تراژیدییەکەی هۆڵدەرلین بە خەیاڵدا دێت «لە ڕۆژگارێکی وەها بێڕۆح، بۆچی دەبێت شاعیر بیت؟»، ئەم پرسیارە نەک ماهیەتە مێژووییەکەی خۆی ناشارێتەوە، بەڵکوو بە ئاماژەیەکی ڕاستەوخۆ بۆ خەسڵەتی بێڕۆحی سەردەم، لایەنە مێژووییەکەی بەرجەستە دەکات. بەڵام ڕیلکە، تەواو بەپێچەوانەی هۆڵدەرلینەوە، شاعیری هەموو سەردەمەکانە. ئەو هەرگیز ناتوانێت شاعیر بێت و پرسیارەکەی هۆڵدەرلین سەبارەت بەو بێواتایە. ئەم گومانەی هۆڵدەرلین پێشەکیی گومان و کنە و گەڕانە ناکۆتاکانی بۆدلێر و دڵنیاییە

شاعیرانەکەی مالارمێ بوو سەبارەت بەمەحاڵبوونی شیعر. پرسیارەکەی ئەو دەربڕی ماهیەتە پارادۆکسییەکەی ئەزموونی شیعری بوو لە سەردەمی نوێدا و ئەمە مەسەلەیەکە کە ڕیلکە وەک پەیامبەری شیعری پەتی تەنانەت لە خستنەڕووی شتی وەها خۆی دەدزییەوە. بۆ ڕیلکە شیعر پێکهاتەیەکە لە سروود و نزا و ستایشی ژیان. بە ئاگایانەوە ڕیتمێکی نیمچە ئایینی دەبەخشێتە شیعرەکانی، بەڵام ئەم ڕیتمە "ئایینییە" هیچ هەستیارییەکی سەبارەت بەڕاستی و ئەزموونە ئاینییەکانی لەگەڵدا نییە. هەر ئەم مەسەلەیە ڕیلکە لەگەڵ بوونگەرایی یان ئەو ڕێبازانەی دی، کە هەوڵ دەدەن بە لاساییکردنەوەی شێوازێک لە ئەزموونی ئایینی، بازاڕیان گەرم بکەن، نزیک دەکاتەوە. ڕیلکە لەدوا شیعرەکانیدا ڕاڤەیەکی فەلسەفی بۆ ژیان و بوونی پەتی دەخاتە ڕوو، کە بنەماکەی گۆڕینی شیعر و شاعیرییە بۆ "ئایینی سەردەمی نوێ" و دروستکردنی جۆرێک لە ڕێبازی شاعیرانەی ستایش و سروودە. ئەوە ڕاستە کە سەبارەت بەم مەسەلەیە ئەو میراتگری هۆڵدەرلینە، بەڵام هۆڵدەرلین لە سەردەمێکدا هەوڵی دەدا تا جەوهەری ئەزموونی ئایینی لە ڕێگای شیعرەوە دەربڕێت، کە ئەم جۆرە خولانەوانەی

واتا بە هیچ شێوەیەک باو نەبوو. چونکە هەر خۆی باجی ئەم ئەزموونە شیعرییەی، بە چڵ ساڵ ژیانی لەنێو تاریکیی شێتیدا دایەوە و بەم شێوەیە ماهیەتی سەرەکیی سەردەمەکەی خۆی ئاشکرا کرد.
پاشان هۆڵدەرلین سەبارەت بە ڕاستییە ئایینییەکان خەمسارد نەبوو. ئەزموونی خودایی بۆ ئەو شێوازی بنەڕەتی هەبوو: خوداوەندەکانی یۆنانی دێرین و مەسیح. لە هەردوو لایەنەکەوە توانی بە هەستیارییە شاعیرانەکەی خۆی دزە بکاتە نێو کرۆکی ئەم ئەزموونانەوە، بەڵام هەرگیز نەیتوانی زاڵ بێت بەسەر دژیەکیی بنەڕەتیی نێوان ئەم دووانە یان گوێی پێ نەدات، ئەگەرچی گرژی نێوان ئەم دوو ڕاڤە و هەڵسەنگاندنەی ئەو بۆ ئەزموونی خودایی، گڕوتینی بەخشییە شیعرەکانی، بەڵام ئەو هەرگیز جەوهەر و واتا زاتییەکەی ئەوانەی نەکردە قوربانیی "مەعنەویەتی شاعیرانە"، یان پێویستییە هەنووکەییەکانی سەردەمەکەی.
هاوتەریببوونی ڕاستەوخۆی ژیان و شیعر، هەمان ئەو شتەیە کە ڕیلکەی کرد بە شاعیری ڕەسەن و پەتیی "هەموو سەردەمەکان" و زەمینەی دەرکەوتنی ڕێبازی ستایشکردنی لەودا دەستەبەر کرد. ئەم "ڕێبازەی ڕیلکە" کە کەموکورتی

و پێویستییە دەروونییە تایبەتییەکانی تێر دەکرد (هێشتاش هەروایە) لە ڕێگای بڵاوکردنەوەی زۆری کتێب، گوتار و نامە و یادەوەریی تایبەتییەوە پتەوتر دەبوو. بە گوتەی هامبۆرگەر «چوار دەیە پاش مەرگی ڕیلکە، هێشتا هەر لافاوی کتێب و گوتارەکان سەبارەت بەو بەردەوامە، چمای لەو مەودایەدا هیچ شتێک ڕووی نەداوە، بەڵام ڕۆژ بە ڕۆژ ژمارەیەکی زۆری خوێنەرانی شیعر، بەحاڵەتێکی تا ڕادەیەک بێزارییەوە، لە شیعری ڕیلکە دوور دەکەونەوە». ڕەنگە لەبەر ئەوە بێت کە توانیویانە زاڵ بن بەسەر پێویستییە فەردی و کۆمەڵایەتییەکانیان و چیدی پێویستیان بەم جۆرە "ڕێبازی شاعیرانە"یە نەبێت.

ڕیلکە و هیلەر، هەردووکیان هێشتا بە شێوەیەکی قووڵ پەیوەستن بە تێڕوانینی ڕۆمانتیکانە بۆ شیعر. (بەڵێ-کردن) و ستایشە تاکڕەهەندییەکەی ئەوان لە "واقیع" لەسەر بنەمای لەبەرچاونەگرتنی پارادۆکسەکانی مۆدێرنیزم، جیاکردنەوە و شیکارییەکی ڕاستەوخۆ بۆ لایەنە پێکەوەبەستراوەکانی گشتێتییەکی مێژوویی و "چارەسەکردنی" هەموو پارادۆکسەکان بە شێوەیەکی زەینی و هەڕەمەکی، ڕەگی داکوتاوە. تێڕوانینە، عیرفانییەکانی ڕیلکە، سەرەڕای

هەڵبەزودابەزە توندەکانی کەشتییەکە، هاوکات بەستراوەتەوە بەو ئاسۆیانەوە کە دەکەونە ئەودیو مێژووەوە، بەڵام ناکرێت شیعر ببەستیێتەوە بە شوێنێک لەودیو مێژووەوە، چونکە جێگیربوونی شیعر لە پلەیەکی وەهادا ناتەبایە لەگەڵ خەسڵەتی حەقیقەتی شیعری.

هونەر تەنیا لە ڕێگای دووبارە بەرهەمهێنانەوەی پارادۆکس و دژوازییەکانی واقیع دەتوانێت، واقیعی لەدەستچووی سیمبول بۆ ئەو بگەڕێنێتەوە. هونەرمەند وەک بەشێک لە واقیع ناتوانێت سەبارەت بە ماهیەتی مێژوویی سەردەمەکەی خۆی نامۆ و خەمسارد بێت، چونکە ئەنجامی وێناکردنێکی وەها، بە واتای جیاکردنەوەی واتا لەواقیع و خاپوورکردنی سیمبولەکان دێت. لە جیهانێکدا کە بەدەست بێواتایی، پەرشوبڵاوی و پارادۆکسە ناوەکییەکانەوە ئازار دەکێشێت، بەرەو ڕیالیزم چوون، نەک تەنیا تەبا نابێت لەگەڵ "سادەیی" و سادەگەرایی، بەڵکوو بەپێچەوانەوە، زمانی سیمبولیکی هونەر تەنیا بە ئاڵۆزتربوون دەتوانێت توانای دەربڕینی خۆی بەدەست بهێنێتەوە و ئاڵۆزیی زیاتر بە واتای قبوڵکردن و ئەزموونی پارادۆکسەکان دێت، نەک چارەسەرکردنیان لە ڕێگای گشتێتییەکی زیهنییەوە.

لەسەر ئەم بنەمایە دەکرێت بڵێین دژیەکیی هونەر و واقیع، یان هەمان جیاکردنەوەی سیمبول لە واقیع، هەروەک پارادۆکسەکانی تری مۆدێرنیزم، ماهیەتێکی دوولایەنەی هەیە. قبوڵکردن یان ڕەتکردنەوەی ئەم دژیەکە بەیەک ئاست هەڵەیە و ئەزموونی پراکتیکیی قوتابخانە هونەرییەکانیش ئەم مەسەلەیان پشتڕاست کردووەتەوە. ئەگەر ڕێبازی "هونەر لەپێناو هونەر" بە سڕینەوەی هەموو بەها ناجوانیناسییەکان لە "هونەری پەتی" ئەوی بۆ ئاستی فۆرمالیزمێکی نەزۆک دابەزاند، ئەوا هەوڵی ئاڤانگاردەکانی سەدەی بیستەم بۆ تێکەڵکردن و توانەوەی هونەر و واقیع لەگەڵ یەکدا، یان هەمان ئەو پڕۆژە نیچەییەی جوانیناسانەکردنی ژیان و جیهان، بووە هۆکاری ئەوەی خەسڵەتی داهێنەرانەی هونەر، تووشی لادان بێت و بە ڕەتکردنەوەی ڕەهەندی ترانسیێندتاڵی هونەر و دابڕاندنی لە واقیع، هێزی ڕەخنەگرانەی هونەری سنووردار کرد.

هەوڵی هونەری پەتی بۆ جیاکردنەوەی تەواوی هونەر لە واقیع و هەوڵی هونەری ئاڤانگارد لە یەکگرتنی تەواوی ئەم دووانەدا، یەک ئەنجامی لێکەوتەوە. نەفیکردنی پەیوەندییە دژیەکەکەی نێوان هونەر و ژیان وەک دوو قەڵەمڕەوی

سەربەخۆ و لێکدانەبڕاو. سەبارەت بەم دوو هەڵوێستە، دەشێت بڵێین کە داهێنان و تێگەیشتن لە بەرهەمە هونەرییەکان، هیچ نییە جگە ئەزموونێکی ئاگایانەی پارادۆکسە شاراوەکانی نێو واقیعی مێژوویی، کە هونەرێکی سەربەخۆ خۆی بەشێکە لەوە. حەقیقەت و توانای ڕەخنەگرانە و ڕزگاریبەخشی هونەریش لەسەر ئەم تایبەتمەندییە ڕەگی داکوتاوە، واتە لەسەر دیالێکتیکی دووری و نزیکی یان مەودای دیالێکتیکی هونەر لە واقیع ـ مەودایەک کە جگە لە ڕیالیزم، حەقیقەتی خەیاڵی هونەر و هیوا بۆ بەدیهاتنی "واقعێکی تر" مسۆگەر دەکات. بەڵام لە سەردەمی ئێمەدا، هیوای ڕاستەقینە زۆر جار لە بێهیواییەکی ڕاستگۆیانەوە سەرچاوە دەگرێت. شیکارییەکەی هیلەر لە شیعری مۆدێرندا وەک "سەرکێشییەکی ترسناک" دەریدەخات کە ئەو هێشتا بوێریی بێهیوابوونی نییە.

شارڵ بۆدلێر یەکەم کەس بوو کە لە ستایشی "جوانی و شکۆ و مەزنی"ی ژیانی مۆدێرن دوا. لە هەمان کاتدا ئەو یەکێک بوو لەو یەکەمین کەسانەی کە تێگەیشت ئەم ژیانە چ "پۆخڵەوات و سەرلێشواوی و هەژارییەکی" لەگەڵدایە.

لەوکاتەوە تا ئێستا، بازدان "یان کەوتنە" نێو چاڵی تاریک و خۆبەدەستەوەدان بۆ ژیان لەنێو "هەڵدێرگەی مۆدێرنیزم" چارەنووسێکی حاشاهەڵنەگری ئێمە بووە. ئەمە هەڵدێرگەکەیە کە تێیدا بەهەشت و دۆزەخ، فریشتە و ئاژەڵ و جوانی و لەناوچوون لێکدانەبڕاون.

سەرچاوە:

شعر مدرن، از بودلر تا استیونس، مراد فرهادپور، نشر بیدگل، چاپ دوم، صص. 45-80.

گفتوگۆ لەگەڵ موراد فەرهادپوور

لەم گفتوگۆیەدا موراد فەرهادپوور نووسەر و ڕووناکبیری ئێرانی، بە چڕی و درێژی دەربارەی کێشە و تەڵزمەکانی شیعر و ئەدەب لە سەردەمی ئێستادا قسە دەکات و بەوردی ئاماژە بە گرفتەکانی ئەدەبیاتی هاوچەرخی ئێرانی بەتایبەت شیعر دەکات و ڕەخنە لەو عیرفانییەتە دەگرێت کە لە ئەدەبیاتدا کراوەتە مۆدێل. موراد فەرهادپوور دەڵێت کێشەی شیعری ئێمە ئەوەیە بووەتە ڕێڕەوێک بۆ هەڵهاتن لە قەیران و کێشەکانی سەردەمی مۆدێرنە. بەجۆرێک هەر کە باس لە شیعر دەکەین، هەمووان ڕێک دەکەونە بیری ئەو مەعنەویەتە ڕەها و پاکەی کە دوورە لە گەندەڵییەکانی مۆدێرنە و ژانەکانی ژیانی شار. کە باس لە شیعر دەکەیت، هەمووان نەبرەی دەنگیان سۆزی تێ دەکەوێت و تووشی نوستالژیا دەبن. هەروەها دەڵێت ئەم عیرفانییەتەی نێو ئەدەب لەگەڵ دیکتاتۆریەتدا هەڵیکردووە و خراپترین شێوازی ستەم و گەندەڵی قبوڵ کردووە.

پرسیار: بەڕێز فەرهادپوور، لەگەڵ ئەوەی سوپاست دەکەم بۆ ئەم چاوپێکەوتنە، یەکەم پرسیارم سەبارەت بەو ڕەخنەیەی تۆ، کە لەبارەی گوتاری "سەرکێشییەکانی شیعری مۆدێرن"ی هیلەر ئێریش نووسیبووت دەست پێ دەکەم. بە بۆچوونی تۆ ئایا شیعری مۆدێرنی ئێرانیش تووشی هەمان قەیران هاتووە؟

موراد فەرهادپوور: لەو گوتارەدا وەک لایەنێکی پۆزەتیڤ باس لە قەیران کراوە، لە ڕاستیدا پێداگریی ئەو گوتارە لەسەر ئەوە بوو، کە شیعری مۆدێرنی ئەوروپی لە هەناوی قەیرانی مۆدێرنیزمدا لەدایک بووە، باسەکە لەسەر ئەوە بوو کە بۆچوونە کۆنزەرڤاتیڤەکانی کەسانی وەک هیلەر پێداگری لەسەر واتا لە کۆمەڵگایەکی بێقەیران دەکات، کۆمەڵگایەک کە تێیدا واتا و ڕاستی لەگەڵ یەکدا هاوئاهەنگن، بەڵام بە بۆچوونی هیلەر لە سەردەمی مۆدێرندا ئەو هاوئاهەنگییە تێک چووە و ئێمە تووشی درۆینە-بوونی واتا و بێواتابوونی ڕاستی هاتووین و ئەم بابەتە شیعری مۆدێرنی بەرەو جۆرێک لە ئاڵۆزیی ساختە بردووە، بەرەو خولْقاندنی واتاکان و جیهانە شیعرییە پەتییەکان لەودیو جیهانی ڕاستەقینەوە. کەسانی وەک هیلەر

لەم بابەتەدا گەیشتبوونە ئەو ئەنجامەی کە شیعر دەبێت سەرلەنوێ فەزیلەتی سادەبوون بەدەست بهێنێتەوە. یەکێتیی وشە و ڕاستی، یان واتا و سمبول سەرلەنوێ بەگەڕ بخاتەوە. قسەی من لەوێدا ئەوە بوو کە دەوڵەمەندیی شیعری مۆدێرن و پەیوەندی لەگەڵ واقیعی مۆدێرندا ڕێک قبوڵکردنی ئەم حاڵەتی قەیرانەیە. قبوڵکردنی بێمانابوونی ڕاستی و قبوڵکردنی هێرشی نیهیلیزمێکە کە نیچە باسی دەکات، کۆڵدان بۆ ئەم ئەزموونە نیهیلیستییە و چوون تا دواڕادەی ئەم ئەزموونانەیە، کە هاوکاریی شیعری مۆدێرنی ئەورووپی کردووە تا ئەم ئاستە دەوڵەمەند و لە ڕاستیدا وەڵامدەرەوە و ڕەنگدانەوەی واقیعی کۆمەڵگا ئاڵۆزە مۆدێرنەکان بێت. هەوڵدان بۆ سەرکوتکردنی ئەم دیالێکتیک و پارادۆکسانە بە شێوەیەکی یەکلایەن، دەرخەری نۆستالژیا و دڵتەنگییە بۆ هەبوونی واتایەکی گشتگیر لە کۆمەڵگایەکی یەکپارچە و بێ پارادۆکس و قەیراندا، وێناکردنێکی بەم شێوەیەش لە ڕاستیدا بە واتای نەفیکردنی چالاکیی ناوەکیی خودی شیعری مۆدێرنە. ئەم بۆچوونەش، بۆچوونێکی کۆنزەرڤاتیڤانەیە کە ئامادە نییە هەبوونی پارادۆکسە دیالێکتیکییەکان قبوڵ بکات و دەیەوێت

هەموو شتێک بە شێوەیەکی یەکلایەن لە گشتیبوونێکی بێبەری لە پارادۆکس و دژوازی چارەسەر بکات. ئەمە کورتەیەک بوو لە قسەکانی من سەبارەت بە شیعری مۆدێرنی ئەوروپی و وەسفە کۆنزەرڤاتیڤ و یەکلایەنەکەی هیلەر لەو بارەیەوە. بەڵام ئەوەی کە سەبارەت بە شیعری مۆدێرنی ئێرانی بارودۆخەکە چۆنە، دەبێت بڵێم ناکرێت ئەم باسە ڕاستەوخۆ بە شیعری مۆدێرنی فارسییەوە ببەستینەوە.

پرسیار: گوتاری شاعیر و ڕەخنەگرێک لە یەکێک لە گۆڤارە ئەدەبییەکاندا بڵاو بووەتەوە کە سادەیی و سادەنووسی بە فریوی سادەنووسەکان ناوزەد کردووە. ئێستا دەمەوێت بپرسم ئەو قەیرانەی کە لە شیعری مۆدێرنی ئەوروپیدا باسی لێوە کراوە، ئایا لە کۆمەڵگای ئێمەشدا لەبەر هەبوونی هەمان هەلومەرجی کۆمەڵگا مۆدێرنەکان بوونی هەیە یان نا؟

موراد فەرهادپوور: هەرکام لەم شتانە ئەگەر بە شێوەیەکی یەکلایەن و ئەبستراکت و لە شێوەی دروشم بخرێنە ڕوو و هاوشێوەی ڕێسایەک بانگەشەی بۆ بکرێت، بە دڵنیاییەوە زۆر منداڵانە و بێبەرهەم دەبێت. شیعر، دەبێت سادە بێت،

بەڵام لە شوێنێکدا سادەبوون پێویستیی ئەو شیعرە بێت و دەبێت ئاڵۆز بێت، لە شوێنێکدا کە ئاڵۆزی لەنێو زاتی شیعردا حەشار دراوە. زۆر جاریش گەیشتن بە سادەیی پێویستی بە زەین و تاقانەبوونێکی ئاڵۆزە هەروەها بەپێچەوانەشەوە، زۆر جار ئێوە تەنیا بە هاوکاریی تەکنیکی سادە یان تێڕوانینێکی سادە دەتوانن لە شیعردا بگەن بە ئاڵۆزی. هەر بۆیە، ئەم بابەتە ئیتر بە شێوەیەکی جیاواز و هاوشێوەی ڕێسایەک بۆ شیعرنووسین دەخرێنە ڕوو و زیاتر لە کتێبەکانی چێشتلێنان دەچن. مەسەلەی تەنگژەی شیعری مۆدێرن، واتە ئەو بەشەی کە لەو کتێبەدا خراوەتە ڕوو، پرسێکی فەلسەفی-مێژووییە و لە ڕاستیدا دوو تێڕوانینی جیاواز سەبارەت بە مۆدێرنە و مۆدێرنیزم تا هەنووکە بە شێوەیەکی گشتی سەبارەت بە شیعری مۆدێرن دەخەنە ڕوو. ناکرێت ئەم باسە ڕاستەوخۆ بگوازینەوە بۆ ئێرە. چونکە پێش زەمینەی مێژوویی ئێمە شتێکی ترە و لەم کۆمەڵگایەی خۆماندا ڕووبەڕووی تێڕوانینی وا نابینەوە. واتە کەس شیکارییەکی کۆنزەرڤاتیڤانە و نادیالێکتیکی لە مۆدێرنە نەخستووەتە ڕوو، تا من لە بەرانبەردا شیکارییەکی تر بخەمە ڕوو، ئەو دوو گوتارە لە کتێبی

شاعیراندا لە بەستێنێکی مێژوویی و کولتووریی جیاوازدا، شیکاری بۆ بابەتێکی تر دەکەن.
بەڵام سەبارەت بە شیعری فارسی دەکرێت باس لە کۆمەڵێک قەیران و گرفتی تر بکرێت، کە شیعری مۆدێرنی فارسی لەگەڵیاندا ڕووبەڕوو دەبێتەوە. گەر بمانەوێت باسی ئەم کێشانە بکەین، ئەوا یەکێک لە دەردەکان یان نەخۆشییە سەرەکییەکانی ئێمە ئەو شتەیە کە من ناوی لێ دەنێم زاڵبوونی تێڕوانینی ڕۆمانتیک و عیرفانی، بە تایبەت عیرفانی.
لە ڕوانگەی سیاسییەوە عیرفان و نەریتی هزری عیرفانی بۆ ئێمە بەتەواوەتی کارەسات بووە. دیکتاتۆریەتی ئاسیایی و ڕەگوڕیشەکانی هەر لەنێو ئەم تێڕوانینە عیرفانییەدا خۆی مەڵاس داوە. لە بواری کولتووریشدا بە بۆچوونی من عیرفان بەرئەنجامی زۆر نێگەتیڤی بۆ کۆمەڵگای ئێمە بەجێ هشتووە، بەتایبەت لە بەرکەوتنی ئێمە لەگەڵ مۆدێرنە و لە دەسکەوتنی جۆرێک لە پێگەیشتنی مێژووییدا. عیرفان و نەریتی عیرفانی بە واتایەک دەرخەری جۆرێک لە هەڵهاتنن لە واقیعی چواردەور و بێدەنگی بەرانبەر بە نەهامەتییەکانی ئەم کۆمەڵگایە لە قۆناغە جیاوازەکانی مێژوودا. جۆرێک لە

خۆفریودان و پەنابردنە بۆ فەزایەکی مەعنەویی ساختە و درۆزنانە. بۆیە جێی خۆیەتی گوتاری عیرفانی بە هەموو ڕەهەندەکانییەوە لە ڕوانگەی مێژووییەوە ڕەخنەی لێ بگیرێت. یەکێک لە پێشمەرجە بنەڕەتییەکانی ئاگایی و پێگەیشتنی مێژوویی ئێمە بەوە دەستەبەر دەبێت، کە بتوانین بە شێوەیەکی ڕەخنەیی ڕووبەڕووی ئەم گوتاری عیرفانییە ببینەوە و خۆمان لە بەرئەنجامە نەرێنییەکانی ڕزگار بکەین. واتا و مەعنەوییەت هاوکات لە ئەنجامی گۆڕانی مێژووییەوە لەدایک دەبن، واتە لەدایکبوونی ئامادەبوونی واتا لە جیهانێکی ماددی و مەعنەوی و لێوانلێو لە گرژی و پارادۆکسدا. هەر ئەم هۆکارانەشە دەبێتە هۆی دروستبوونی گۆڕانی مێژوویی. کاتێک ئێمە ئەم گرژی و پارادۆکسە بەلاوە بنێین، ئەوا بەم شتە لە ڕاستیدا واتایەکی ڕەهای گشتی دەخەینە ڕوو، کە بەڕواڵەت زۆر مەعنەوی دیارە، بەڵام لە ناواخندا ئەوە تەنیا ڕووکەش یان سەرپۆشێکی مەعنەوییە لەسەر ڕاستییەکی ئەزموونی کە بوونی قبوڵ کراوە. دوا بەرهەمیشی بە جۆرێک تێکەڵکردنی ئەزموونگەرایی و عیرفانە. لە ڕاستیدا ئەمانە حوکمی دووڕێڕەویان هەیە کە هزر و کولتووری ئێمە لەسەری

دەڕۆن: ئەزموونگەراییەکی پەتی و عیرفانی پەتی، ئەم مەعنەویەتە ڕەها و پەتییە بەرانبەر بە جیهان، بەرانبەر بە مێژوو و کۆی ڕاڤەکانی ژیانی تاکەکەسی و کۆمەڵایەتیی سەربەخۆ دەبێت. مەعنەویەتێکی بێ کات و بێ شوێن، کە هیچ ڕەنگدانەوەیەکی ماددیی تێدا نییە. پاشان ئەم مەعنەویەتە عیرفانییە لەبەر ئەوەی لەگەڵ واقیعی جیهاندا دەستەویەخە نابێت، ئەوا واقیعیش ناگۆڕێت و ئەنجامەکەشی ئەوەیە کە ئێوە لەتەنیشت ئەم واتا ڕەهایەدا، بەدوای جۆرێک پەرستنی کرچ و کاڵی ڕاستییەکاندا، بەدوای جۆرێک لە ئەزموونگەراییی کرچ و کاڵیشدا دەگەڕێن. بە جۆرێک کە لە کرداردا خراپترین فۆڕمی ماتریاڵیستی لە پشتەوەی ئەم عیرفانە ساختەیە نووستووە. عیرفان واتە ڕەتکردنەوەی مێژوو، ڕەتکردنەوەی ئەوەی کە مەعنەوییەت لە هەناوی پارادۆکس و تێهەڵچوونی واتا لەگەڵ ڕاستیدا، لەگەڵ شتێک جگە لە واتا دەردەکەوێت. واتە لە ڕێگای بەرجەستەبوونی واتا و ئامادەبوونی واتا لە جیهانێکی مێژوویی کە هاوکات لەگەڵ گۆڕانکاری، پارادۆکس و گرژی تێکەڵ بووە. لەم ڕێگایەوەیە کە واتا لەدایک دەبێت. لە کاتێکدا ئێمە دەست لە مێژوو هەڵدەگرین، ئەوا لە ڕاستیدا

دەستمان لە گرژی و ئەم پارادۆکس و دژوازییە هەڵگرتووە، ئەنجامەکەشی هیچ نابێت جگە لە نوقمبوون لەنێو تێڕوانینێکی ئوستورەیی و مەعنەویەتییەکی ڕەها و پەتی لە دەرەوەی مێژوو و لە دەرەوەی کات، کە جەوهەرەکەی تەنیا شتێکی دووبارە و قەدەر و چارەنووس و یان چارەنووسی دووبارەیە. لە ڕوانگەی هزری ئایینیشەوە دەکرێت بگوترێت ئەم مەعنەویەتە لە ئەنجامی ڕۆچوون بەرەو کوفر دروست دەبێت، چونکە ڕەگوڕیشەی تێڕوانینی تاکباوەڕی هەر لە پەیوەندیی واتا لەگەڵ مێژوو و لەگەڵ گۆڕانی ڕاستیدا خۆی حەشارداوە.

لە کۆنتێکستی کولتووری و نەریتی عیرفانیدا، مەعنەویەتی ڕەها دەکەوێتە تەنیشت ئەزموونگەرایی ڕەهاوە. ئەنجامەکەشی ئەوە دەبێت کە ئێمە واقیعێکی دوورەدەست لە هەر واتا و مەعنەویەتێک قبوڵ دەکەین و هیچ گۆڕانێکی تێدا دروست ناکەین، لە هەمان کاتیشدا بە هاوکاریی کەرەستەی مەعنەویەتی عیرفانی، چاکسازی تێدا دەکەین و دەیڕازێنینەوە و کامڵی دەکەین.

پرسیار: ئێستا بە بۆچوونی تۆ، مەیل و خولیای کۆمەڵگای ئێمە پاش شۆڕشی ئیسلامی بۆچی بەرەو شیعرەکانی هاوشێوەی وەک سوهراب سپێهری دەگەڕێتەوە؟

موراد فەرهادپوور: لێرەشدا مەسەلە سەرەکییەکە هەر ئەم عیرفانە ساختە و ئەم مەعنەویەتە ڕەهایەیە، کە بە شێوەیەکی تاکڕەهەند ڕاستییەکان وەک خۆی بەجێ دەهێڵێت و هیچ گۆڕانکارییەکی تێدا دروست ناکات. چونکە هەر لە بنەمادا بڕیار وایە کەرەستەیەک بێت بۆ هەڵهاتن لە پارادۆکسەکان و تێکهەڵچوونەکانی ئەم ڕاستییانە. ڕۆمانتیزمی هاوشێوەکانی سوهرابیش ڕێک لێرەدا بەکارهێنانە ئایدۆلۆژییەکەی خۆی پیشان دەدات: جۆرێکە لە هەڵهاتن لەو پارادۆکسانەی کە مۆدێرنە دروستی کردووە، خواست و مەیل بۆ سادەکردنەوە و هەڵهاتن بۆ دونیایەکی یەکپارچە، هەڵهاتن بۆ شوێنێک هەمووان باشن، هەمووان گەرموگوڕن. دەتوانن نموونەی ئەمانەش لەو فیلمانەی کە لە تەلەفزیۆن بەرهەم دێت و پەخش دەکرێت ببینن. هەموو ئەو ماڵانەی کە حەوشە و حەوزی ئاویان هەیە و دوورن لە ژیانی مۆدێرنی ئاپارتمان-نشینی لەگەڵ دار پرتەقاڵێکی جوان لە سووچی حەوشەکە و داپیرەیەک

و بەکورتی ئەو دونیا تەندروست و دەست لێ نەدراوەی، کە هیچ شوێنەوارێک لە دەڵاڵی و پارە و کێبەرکێ و لێدە و ببڕە و و تاوان و گەندەڵی و توندوتیژی و تەواوی پارادۆکسەکانی کۆمەڵگای مۆدێرنی تێدا بەدی ناکرێت. دونیایەکی زۆر بچووکی تایبەت و پاک و دڵگیر کە لەوێدا هەمووان لەگەڵ یەک بران و یەکسانن و هیچ گرژییەک لە ئارادا نییە. تەنانەت لە ناخی مرۆڤەکانیشدا هیچ لایەنێکی تاریک و نەرێنی بوونی نییە، ئەم جۆرە هەڵهاتنە بۆ نێو ژیانێکی سادە و بە ڕۆمانسیکراو لە شیعر و بە شێوەیەکی گشتی لە کولتووری ئێمەدا دەبینرێت. هەڵهاتن لە جیهانێک، کە هەموو باشییەکانی تێکەڵ بووە و تەنانەت لەسەر بنەمای هەڵپە و توندوتیژی و درۆ و ڕەزالەتیشە، هەمان ئەو جیهانەی کە وەک نیچە دەڵێت: لە پشتەوەی هەموو شتە باشەکان و جوانییەکانی وەک شارستانییەت، کولتوور و ئەخلاقیات، دەریایەک خوێنی دڵڕەقی، خۆی شاردووەتەوە. دەکرێت بڵێین ئەمە یەکێکە لە دەردەکانی شیعری ئێمە، شیعر بووەتە ڕێڕەوێک بۆ ئەم جۆرە لە هەڵهاتن و بووەتە مۆڵگەی هەڵهاتن. بەجۆرێک هەر کە باس لە شیعر دەکەین، هەمووان ڕێک دەکەونە بیری ئەو مەعنەویەتە ڕەها و

پاکەی کە دوورە لە گەندەڵییەکانی مۆدێرنە و دەردەکانی ژیانی شار. تا باس لە شیعر دەکەیت، هەمووان نەبرەی دەنگیان سۆزی تێدەکەوێت. تووشی نوستالژیا دێن. وەک بڵێی هەرگیز نەکرێت شیعرێکی ساردی بێوێنە و گوتەی سۆزدار و بێ ئاهـ و ناڵە باوەکان بنووسرێت، یان بخوێنرێتەوە. شیعر خێرا و بێ هیچ نێوەندگرێک ئێمە دەبەستێتەوە بە دەروونناسیی کەسانەوە. دەمانبەستێتەوە بە زام و ئاهـ و ناڵە تاکەکەسییەکانیان. لە ڕاستیدا نێوەندگیرییە کولتوورییەکان و ئەو شتەی شیعر دەکات بە شیعر، لەناو چووە. واتە هەمان ئەو ڕەگەزانەی کە شیعر لە حاڵەتی تەجەلای پەتی و بێ نێوەندگیریی ئەزموونە دەروونییەکانی کەسێک دەردەهێنێت و لە ڕێگەی کەرەستەی تری وەک زمان و ڕەوانبێژی و نەریتە شیعرییەکانەوە دەیکات بە بەرهەمێکی ئەدەبی. بەرهەمێک کە دەتوانێت بۆ هەمووان واتادار بێت و تەنیا بریتی نەبێت لە ئاهـ و ناڵە و ڕەنجی کەسێک کە گریمانەی ئەوە بکرێت تووشی گرفتی دەروونی هاتووە. کاتێک هەموو ئەم نێوەندگیری و کەرەستانە دەپچڕێت، ئەوا شیعر تەنیا دەبێتە تەجەلای پەتی و گرێ و ڕەنج و ناڵەی دەروونی، کە ئەمە

دیسان دەرخەری خواستی هەڵهاتنە بۆ دونیایەکی سادەکراو، کە شیعر ئەمەی لە چوارچێوەی عیرفاندا دەستەبەر کردووە.

لە ڕاستیشدا ئەمە دەرخەری دەروونناسیی کەسانێکە، کە ئامادە نین لە ئەزموونەکانی جیهانی مۆدێرنە تێبگەن و ملی بۆ بدەن. هەربۆیە هاوکات دڵتەنگی و حەسرەت و نۆستالژیای ڕابردوویان هەیە. دڵتەنگبوون بۆ سەردەمی منداڵی و پاکیی خۆیان، ئەم هاوبەرانبەرکردنەی پاکی، لەگەڵ گەندەڵیی ژیانی مۆدێرندا شتێکە، کە لە هەموو پنتەکانی کۆمەڵگادا بەدی دەکرێت، تەنانەت چوون بۆ شاخ و شاخەوانی بە جۆرێک لە ڕێوڕەسمی عیرفانی بۆ ڕزگاربوون لە پیسییەکانی ژیانی شار دادەنرێت، تا بگات بە شێوازی شیعر خوێندنەوەی کەسانێک تەنانەت شیعرەکانی سوهراب خۆیشی، کە لە هەموو ئەم مەسەلانەدا ئێمە لەگەڵ جۆرێک لە دەروونناسیی ترساو تا ترسێنراو و تاکڕەهەندی و بێ نێوەندگیرییەک و تاڕادەیەک کرچ و کاڵ ڕووبەڕوو دەبینەوە، کە ئامادە نییە کۆڵ بۆ ئەکت و پارادۆکسەکانی مۆدێرنە بدات. ئەم جۆرە مامەڵەیە لەگەڵ ژیانی مۆدێرندا، پیشاندەری غیابی پێگەیشتنە. مرۆڤ لەم

ساتانەدا تووشی برینی ڕۆح دەبێت و دواتر بێ هیچ نێوەندگیرێک ئەم برینە لە شێوەی قیژە و هاوار و دەربڕینی ناڵە و فوغاندا لە چوارچێوەی مەعنەویەتێکی وەهادا دەردەبڕێت. ئەنجامەکەشی برەودانە بە تێڕوانینی عیرفانی. لە ڕاستیدا کۆی باسەکە لەسەر ئەوەیە کە واتا لە کام فۆڕمی هونەریدا لە ڕێگەی تێکەڵبوونی ئەم ڕەهەندە پارادۆکسانە دروست دەبێت، نەک لە ڕێگای جیاکردنەوەیان و دروستکردنی دونیایەکی ساختە بۆ خۆت لەژێر حوکمی عیرفان و عیرفانیبووندا. نەک ئەوەی سنوورەکانی ژیان بۆ خۆتان بەرتەسک بکەنەوە و بۆ نموونە ژیانی خۆتان بۆ کۆمەڵێک پنت دابەش بکەن کە بەتەواوی لە یەک جیابن، لە دەرەوەی ماڵەوە گورگێکی هار بن کە بە دەلالّی دوای دۆلار بکەون و لە ماڵەوەش باوکێکی میهرەبان بن، لە میوانیشدا ڕۆڵی کەسێکی تر بگێڕن. هەڵبەت ئەمە کۆمەڵێک جیاکارییە کە ژیانی مۆدێرن بەسەر ئێمەدا دەیسەپێنێت، بەڵام زیهنییەتی مۆدێرن، زیهنییەتێکە هەوڵ دەدات لە پارادۆکس و گرژیی نێوان ئەم ڕۆڵە جیاوازانە تێبگات و ڕێگاچارەیەکیان بۆ بدۆزێتەوە. مرۆڤایەتی و تاکێتیی هەرکەسێک بەم هەوڵەوە بەستراوەتەوە، کە کەمترین

بەرهەمی ئەمانە ملهوڕی و جۆرێک لە ویژدانی ناوەکی و تاکەکەسییە، هەر ئەم ویژدانەشە کە ڕاستگۆیی چ لەنێو پەیوەندیی کەسی و چ لە ئاستی کۆمەڵایەتی دەگۆڕێت بۆ بەهایەکی بنەڕەتیی ژیان و ئەزموونی مۆدێرن و لەنێو دیالێکتیکی ئەم ڕۆڵانە و دەربڕینیان بە شێوەیەکی ڕاستگۆیانەیە، کە مرۆڤی مۆدێرن شوناسی خۆی بەدەست دەهێنێت. نەک ئەوەی ئەم ڕۆڵانە لێک جیاکرێتەوە و هەرکامەیان لە شوێنی خۆیدا بەکار ببرێت. واتە لەو شوێنەی کە پێویستی کرد ببیتە کەسێکی مەعنەوی و عاریف و چەند ساتێک پاش ئەوە دابنیشیت، چەند نەفەر کەباب بخۆی. ئەو جۆرە زیهنییەتەی کە دەتوانێت لە ماوەی دە خولەکدا دەست بکات بە گریان و پاشان بڕوات کەباب بخوات، نەک مەعنەوی نییە، بەڵکوو زیهنییەتێکە کە دەتوانێت مەعنەویەت وەک کاڵا و کەرەستە بەکارببات، تا پاساو بۆ خراپترین شێوازی نەبوونی مەعنەوییەت و خراپترین شێوازی نیهیلیزم بهێنێتەوە. هەر لەبەر ئەم هۆکارەشە، کە دەبینین خراپترین شێوازی ماددەپەرستی و دۆلارپەرستی لە کۆمەڵگایەکدا پەرەدەسێنێت، کە لافی مەعنەویەت لێ دەدات. ڕێک لەبەر ئەوەی ئەم دوو گوتەزایە

بە شێوەیەکی جیاواز لەیەک، گریمانەی بۆ کراوە، چونکە واتا لە سەرەتاوە بە شێوەیەکی ئوستورەیی و جیا لە ڕاستی، گریمانەی بۆ کراوە، هەر بۆیە هاوکات دەتوانێت پەناگەیەک بێت کە ئێمە تەنیا وەک کەرەستەیەک بەکاری دەبەین و هەر بۆیە ئەم واتایە بە هیچ شێوەیەک پەیوەندی بە ڕاستییەوە نییە تا واقیع و ڕاستی بگۆڕێت، یان لایەنە نامەعنەوییەکانی ئاشکرا بکات. هەربۆیە خۆیشی مەعنەوی نییە. چونکە مەعنەویەت خۆیشی لە هەناوی ئەم دەستەویەخەبوونەدا لەگەڵ ڕاستی لەدایک دەبێت. لە شوێنێکدا کە ئەم دەرگیربوونە بوونی نەبێت، ئەوا ئێوە لە ڕوانگەی تاکەکەسییەوە تەنیا کۆمەڵێک کەرەستەی دەروونیتان لە بەردەستدایە بۆ بەتاڵکردنەوەی گرێ ڕۆحییەکانی خۆتان، یان کۆمەڵێک کەرەستەی کۆمەڵایەتی بۆ کۆنترۆڵکردنی چین و توێژەکان و بە درێژاییی مێژوو بینیومانە کە ئەم عیرفانە مەعنەوییە چۆن لەگەڵ دیکتاتۆریەتدا هەڵیکردووە و توانیویەتی خراپترین شێوازی ستەم و گەندەڵی تەحەمول بکات و قبوڵی بکات. بێئەوەی تووشی بچوکترین ئازاری ویژدانیش بێت. ئەویش لەبەر ئەوەی هەر لە سەرەتاوە بڕیار وایە ئەم دوو ڕێڕەوە

بەریەک نەکەون. بۆیە ئەم شەمەندەفەرە دەتوانێت تا ئەبەد سووڕانەوەیەکی لەسەر ئەزموونگەرایی ماددی و سووڕانەوەیەکیشی لەسەر عیرفانی مەعنەوی هەبێت و بۆ پێشەوە بچێت و تا کۆتایی دونیاش نەگات بە خودئاگایی و هۆشیاری، هەم دەلاڵ سیفەت بێت و هەم کەی پێویست بکات ئەو مەعنەویەتە پەتییە بەکار ببات. شیعریش لە یاری نێوان ئەم دوو ڕێڕەوە کە واتا پەیدا دەکات. واتە شیعری ئێمە ڕێک بووەتە ڕێڕەوێک بۆ گۆڕینی هێڵ لە ئەزموونگەرایی بۆ سوودگەرایی، لە دۆلارپەرستی بۆ عیرفان و مەعنەوییەت و دەروونگەرایی.

پرسیار: ئێستا ئەم باسە دێتە پێشەوە کە تۆ بە جۆرێک بڕوات وایە دەبێت قەیرانەکانی مۆدێرنیزم لە ئەدەبیات و بەتایبەت لە شیعردا ڕەنگ بداتەوە، تێڕوانینێکی تریش هەیە پێی وایە ئەدەبیات دەبێت ناڕازی و ڕەخنەگر بێت. ئایا ئەم دوو پرسە یەک ناونیشانیان هەیە؟ یان جیان لە یەکدی؟

موراد فەرهادپوور: نەخێر. ئەمە دوو گوتەزای جیاوازن. بەڵام لە ڕوانگەیەکی ترەوە پێکەوە پەیوەستن. ئەمەش دیسان یەکێکە لە پارادۆکسەکانی مۆدێرنە، کە لە کولتووری مۆدێرنیزم و لە شیعریشدا دەردەکەوێت. واتە کاتێک دوای

هونەری پەتی دەکەون سەر لە هونەری سیاسی دەردەهێنن و کاتێک بەدوای هونەری سیاسیدا دەگەڕێن، سەر لە هونەری پەتیدا دەردەهێنن. چونکە لە ڕاستیدا ئەم دوو گوتەزایە دەتوانن ببن بە یەک. بۆ نموونە شیعری لیریک کە تایبەتیترین و تاکەکەسیترین ئەزموونی مرۆڤ دەخاتە ڕوو، دەتوانێت ڕەنگدانەوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی مرۆڤیش بێت. چونکە لە پشتەوەی قووڵترین و تایبەتیترین ئەزموونەکانی تاکدا دیسان پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان خۆی حەشار داوە. هەر بۆیە لەو شوێنەشدا کە شیعری لیریک سەرقاڵی تاکێتیی پەتییە، ڕەنگە بتوانێت باشتر لە هەر شیعرێکی سیاسی یان حەماسی، جەوهەری مێژوویی سەردەمەکەی خۆی بخاتە ڕوو. بۆیە بەپێچەوانەی شیعری سیاسییەوە، واتە شیعرێک کە بە ڕواڵەت دەیەوێت سەرقاڵی هەلومەرجە کۆمەڵایەتییەکان بێت، دەکرێت تووشی ڕووکەشبینی بێت و نەک ئەوەی نەتوانێت جەوهەری مێژوویی واقیع دەرببڕێت، بەڵکوو ببێتە سەرپۆش و کەرەستەیەکی ئایدۆلۆژی بۆ شاردنەوەی حەقیقەتی مێژوویی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان لەو قۆناغە تایبەتەدا.

ئاشکرایە کە پرسی بەرپرسیارێتی دوو ڕەهەندە. بۆ نموونە مامەڵەی بەرپرسانی سۆڤیێت لەگەڵ هونەری مۆدێرندا لەبەرچاو بگرن، کە زۆریش لایەنگری هونەری بەرپرسیارانە بوون، بۆچی ئەوان ئەوەندە ڕقیان لە هونەری مۆدێرن بوو؟ لە کاتێکدا هونەری بۆرژوازی و ڕیالیستی کە دژ بە خۆیان بوو، پێیان قبوڵ دەکرا. بۆچی هونەری مۆدێرنیان قبوڵ نەبوو؟ چونکە هونەری مۆدێرن لەگەڵ ئەو ڕواڵەتە سیاسییەی، پارادۆکس و گرژییەکانی مۆدێرنەی باشتر و بێ پەردەتر دەردەبڕی. بە شێوەیەک کە تەنانەت پۆلیسی ڕووسیاش تێدەگات، کە شیعری مایکۆفسکی مەترسیدارە بۆی. شێوەکاریی پۆل کلی مەترسیدارە بۆی، مۆسیقای شۆنبێرگ بۆی مەترسیدارە. بۆچی؟ چونکە ڕەنگدانەوەی پارادۆکسەکان و گرژییەکانی ڕۆحی مۆدێرنەیە. شانۆی بێکێت زیاتر مەترسیدارە بۆی، تا شانۆی ڕیالیستی، چونکە ئەو شانۆیە ڕێک پەنجە لەسەر زامە قووڵەکانی ژیانی مۆدێرن دادەنێت و ئەوانە دەردەبڕێت. هەر لەبەر ئەم هۆکارەشە کە بینیمان لە سۆڤیێتدا هونەری مۆدێرن کەوتە بەر لێدان. سەرکوت دەکرا و سانسۆر دەکرا. لە کاتێکدا شوێن بۆ ئەدەبی ڕیالیستی

زۆر کراوە بوو. گەر ئەوە قبوڵ بکەین کە مۆدێرنیزم تەنیا شێوازی ڕاستەقینەی ڕیاڵیزمی ئەم سەردەمەی ئێمەیە، کەواتە هونەری پەتیی مۆدێرن، شێوازی ڕاستەقینەی ڕیالیزمە. بەم شێوەیەش ئەگەر مۆدێرنیزم و گرژییەکان و پارادۆکسە شاراوەکانی نێو کۆمەڵگای مۆدێرن بەو واتایە بێت، کە دەربڕینی ڕاستییەکان بە شێوەیەکی تەواو سڕابێتەوە و خستنەڕووی واتا بەشێوەی عیرفانی لە شێوازی واتایەکی ئامادەکراو بێت، کە بێبەری بێت لە هەر چەشنە نیهیلیزم و گەندەڵی و بۆشایی و پارادۆکسێک، شتێکی نەکردەیە و چیتر واتایەکی وەها بوونی نییە. هەربۆیە ئەدەبیاتی ڕیالیستی، شیعری ڕیالیستی و هەر چەشنە هونەرێکی ڕیالیستی گەر بیەوێت ئەم شێوازە لە واتا بخاتە ڕوو، لە ڕاستیدا هیچ نییە جگە لە ئایدۆلۆژیا و فریو بۆ شاردنەوەی ڕاستییەکان، واتە بە تەواوەتی دژە ڕیالیستییە. هونەری ڕیالیستی هێشتا پێی وایە شتێک بە ناوی ڕاستی و واقیع بوونی هەیە، ڕاستییەکی یەکپارچە، کە دەکرێت نواندنەوەی بۆ بکرێت و لە ڕاگەیاندنی هونەریدا بە هەمان شێوەی کە دیارە و بوونی هەیە، دەربببڕدرێت. لە کاتێکدا دەزانین کە ڕاستی و واقیع زۆر لەوە زیاتر

تێکشکێنراوە، تا بتوانرێت بە شێوەیەکی گشتی باس لە شتێک بە ناوی ڕاستییەوە بکرێت. مەگەر ئەو گشتە تۆتالیتارە نەبێت، کە لەلایەن دەسەڵاتە باڵاکان بەسەر خەڵکیدا دەسەپێنرێت. سەرەڕای ئەمەش لە دەربڕینی هونەریدا مەسەلەکە تەنانەت ئاڵۆزتر و تێکشکاوتر و پارادۆکس-ئامێزترە. دەکرێت بگوترێت هونەری ڕیالیستی لە ڕاستیدا بەتەواوی ناڕیالیستییە و جۆرێکە لە فریودان.

پرسیار: لانی کەم لەلایەن دەسەڵاتەکانەوە زۆر مەترسیدار نییە؟

موراد فەرهادپوور: بەڵێ، لانی کەم مەترسیدار نییە. بە هەرحاڵ لە کاتی باسکردنی ئەم مەسەلەی بەرپرسیاریەتییەدا، بارودۆخەکە بەتەواوی گۆڕانی بەسەردا دێت و هەر لایەنێک لە کۆتاییدا قسەکەی وەک قسەکانی ئەوەی بەرانبەری لێ دێت. هونەری بەرپرسیار و هونەری پەتی دووسەری یەک دیالێکتیکن، کاتێکیش لە یەک جیاببنەوە، ئەوا ئێمە ڕووبەڕووی ئایدۆلۆژیا دەبینەوە. لێرەدایە کە هونەر ڕەهەندێکی ئایدۆلۆژی وەردەگرێت. ئیتر هەر لایەنێک بێت، چ لایەنە پەتییەکەی بێت، چ بەرپرسیارەکەی. من ناتوانم ئەم دوولایەنە لێک جیاکەمەوە.

لە ڕاستیدا هونەری مۆدێرن لە خستنەڕووی ئەو پارادۆکسانەی کە لە هەناوی کۆمەڵگای مۆدێرندا حەشاردراوە، زیاتر لە هەر هونەرێکی تر دەتوانێت ڕەهەندێکی نارەزایی و ڕەخنەیی هەبێت.

پرسیار: نزیکەی بیست ساڵی پڕ لە هەڵچوون و گرژیمان هەیە، هاوکات کۆمەڵگایەکی بەسیاسیبوو و سیاسەت بۆ نێو هەموو توێژێکی کۆمەڵگا شۆڕ بووەتەوە، بەڵام غیابی سیاسەت لەنێو ئەدەبیات و شیعر و چیرۆک و ڕۆمانی ئێمەدا دەبینرێت. هۆکاری ئەمە چییە؟

موراد فەرهادپوور: کۆمەڵگایەک کە بەم چەشنە توندە هەموو ڕەهەندەکانی بە سیاسی کرابێت و هەموو شتێک و هەموو کارکردێک بەسترابێتەوە بە سیاسەتەوە، بمانەوێت یان نا، کۆمەڵێک پەرچەکرداری لێ دەکەوێتەوە. بەڵام ئەوەی بۆچی سیاسەت لەنێو ئەدەبیاتی ئێمەدا ئامادەیی نییە، خۆی بەشێکە لە پرسیارێکی گشتیتر. ئەویش ئەوەیە کە بۆچی ئێمە ناتوانین لەنێو بەرهەمە ئەدەبییەکانی خۆماندا تێڕامان لەسەر ئەزموونی مێژووییمان بکەین. واتە بۆچی ئەزموونی مێژوویی ئێمە لەنێو ئەدەبیاتدا ڕەنگ ناداتەوە. لە بنەمادا بۆچی ئەدەبیات لە دروستبوونی خودئاگایی و

هۆشیاریی ئێمەدا هیچ ڕۆڵێکی نەبووە؟ یەکێک لە ڕەگوڕیشە یان هۆکارەکان، ڕەنگە ئەوە بێت کە ئێمە هێشتا بەتەواوەتی نەگۆڕاوین بۆ کولتوورێکی مێژوویی، تەنانەت بەپێچەوانەی هەموو ئەو بانگەشانەی کە دەکرێت، نە تەنیا ترادیسیۆنیش نین، بەڵکوو زۆر دژە ترادیسیۆنین. بیرەوەریی مێژووییی ئێمە لێوانلێوە لە پچڕان. لەم وڵاتەی ئێمەدا تەنانەت گۆڤارێکی تیۆریش ناتوانێت دیزاینی بەرگەکەی بۆ ماوەی ساڵێک وەک خۆی بهێڵێتەوە، چ جا نەریتە فیکری و نەریتە کولتوورییەکان. لە ڕاستیدا دەکرێت بگوترێت ئێمە بە پێچەوانەی ئەو بانگەشانەی کە بۆی دەکرێت، خاوەنی هیچ ترادیسیۆنێکی کۆن و ڕەگوڕیشەدار نین. ئەم پچڕان و ناتوانایییە لە گواستنەوە و نەبوونی ڕەنگدانەوەی ئەزموونی مێژوویی لە هۆشیاریی مێژووییمان، دەبێتە هۆکاری ئەوەی ئەدەبیاتی ئێمەش هەژار بێت و نەتوانێت خۆی بە ئەزموونە مێژووییەکانمان و بە سیاسەتەوە سەرقاڵ بکات. بۆ نموونە، ئەزموونی شۆڕشی ئیسلامیش نەیتوانی، ئەدەبیات و نەریتی ئەدەبیی تایبەت بە خۆی دروست بکات.

پرسیار: تەنانەت ئەزموونی جەنگی ئێران-عێراقیش لە ئەدەبیاتی ئێمەدا ڕەنگی نەداوەتەوە و بە دەگمەن بەرهەمێکی باش لەم بوارەدا بڵاو دەبێتەوە.

موراد فەرهادپوور: هەڵبەت ئەزموونی جەنگ بە شێوازێک بوو کە ئەزموونی واتا لە بەرەی جەنگدا، ئەزموونی ڕەهەندی باڵای واتا لە بەرەی جەنگدا، جیابوو لە ژیانی ڕۆژانەی خەڵک. لە ڕاستیدا ئەو جەنگەی ئێمە تێیکەوتین، تەنیا لە سنوورەکان بوو و جگە لەو ناوچانەی کە جەنگیان لە نزیکەوە ئەزموون دەکرد، خەڵکی تر ئەوەیان بە شێوەی ناڕاستەوخۆ و لە ڕێگای هەواڵ و بانگەشەی فەرمی، واتە بە شێوازێکی ئایدۆلۆژی، ئەزموونی جەنگیان دەکرد. بۆ تاران ئەزموونێکی زیندووی جەنگ، جگە لە چەند دەنگێکی ئاگادارکردنەوە و یەک دوو بۆردومانی ئاسمانی زیاتر تێنەدەپەڕی. ئەگەرچی هەموو خەڵک بەرئەنجامە خراپەکانی ئەم جەنگەیان لە ژیانی خۆیاندا بەرکەوتبوو. هەر بۆیە ئەم ئەزموونە نەیدەتوانی بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ لەگەڵ ئەزموونی گشتیی هەموو خەڵکدا تێکەڵ ببێت. بەڵام بەگشتی تەنانەت لەو شوێنەش کە ئەزموونی مێژوویی ڕەهەندێکی گشتی هەیە، ئێمە دیسان لە هۆشیاری پەیداکردن بەرانبەر

بەوەدا کێشەمان هەیە. هەر لەبەر ئەم هۆکارەشە ئەدەبیاتی ئێمە ناتوانێت هەموو ڕاستییەکان دەرببڕێت. لە ئەنجامیشدا ناتوانێت سیاسەتیش بەو شێوەیەی کە دەبێت دەرببڕێت. ڕەگوڕیشەی ئەم مەسەلەیەش دیسان هەر دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پێنەگەیشتنە مێژووییە، واتە قبوڵکردنی هەموو قەیران و گرژی و ئەو پارادۆکسانەی لەنێو مۆدێرنەدا کە لەگەڵیدا دەستوپەنجە نەرم دەکەین. هەڵهاتن و ڕاکردن بەرەو جیهانێکی پەتیی مەعنەوی و عیرفانی، بەتایبەت لە ڕێگای هونەر و ئەدەبیاتی شیعرییەوە، بە واتای هەمان نەریتی عیرفانی و نیمچە ڕۆمانتیک دێت، کە بووەتە هۆکاری ئەوەی بۆ ئێمە ئەدەبیات و هونەر هاوکات ڕۆڵی ماسک یان ڕووپۆشێکی ڕازاوە یان فرتوفێڵێکی ڕیاکارانە بگێڕێت. هەر لەبەر ئەم هۆکارەیە کە ئێمە هیچ کات ڕۆمانێکی ڕیالیستیی بەهێزمان نەبووە. جگە لە قۆناغێکی کورت نەبێت، کە ئەویش وەک نەریتێک بەردەوام نەبوو. ئێمە لە هەموو ئەدەبیاتی وڵاتی خۆماندا، خاوەنی هەمان ئەو کێشانەین کە بۆ شیعریش باسم کرد. ئەدەبیاتی ئێمە بە شێوەیەکی سەرەکی ڕەنگدانەوەی فۆڕمە جیاوازەکانی دەروونناسیی تاکەکەسییە، ڕەنگدانەوەی ململانێ تاکەکەسییەکانی

نووسەرە، بێ ئەوەی ئەو بتوانێت هەڵگری دەربڕین و گواستنەوەی ئەزموونە گشتییەکانی قۆناغێکی مێژوویی بێت.

پرسیار: لە بەرهەمەکانی مەحموود دەوڵەتئابادی، ئەحمەد مەحموود و... جۆرێک بەسەرکردنەوەی مێژووی ڕابوردوو بەدی دەکرێت. ئایا ئەم جۆرە ئەدەبیاتە دەرخەری زاکیرەی مێژووییبیە، یان جۆرێکە لە ڕابردووخوازی؟

موراد فەرهادپوور: لەگەڵ ئەدەبیاتی ئەمڕۆی ئێراندا هێندە ئاشنا نیم، تا بتوانم قسەیان لەبارەوە بکەم، یان تەنانەت وەک خوێنەرێک لەم بوارەدا ڕای خۆم دەرببڕم، وەک خولیای خۆم هەرگیز بەرەو ڕۆمانی فارسی نەڕۆیشتووم و نەمخوێندووەتەوە و ئەمەش لەبەر ئەوەی وا دەزانم چیرۆک و ڕۆمانی ئێمە چ لە ڕووی ناوەڕۆک و فۆڕمەوە و چ لە ڕووی ئایدیای نوێیەوە زۆر هەژارە. هەر بۆیە ناکرێت بڕیارێکی دروست سەبارەت بەوانە بخرێتەڕوو. یان تەنانەت بگوترێت ئەم ئەدەبیاتە دەرخەری ڕابردووخوازییە. چونکە ڕابردووخوازی وەک نەریتێکی کولتووری، دەتوانێت شوێن-پێیەکی بۆ خۆی هەبێت و هەم قسەیەکیشی بۆ گوتن هەبێت. بە هەرحاڵ ئەمە هیچکام لەوانە نییە. تەنانەت

ڕابردووخوازیی ڕاستەقینەش نییە. بەڵکوو تەنیا بەرهەمی خولیا و سەلیقەی تاکەکەسیی ئەو کەسانەیە. ڕەنگە لە قۆناغێکدا بۆ نمونە کەسێک گەیشتبێتە ئەو ئەنجامەی ڕۆمانی وەها بنووسێت. لە هەندێک لایەنیشدا دەکرێت هۆکاری کۆمەڵایەتی بۆ ئەم بابەتە باس بکرێت. بۆ نموونە هەمان هەڵهاتن بۆ واقیعێکی سادەکراو. ئاشکرایە کە گوند بەراورد لەگەڵ شاردا، کەمتر ئەو ئاڵۆزییەی ژیانی مۆدێرن دەردەخات. هەربۆیە ڕۆشتن بەرەو گوند، بە واتایەکی تر دەتوانێت دەربڕی هەمان ڕەگوڕیشەی عیرفانی بێت. هەربۆیە دەکرێت بگوترێت ڕۆشتن بەرەو ڕۆمانە گوندییەکان، ڕەنگدانەوەی ڕاکردنە لە ڕاستییەکان و ڕاکردنە لە ژیانی شار. ڕۆمان خۆی دیاردەیەکی شارییە. ڕەنگە باشتر وابێت ئەم خاڵە زیاتر شی بکەینەوە. بە بەراورد لەگەڵ شیعری لیریکیدا، ئەدەبی سوارچاکی یان ئەدەبیاتی شانۆ و نمایش، ڕۆمان لە هەر ژانرێکی تر باشتر دیالێکتیکی تاک و کۆمەڵگا دەخاتەڕوو.

دیالێکتیک نە بە واتای گەڕان بەدوای خاڵێکی ناوەنددا، نە بە واتای نێوەندگیریی ڕەگەز یان هۆکاری سێیەم، نە دەرخەری ئەو هاوکێشەیەی سەنتێز یان تێکەڵکردنی تێز و

ئەنتی تێزە. دیالێکتیک واتە پەرەپێدانی لۆژیکی ناوەکیی هەر ئایدیا یان ڕەگەزێک تا دوا ڕادەی، تا شوێنێک کە ئەو ئایدیایە لەبەر هۆکاری پەرەپێدانی گرژییەکان و پارادۆکسە ناوەکییەکانی پەیوەستبوونی خۆی بۆ جەمسەری بەرانبەری ئاشکرا بکات. دیالێکتیک ئەوە دەردەخات کە جەمسەرە هاوبەرانبەرەکان لە ئەنجامی یەکتردا دروست دەبن، چونکە هەرکامەیان لە هەناوی ئەوی تردا ئامادەییيان هەیە. دیالێکتیکی تاک و کۆمەڵگاش هەر بەم شێوەیە پەرە دەسێنێت و دەرفەتی ئەوەمان دەداتێ، تا ڕاستییە پەیوەندیدارەکان بە شێوەیەکی هەمەکی و ئەبستراکت، ڕەهەندەکانی کۆمەڵگا لە هەناوی تایبەتمەندی و ئەکتەکان و ژیانی تاکەکەسیدا ببینین. شار گۆڕەپانی بەدیهاتنی ئەم دیالێکتیکەیە. چونکە تەنیا لە شاردایە کە هەردوو جەمسەرەکە واتە تاک و کۆمەڵگا، دەتوانن تا دواڕادەی خۆیان پەرەبستێنن. بە دڵنیاییيەوە ڕۆمان گرنگترین و دەوڵەمەندترین فۆڕمی سەرهەڵدانی هۆشیاریی مەدەنییە و پێکهاتە و توانا بێسنوورەکانی ڕۆمان، لە زۆر لایەنەوە هاوشێوەی ئاڵۆزییەکان و ململانێ ناکۆتاکانی ژیانی شارە.

پرسیار: ئەمڕۆ لە ئەدەبیاتی ئێمەدا زۆر بانگەشەی سڕینەوەی واتا لە شیعردا دەکرێت. پێت وایە ئەمە یەکێکە لە ئاکامەکانی کۆمەڵگای مۆدێرن. یان ئەم شتانە جۆرێکە لە کۆپیکردنی تیۆرەکانی خۆرئاوا؟

موراد فەرهادپوور: تا ڕادەیەک دەبێت بە شێوەیەکی کۆنکرێتی سەبارەت بەم مەسەلەیە دادوەری بکرێت، دەبێت سەبارەت بە بەرهەمێکی تایبەت قسە بکرێت. ڕەنگە بێواتایی، بەشێکی جەوهەری خودی بەرهەمەکە بێت. بۆ نموونە ڕۆمانێک کە کۆتایی نەبێت، لە بنەمادا ڕەنگە خۆی پێویستی بە کۆتایی نەبێت. ڕەنگە لەبەر ئەوە بێت کە دەیەوێت جۆرێک لە ناکۆتایی بوون و خۆدزینەوە بخاتە ڕوو. یان لە بەرهەمێکی تردا قەیران بە شێوازێک بەناوەکی کراوە، کە لەوێدا ئێوە ئەزموونی جۆرێک لە ڕۆمانی کۆتایی نەهاتوو دەکەن، جۆرێک لە دووبارەکردنەوە. دەبێت ئەم بابەتە پەیوەست بە هەر بەرهەمێکی تایبەت بڕیاری لەسەر بدرێت. یان ئەم مەسەلەی بێواتایی بوون و دابڕانە. ئەم لەتبوون و لەناوچوونی ڕێسایە، پیشاندەری ئەزموونێکی ڕاستەقینەیە. ئەزموونی کەسێکە کە لەگەڵ ڕاستییەکانی کۆمەڵگادا دەرگیر بووە، بۆشاییەکان و فشارەکانی

واقیعیش لەنێو ئەو بەرهەمەدا نوێ دەبنەوە و بەرهەم دێن و لە شێوازی تەقینەوەی ڕێسای ئەدەبی و دژەنەریتی و بێواتاییی ڕەهادا ڕەنگی داوەتەوە و یان وەک تۆ دەڵێیت، یارییەکی تاکەکەسییە، ئەویش لەپێناو کات کوشتن و سەرقاڵکردنی کەسانی دیکەدا. بەگشتی بەرانبەر بەم تەکنیکە ئەدەبییانە ڕەشبینم، چونکە لە سەرەتادا کاتێک دەتوانی ئیشێکی وەها بکەیت، کە ئێوە تا کۆتاییی ئەزموونی ڕاستییەکان ڕۆشتبێتن، واتە تا ئەو شوێنەی کە چیتر بابەتەکان تاکەکەسی نین. نووسەر و شاعیری مۆدێرن، دەبێت لەگەڵ قەیرانەکانی خۆیدا ڕاستەوخۆ دەستەویەخە بووبێت و کەموکوڕییەکان و پچڕان و بۆشاییەکان و تاریکییەکانی نێو خۆی ئەزموون کردبێت، تا دواتر بتوانێت لە ڕێگای تێڕامان لە خۆیدا، نەریت ببەزێنێت. هەڵبەت ئەم نەریتبەزاندنە بە جۆرێک بەردەوامییە بە نەریت، واتە هەمان ئەو نەریت و ترادیسیۆنەیە کە لە کاتی خۆیدا، دەرفەتی تەقینەوەی خۆی دەڕەخسێنێت، لەبەر ئەم هۆکارەشە بە زیندوویی و چالاکی دەمێنێتەوە. هەر لەبەر ئەم هۆکارەیە کاتێک سەیر دەکەین، نیچە بەشێکە لە نەریتی ئەورووپی و سەرەڕای هەموو هێرشەکانی بۆ نەریتی مەسیحی-

ئەوروپی، فەلسەفەکەی بەرهەمی هەمان نەریتە و هێرشەکانیشی دیسان بە جۆرێک لەنێو هەمان دیالۆگی هەمیشەیی نێوان مەسەلەی کۆن و نوێدا، لەنێوان ترادیسیۆن و مۆدێرنەدا دەخرێتەڕوو و بەردەوام دەبێت. بەڵام لە کاتێکدا دیالۆگ یان جووڵەیەکی بەم شێوەیە لە کولتووری ئێمەدا ئامادەیی نەبێت، من گومانم زۆرە کەسێک توانیبێتی بە تەنیا و خۆی تا دوا ڕادەی ئەزموونی ڕاستییەکان چووبێت و ترادیسیۆنی لە ئەزموونی خۆیدا گەیاندبێتە کۆتایی، تا بتوانێت لە ڕێگای تێڕامان لە نەریت و ڕەخنە لێی، نەریت ببەزێنەێت.

پرسیار: جەنابی فەرهادپوور لە ناسینی شیعری ئەمڕۆی جیهاندا بۆچوونت جێگای قبوڵە و هەر لەسەر ئەم بنەمایە، هەندێک لە هاوڕێیان باس لەوە دەکەن کە نیما و شاملو چیتر مۆدێرن نین. بۆچوونی ئێوە لەم بارەیەوە چییە؟

موراد فەرهادپوور: ڕەنگە قسەی ئەم هاوڕێ شاعیرانە بەرهەمی ئەو تێڕوانینە یەکلایەن و کرچ و کاڵە بێت سەبارەت بە مۆدێرنە، وا دەزانن کە مۆدێرنە تەنیا بە واتای ململانێی نێوان نوێ و کۆن دێت، لە کاتێکدا مۆدێرنە زیاتر دەرخەری ململانێی نوێیە لەگەڵ نوێتردا. هەر بۆیە

مەسەلەکە ئەوە نییە کە ئێوە قۆناغێکی پێش مۆدێرنتان هەبێت و دواتر شتێکی سەیروسەمەرە دێت بە ناوی سەردەمی مۆدێرن و ڕێی پێدەگرێت. لە ڕاستیدا سەروکارمان لەگەڵ پرۆسەیەکی درێژخایەنی ڕووخاندن و سەرلەنوێ دروستکردنەوە و دیسان ڕووخاندنەوەدا هەیە. هەر ئەم بابەتەش دەبێتە هۆکاری ئەوەی مۆدێرنە هەم چالاک بێت و هەم دڵتەزێن، کۆمەڵگای مۆدێرن بەردەوام دەستکەوتەکانی خۆی وێران دەکات، بۆئەوەی جارێکی تر ئەوانە لە فۆڕمی تر و لە پانتاییەکی فراوانتر و بە دینامیزمێکی توندتر بخاتەوە سەرپێ. ئەم پرۆسەیە بە خێراییەکی تۆقێنەر ڕوو دەدات، بە شێوەیەک کە نەک تەنیا پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان بەڵکوو سایکۆلۆژیای تاکەکانیش لەژێر فشاری ئەم گرژی و ململانێیانەدا تووشی وێرانبوون و ڕووخان دێت، لەناوچوونی بەهاکان و نیهیلیزم تاڕادەیەک لە ئەنجامی خێرایی ئەم ڕووخاندنە یەک بەدواییەکانەدایە، هەربۆیە ئەوەی کێ مۆدێرنە یان کێ مۆدێرن نییە، پرسیارێک نییە کە یەکجار وەڵام بدرێتەوە، مۆدێرنە دەتوانێت قۆناغی جیاوازی هەبێت. هەڵبەت ناکرێت ئەم بابەتە فەرامۆش بکرێت کە نەریتبەزاندن بەردەوام

تووشی غوسڵ تەعمید (ئاوەشۆرکردن–لەئاوهەڵکێشان: مەراسیمێکی ئایینی مەسیحییە بۆ پاکژکردنەوە لە گوناهـ) دێت و دیسان خۆی دەبێتەوە بە ترادیسیۆن و شوێنی خۆی لەنێو ئەکادیمیا یان مۆزەخانەکان دەدۆزێتەوە تا جارێکی دی، کەسانی دی دژ بەم مۆدێرنە فەرمییە ڕاپەڕن و ئەم حوکمەش تا ئەو شوێنە واتای هەیە، کە هەم ئەم ڕاپەڕینە بوونی هەیە و هەم بەفەرمی بوون و غوسڵ تەعمیدی ئەو ڕاپەڕینە و هەم دیسان ڕاپەڕینێکی تازەتر. ئەمە شتێک نییە کە بتوانیت خاڵی پێ بدەیت بە کەسانێک کە کامەیان مۆدێرنترە. گەر لە ڕاستیدا کەسانێک هەبوونایە و شیعری نوێیان بگەیاندایەتە دوا خاڵی خۆی، ئەگەر نەریتی شیعریی نوێ بە هەموو ڕەهەندەکانییەوە ئەزموون کرابایە و بە کۆتا گەیشتبا، ڕەنگە بکرایە لە هەناوی ئەمەدا دژ بەم شیعرە نوێیە، ڕاپەریبای و شیعری نوێتر و دژە شیعر، یان شیعری دژە واتات بکردایە بە ئەڵتەرناتیڤی ئەوە. بەڵام دیسان گومانم بەرانبەر بەم ڕەوتە شیعرییانە هەیە. ئایا ئێمە ئەو شیعرە نوێیەی کە نیما و شاملو و مەهدی ئەخەوان سالس و فروغ خستبوویانە ڕوو، توانیومانە بیگەیەنینە لوتکەی خۆی و لەسەر بنەمای ئەوانە ئەزموونی جیاوازترمان

کردووە؟ لە هەزار گۆشەنیگاوە ڕەخنەی ئەوانەمان کردووە؟ سەبارەت بە هەرکامەیان چەندان بایۆگرافیامان نووسیوە؟ سەبارەت بەم شاعیرانە و شیعرەکانیان دەیان تێزمان نووسیوە؟ یان سەدان کتێبی ڕەخنەیی، کە بەم شتانە بۆ نموونە ئەوانەمان غوسڵ تەعمید کردبێت و خستبێتمانە نێو مۆزەخانەوە. دروستکردنی بوارێکی نوێ لە قەڵەمڕەویی کولتووری بە ناوی سەردەمی هونەری پەتی کە لە فەڕەنسا و لەگەڵ دەرکەوتنی بۆدلێر و فلۆبێردا ڕوویدا، بووە هۆکاری شتێک بە ناوی هونەری پەتییەوە. دروستبوونی ئەم هونەرە پەتییە خۆی پرۆسەیەکی مێژوویی بوو. هونەری پەتی لە بەرانبەر هونەری بازاڕی و هونەری بۆرژوازیدا سەري هەڵدا. بە تێپەڕینی کات ئەم هونەرە پەتییە تووشی غوسڵ تەعمید هات و بووە بابەتێکی کلاسیکیی نێو زانکۆکان، پاشان لەبەرانبەردا شەپۆلی هونەریی ئاڤانگارد سەری هەڵدا. دژایەتیی لەگەڵ مەسەلەی واتاش، یەکێک بوو لە تایبەتمەندي هەندێک لە لقەکانی هونەری ئاڤانگارد، کاتێک لە کۆمەڵگای ئێمەدا پرۆسەیەکی بەم شێوەیە تێنەپەڕێنراوە، بۆچوونی ئەوەی کێ مۆدێرنە و کێ مۆدێرن نییە، نیما و شاملو مۆدێرنن یان نا، تاڕادەیەک

زۆر بێمانایە، ئەو کەسانەی کە بابەتی وەها دەخەنەڕوو، دەبێت بوارە مێژووییەکەی، دادوەرییەکی وەها پیشان بدەن.
ڕاستییەکەی ئەوەیە کە ئەم شاعیرانە دەستیاندایە ئەزموونێکی هونەری لە چوارچێوەیەکی مۆدێرندا و لانی کەم ئەزموونێکی سەرەکیی مێژوویی لە دروستبوونی شیعری نوێ و بەرهەمەکانی ئەم شاعیرانەدا دەبینرێت. ئەویش ئەگەر بکرێت وشەی مۆدێرن بە شێوەیەک مانادار لە پەیوەند لەگەڵ کولتووری هاوچەرخی ئێرانیدا بەکار ببرێت، ئەوا سەبارەت بەو گۆڕانانە، دەبێت کە نیما و شاملو و فروغ و مەهدی ئەخەوان سالس لە بواری شیعردا دروستیان کرد. دوای ئەوان بە دڵنیاییەوە بارودۆخی شیعری فارسی، چوونەپێشەوەی بە خۆیەوە نەبینیوە.
پرسیار: ئەمڕۆ وشەی پۆست مۆدێرن زۆر بەکار دێت و هەرکەسە و بە بۆچوونی خۆی و بەپێی تێڕوانینی خۆی پێناسەی جیاواز و ڕەگەزی کەسی خۆی لە پۆست مۆدێرندا دەخاتە ڕوو. دەمەوێت بزانم پێناسەی تۆ بۆ ئەدەبی پۆست مۆدێرن چییە؟ ئایا لە وڵاتی خۆماندا ئەدەبی

پۆست مۆدێرنمان هەیە؟ لە شیعر یان لە ڕۆمان و چیرۆکدا؟

موراد فەرهادپوور: دیسان هەمان مەسەلەی ئەم وشانەیە. چونکە ئەم باسە لەبەر ئەوەی سەرچاوەکەی لە خۆرئاوایە، ئیتر لەوێش کۆتایی پێهاتووە و هێندە کتێب و گوتار بە ناونیشانی جیاواز وەک کۆتاییی مۆدێرنە، مانەوەی مۆدێرنە و یان مۆدێرنەی تەواونەکراو و هتد لەسەر بڵاو کراوەتەوە کە...

پرسیار: بەڵام لە کۆمەڵگای خۆماندا بەتایبەت لە ئەدەبیاتدا ئەم باسە تازە دەست پێ دەکات..

موراد فەرهادپوور: لەوێ کۆتایی پێهاتووە و لێرەش ناکرێت بڵێی بە چەند گوتار و یەک دوو کتێب دەستی پێ کردووە. پۆست مۆدێرنیزم تەنیا تیۆرییەک یان داهێنانی چەند فەیلەسوف و کۆمەڵناسێک نییە. مەسەلەی گۆڕانی مێژوویی لە پێکهاتە کۆمەڵایەتی و سیاسی و گۆڕانکاری لە بناغەکانی کۆمەڵگای مۆدێرنیشدا لە ئارادایە. ئێمە هێشتا لەگەڵ ئەو ئەزموونانەی کە کۆمەڵگا پێشکەوتووەکان لەگەڵیدا تووشیبوون، ڕووبەڕوو نەبووینەتەوە، بەڵام بە هەرحاڵ لە وەڵامی پرسیارەکەی تۆدا، دەبێت بگوترێت

کاتێک سەرنجی گفتوگۆ تیۆرییەکان دەدەین، دەبینین ئەو پۆست مۆدێرنیزمەی کە لە فەلسەفە و زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا باسی لێوە دەکرێت، لە ڕاستیدا زۆربەی چەمکەکان و تێزە سەرەکییەکانی لە مۆدێرنیزمی هونەری و لە مۆدێرنیزمی جوانیناسی کە لە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەیەمەوە دەستی پێ کردبوو وەرگرتووە. هەر بۆیە گوتەزای ئەدەبیاتی پۆست مۆدێرن بە بۆچوونی من تاڕادەیەک بێواتایە. پۆست مۆدێرنیزم لە بواری فەلسەفەدا بە شێوەیەکی سەرەکی، هیچ نییە جگە لە گواستنەوەی هەندێک تێڕوانینی هونەریی مۆدێرنیستی. هەر لە شێوەکاریی پاش قۆناغی ئەمپرسیۆنیستەکانەوە بیگرە، تا مۆسیقای ئاتونال شۆنبێرگ و ڕۆمانەکانی جۆیس و ڤێرجینیا وۆلف تا هەر ئەزموونێکی مۆدێرنی تر، کە لە بواری هونەریدا ڕووی داوە، گوتەزا سەرەکییەکانی پۆست مۆدێرنیزم لەم ئەزموونانەوە وەرگیراوە. وەک تێکشکانی کات، ڕێژەگەراییی گشتی، تێکچوونی ئەو پێکهاتە گشتییە، کە وەک ڕاستی باسی لێوە دەکرا و پارچە پارچەبوونی جیهان و هەموو ئەم گوتەزایانە ڕەگوڕیشەیان لە هونەرە مۆدێرنەکانی سەدەی نۆزدە و بیستدا هەیە. یەکێک لە

ڕەهەندەکانی ئەدەبیات، کەشفی کولتووورە نائەوروپییەکان و تێکەڵبوونی کولتوورەکانە لەگەڵ یەکدیدا، هەڵبەت پلورالیزمی کولتووری، کە ئەمڕۆ یەکێکە لە ڕەگەزەکانی پۆست مۆدێرنیزم. بەڵام کاتێک سەیری ئەم گوتەزایانە دەکەن ئەوەتان بیر دێتەوە، کە هونەری ئەفریقی لە سەرەتای سەدەی بیستدا، لەلایەن پیکاسۆ و شێوەکارە سوریالیستەکانەوە کەشف کرا، کەسانی وەک ئاندرێ برۆتۆن ماسکە ئەفریقییەکانیان کەشف کرد و بە جارێک شەیدای کولتووری ئەفریقی بوون. یان ئەزرا پاوەند کە کولتوور و شیعری چینیی کەشف کرد، یان ئەوانەی هایکۆی ژاپۆنییان ئاشکرا کرد. دروستبوونی مۆسیقای ئاتونال زۆر جار لە ئەنجامی گەڕانەوە بووە بۆ باخ. واتە سەرلەنوێ کەشفکردنەوەی باخ و گەڕانەوە بۆ مۆسیقای کڵێسایی و مۆسیقای گۆرانیی سەدەی پازدە و شازدە. کەواتە ئەوە بەدی دەکەن کە گەڕانەوە بۆ ڕابوردوو، تەنانەت لە هونەر و مۆسیقای مۆدێرنیستی سەرەتای سەدەی بیستدا کاریگەر بووە. بە بۆچوونی من، پۆست مۆدێرنیزم لە بواری ئەدەبیات و هونەردا جگە لەوەی سەدەی نۆزدە و بیست، هیچی تر نییە. هەڵبەت گەر لە

بواری کۆمەڵناسی و فەلسەفەدا بڕوانینە بابەتە ئابووری و سیاسییەکان، ئەوە باسێکی ترە. بەڵام شتێک بەناوی ئەدەبیاتی پۆست مۆدێرن جیا لە ئەزموونەکانی مۆدێرن، بوونی نەبووە و نییە.

پرسیار: سەبارەت بە ڕۆمانیش پێم وایە چەند بۆچوونێکت هەبوو کە دەتویست بیخەیتە ڕوو، تکایە فەرموون.

موراد فەرهادپوور: بۆچوونەکەی من دەگەڕێتەوە بۆ گرنگیی ڕۆمان لە تێڕامان بۆ خود، دەستکەوتنی هۆشیاریی مێژوویی و ناسینی ئەزموونە مێژووییەکان. بەداخەوە لە کولتووری خۆماندا وێنایەک بوونی هەیە، کە ڕۆمان شتێکە بۆ خۆسەرقاڵکردن، کە هەڵبەت ئەم وێناکردنە تا ڕادەیەک لەگەڵ واقیعی کۆمەڵگای خۆماندا یەک دەگرێتەوە، چونکە بەگشتی ڕۆمان وەک خۆسەرقاڵکردنێک نووسراوەتەوە و هەر بۆ خۆسەرقاڵکردنیش دەخوێنرێتەوە. بەڵام لە ڕاستیدا ڕۆمان یەکێکە لە گرنگترین ئەو فۆڕمانەی تێڕامان لە خود و هۆشیاریی مێژوویی لە دونیای مۆدێرندا. کاتێک ئەم بابەتە ئاشکرا دەبێت، کە ئێمە سەرقاڵی مەسەلەی گێڕانەوە بین. ئەگەر باسە فەلسەفییەکانی ئەم چەند دەیەیەی دوایی چاو لێ بکەن، دەبینین کە بە شێوەیەکی کردەیی هەموو

قوتابخانە فەلسەفییەکان گەیشتوونەتە ئەو ئەنجامەی کە دروستکردنی سیستمێکی ئەبستراکتی فۆڕمی، بۆ شیکردنەوەی مەعریفە کارێکی مەحاڵە، ئەوانەی کە دژ بە هەر ئەپستمۆلۆژیایەکن و هەندێک کەسی زۆریش کە گەیشتوونەتە ئەو ئەنجامەی، کە هیچ شتێک بە ناوی ئەپستمۆلۆژیایەکی پەتیی ئەبستراکت کە هەموو کێشە مەعریفییەکانی ئێمە چارەسەر بکات، بوونی نییە و نابێت هەرگیز بەدوای شتی وەهادا بگەڕێیت. لە بەرانبەردا گەیشتوونەتە ئەو ئەنجامەی کە بەشێکی فراوانی مەعریفەی ئێمە، بەرهەمی گێڕانەوەیە. گێڕانەوەیەک کە لە ئاستی جیاوازدا تەنانەت شوناسی ئێمەش دروست دەکات. بۆ نمونە گێڕانەوە ئوستورەیییەکان، شوناسە نەتەوەیییەکانی دروست کردووە و تەنانەت شوناسە ئاینییەکانیش لەسەر بنەمای ئەو گێڕانەوانەی کە لە کتێبە پیرۆزەکاندا هاتووە بونیاد نراوە. لە ژیانی ڕۆژانەشدا تەنانەت هەرکامەمان کەسایەتیی خۆمان لەسەر بنەمای کۆمەڵێک گێڕانەوە دروست دەکەین، ئێمە ئەزموونی خۆمان لەسەر بنەمای گێڕانەوە بونیاد دەنێین و لە ڕێگای ئەم بابەتەوەیە، ئەزموونی ئێمە توانای گواستنەوەی هەیە.

شوناسی تاکەکەسیی ئێمە لە ئەنجامی ئۆتۆبایۆگرافیایەکی نەنووسراوەوەیە. هەرکام لە ئێمە چەند بیرەوەرییەکی ژیانی خۆمانمان بە شێوازی گێڕانەوە لە زەینی خۆماندا هەیە، کە دەبێتە دروستکەری شوناسمان. هەر ئەم گێڕانەوەیەشە کاتێک تووشی گرفتی دەروونی دێین، دەیخەینە بەردەستی کەسی دەروونشیکار. بە واتایەکی دی هەم تاک، هەم کۆمەڵ و نەتەوەکان ئەزموونی خۆیان لە واقیع لەسەر بنەمای گێڕانەوە دروست دەکەن. تەنانەت لە زانستیشدا ئەم بابەتە قبوڵ کراوە. لە زانستە سروشتییەکانیشدا شێوازی گێڕانەوەی تیۆری، گرنگیی خۆی هەیە. ئێوە سەیری ئیشەکانی ڤایبراند بکەن، ئەو سەلماندوویەتی چۆن ستراتیژی گێڕانەوە جیاوازەکان لە دروستبوونی تیۆرییە زانستییەکاندا کاریگەرییان هەبووە، لە زانستە مرۆییەکاندا ئەم تێز و بابەتانە زۆرن. بۆ نموونە زانستی مێژوو بە تەواویی پشت ئەستووره بە شێوازە جیاوازەکانی گێڕانەوە: گێڕانەوەی تراژیدی، گێڕانەوەی کۆمیدی، گێڕانەوەیەک کە لەسەر بنەمای ڕۆمانسییەتە، یان گێڕانەوەیەک لەسەر بنەمای تەنز. هایدن ڤایت تیۆرییەکی زۆر فراوان و گشتگیری سەبارەت بە جۆرەکانی گێڕانەوە

و جۆرە جیاوازەکانی فەلسەفەی مێژوو، کە لەسەر بنەمای ئەم گێڕانەوانە دروست دەکرێن خستووەتە ڕوو. بە کورتییەکەی هەم لە زانستە مرۆییەکان و هەم لە زانستە سروشتییەکاندا، هەم لە ژیانی ڕۆژانە و لە ئەزموونی مێژووییشدا، مەعریفە لەسەر بنەمای گێڕانەوە و چیرۆک هۆنینەوە دروست دەبێت. واتە ئێمە ناچارین ئەو پێدراوانەی کە ئەزموونی ئێمە دروست دەکەن، لەسەر پلانی چیرۆکێک کۆ بکەینەوە و لە شێوەی چیرۆکێکدا ڕێکیان بخەین، تەنانەت ئەو باسەی کە کانت سەبارەت بە ڕێکخستنی ئەزموون دەیکات، دیسان بە جۆرێک بۆ ئەم بابەتە دەگەڕێتەوە، کە ئەوە خۆمانین فۆڕم دەبەخشینە ئەزموون. بەڵام کانت دەڵێت: ئێمە لەسەر بنەمای تێزەکانی پێشوو، فۆڕم دەبەخشینە ئەزموونەکانی خۆمان، لە کاتێکدا فەیلەسوفێکی وەک پۆڵ ڕیکۆر پێی وایە کە بنەمای کاری ئێمە، گێڕانەوە و چیرۆکبێژییە و ئەمەش ڕێک واتە دروستکردنی پلانی چیرۆک لەسەر کۆمەڵێک پێدراو، چ لە ئاستی ژیانی خۆمان و چ لە ئاستی ئەزموونە مێژووییەکانمان. ئەم پرۆسەیەش دروستکەری مەعریفە و لەئەنجامدا دروستکەری هۆشیاری و شوناسی ئێمەیە.

ئێستا ئەگەر ئەم شتە ڕاست بێت، ئەوا ئاشکرایە کە لە ئەزموونی مۆدێرنە و مێژووی مۆدێرندا ئێمە بە شێوەیەکی کردەیی پێویستیمان بە شێوازە جیاوازەکانی گێڕانەوە هەیە و لەم نێوەدا وا دێتە پێش چاو، کە ڕۆمان ئەو فۆڕمە لە گێڕانەوەیە، کە باشتر لە هەر شێوازێکی تر، دەتوانێت ئەزموونی مۆدێرنە بگێڕێتەوە و بە هەمان شێوە کە پێشتر گوتمان، ئەم بابەتە بۆ دەوڵەمەندیی ڕۆمان دەگەڕێتەوە. ئیمکانەکانی ڕۆمان لە ڕوانگەی ناوەڕۆک، بابەت، فۆڕم و شێوازی دەربڕینەوە، تاڕادەیەک بێسنوورە. هەرلەبەر ئەم هۆکارەشە دەتوانێت ئەزموونی قەرەباڵغ و تێکهەڵچوو و فرەیی مۆدێرنە دەربڕێت.

ڕۆمان شێوازێکی گێڕانەوەیە، کە بەرهەمی سەردەمی نوێیە و باشتر لە هەر گێڕانەوەیەکی تر، دەتوانێت سەردەمی نوێ بە کەسانی دی بناسێنێت و تێیانبگەیەنێت و دەریببڕێت و پیشانی بدات. ڕۆمان وەک گرنگترین شێوازی گێڕانەوە لە سەردەمی مۆدێرندا، خاوەنی بەهایەکی مەعریفی و مێژووییە و لە ڕوانگەی تێڕامان لە خود و بەدەستهێنانی هۆشیاری و پێگەیشتنی مێژووییەوە هۆکارێکی گرنگە. ئەمەش پیشاندەری ئەو گرنگییە ناوازەیەی ڕۆمانە. لە

پێداگری بۆ ئەم شتانەدا دەردەکەوێت کە مامەڵەیەکی هاکەزایی لەگەڵ ڕۆماندا وەک شتێکی ڕووکاری و بۆ سەرقاڵی، پیشاندەری نوقسانی و قەیرانی کولتوورییە لە کۆمەڵگای ئێمەدا، کە دەبێت بەسەریدا زاڵ بین. گەر بمانەوێت تێبگەین کە سەرگەرمی چین و چیمان بەسەردا هاتووە و بڕیار وایە بەرەو کوێ بڕۆین، ئەوا دەبێت ڕابردوو و ئێستای خۆمان لە چوارچێوەی کۆمەڵێک گێڕانەوەدا بۆ خۆمان و ئەوانی دی شی بکەینەوە. بەشێک لەم کۆمەڵەیەش دەبێت لە شێوازی ڕۆماندا بنووسرێت.

پرسیار: لە خۆرئاوا شیعری شاعیرانی وەک سیلان و تراکل و کەسانی دی، فەیلەسوفانی وەک هایدیگەر ڕاڤە و ڕەخنەی دەکەن، بەڵام بەداخەوە لە کۆمەڵگای خۆماندا زۆربەی شاعیر و نووسەرە شکستخواردووەکان سەرقاڵی ڕەخنەنووسین دەبن. بۆچوونی ئێوە سەبارەت بە ڕەخنە لە کۆمەڵگای ئێمەدا چییە؟

مورادفەرهادپوور: نەریتی ئەدەبی کلاسیکیی ئێمە، ناتوانێت وەڵامی ئەزموونی مۆدێرنە بداتەوە. هەر بۆیە ئەدەبیاتی کلاسیکیی ئێمە، بووە بە دیکۆراسیۆنی مەعنەوی و بە شێوەیەکی کردەکی ئامادەبوونێکی زیندووی لەنێو

کولتووری ئێمەدا هەیە. لەسەر بنەمای ئەو باسانەی کە تا ئێستا هەمان بووە، بینیمان کە ئەدەبیات نەیتوانیوە بەو شێوەیە بێت، کە دەبایە وا بێت، واتە ڕەنگدانەوەی پێگەیشتنی مێژوویی نەتەوەیی ئێمە بێت. لەسەر ئەم بنەمایەش خەسڵەتێکی سەرگەرمی و کات بەسەربردنی وەرگرتووە، ئاشکراشە کاتێک ئەدەبیات هەڵگری ئەزموونێکی مێژوویی نەبێت، ڕەخنەکردنیشی سەرنجڕاکێشییەکی ئەوتۆی نابێت. لە بنەڕەتدا ئەدەبیاتێکی بەم چەشنە ئەو هێزی ڕاکێشانە بەدەست ناهێنێت، کە بتوانێت ببێتە چەقی قورسایی. تۆ باس لەوە دەکەیت لەوێ فەیلەسووفەکان ڕەخنەی شیعر دەکەن، بەڵام لێرەدا شاعیرە شکستخواردووەکان سەرقاڵی ئەوەن، دەکرێت من ئەو پرسیارە لە تۆ بکەم فەیلەسووفەکانی ئێمە کێن، تا ڕەخنەیان هەبێت یان نا؟ لە ڕاستیدا تۆ، باس لەو فەیلەسووفانە دەکەیت بوونیان نییە و ڕەخنە لەو کەسانە دەگریت، کە بوونیان نییە. سەرەتا دەبێت فەیلەسووفێک بوونی هەبێت و کارێکی داهێنەرانەی لە هەمان بواری فەلسەفیدا بڵاو بکاتەوە، دەبێت نەریتێکی فەلسەفی بوونی هەبێت و ڕێڕەوێک ببرێت تا دوایی بێین و بڵێین بۆچی ئەم

نەریتە خۆی بە ئەدەبیاتەوە سەرقاڵ ناکات. کامانەن ئەو فەیلەسووفە ئێرانییانەی لە بواری فەلسەفەدا ئیشی داهێنەرانە دەکەن، تا ئێمە بیێین و بڵێین بۆچی ئێوە ئیشی ڕەخنەی ئەدەبی ناکەن؟

پرسیار: مەبەستی من زیاتر ئەوە بوو، کە ئێمە تەنانەت لە زانکۆکانیشدا ئەم جووڵەیەمان نییە، واتە مامۆستاکانی زانکۆ لەئەمڕۆشدا سەرقاڵی ئەدەبی ئەمڕۆ نین.

موراد فەرهادپوور: کێشەکە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئایا لە زانکۆکاندا فەزایەکی زیندووی کولتووری بوونی هەیە یان نا، سیستمی هەڵبژاردنی قوتابیانی زانکۆ بە شێوازێکە کە ئێوە لە زانستە کۆمەڵایەتییەکان و لە ئەنجامدا لە ئەدەبیات و هونەردا تەنبەڵترین کاندید قبوڵ دەکەن. لە ناوچە هەژارەکاندا لەگەڵ ئەو سیستمە جیاوازانەی وەرگرتنی قوتابیاندا بۆ چوونە زانکۆکانەوە، بێ هیچ پێشینە و چالاکییەکی کولتووری، چاوەڕێ دەکەن چ شتێک لەم زانکۆیانەدا بێتە دەرەوە؟ لە خۆرئاوا کولتووری داهێنەر و بەرهەمهێنەر، لە هەناوی کۆمەڵگاوە بەرەو زانکۆکان لێوڕێژ دەبێت، بۆ نمونە لە ڕێگای هەمان ئەو پرۆسەی غوسڵ تەعمید(ئاوەشۆرکردن-لەئاوهەڵکێشان)ەی کە باسم کرد،

نەریتبەزێنەکان پاش ماوەیەک خۆیان دەبن بە ترادیسیۆن و ڕەهەندێکی فەرمی لەخۆ دەگرن و لە زانکۆکاندا دەخوێنرێن. کەواتە ئەو داهێنانە دەبێت بوونی هەبێت، تا لێوڕێژ ببێت و بەرەو زانکۆکان بڕوات و زانکۆش دەبێت جێگایەک بێت بۆ تێڕامان و لێکۆڵینەوە لەم داهێنانە. قسەی سەرەکی لەوەدایە کە زانکۆ ناتوانێت ئەدەبیات دروست بکات. ئەدەبیات دەبێت بوونی هەبێت، داهێنان دەبێت بوونی هەبێت، تا بەشێک لەوە لە فەزای کولتووریی زانکۆکاندا ڕەنگ بداتەوە. تازە ئەو کاتەش دەبێت شایەتیی کێبەرکێی فەزای ئەکادیمی بێت لەگەڵ کولتووری نائەکادیمی و گرژیی نێوان ئەم دووانە، کە هەر ئەمە خۆی جۆرە چالاکییەکی لە فەزای کولتووریدا لێ دەکەوێتەوە. کاتێک ئەم هۆکار و کەرەستانە بوونی نەبێت، ئاساییە کە هیچ شتێکیش نەخرێتە ڕوو. بە هەمان شێوە کە باسم کرد، زانکۆکان تەنانەت بە ڕواڵەتیش هیچ پەیوەندییەکیان بە ئەدەبیاتی هاوچەرخەوە نییە. کاتێک باس لە ئەدەبیات یان هونەری مۆدێرن دەکەین، ئەوە باس لە شێوەیەکی پێشکەوتووی تێڕامان لەسەر کولتووری مۆدێرن و ژیانی مۆدێرن دەکەین. واتە کەسێک کە هەر لە منداڵییەوە لە تەنیشت هونەری مۆدێرن و

بەرهەمە هونەرییە مۆدێرنەکان و کولتووری مۆدێرنەوە بووە و لەگەڵیدا هاوسۆزی هەیە، یان پێش چوونی بۆ زانکۆ، کولتووری کتێب خوێندنەوە و هونەرە مۆدێرنەکانی تری وەک شێوەکاری و مۆسیقا و شانۆی ناسیوە و لە ژیانی ڕۆژانەدا ئەوانەی ئەزموون کردووە و ئێستا بەو کەرەستە خاوانەی کە لە زەینیدایە هاتووەتە زانکۆوە. ئێوە کاتێک لەگەڵ کەسێکدا ڕووبەڕوو دەبنەوە کە لێی دەپرسن ئایا لە ژیانتدا ڕۆمانێکت خوێندووەتەوە؟ کەس دەست هەڵنابڕێت. ئەوەشی کە دەست هەڵدەبڕێت ئەوپەڕی دەڵێت من ئۆسکارلێتم خوێندووەتەوە. لە شوێنێکدا کە [بەدبەختانە] مۆسیقای شەهرامی نازری و شەجەریان وەک ئەزموونێکی قووڵ و ئاڵۆزی هونەری هەژمار دەکرێت. واتە دەبێت ئێوە ئەو کولتوورە سەرەتاییەتان هەبێت، تا لە هەناوی ئەوەدا کولتووری گشتی و شتێک بە ناوی ئەدەبیات و هونەری مۆدێرن دروست ببێت.

پرسیار: پێوەری تۆ بۆ هەڵبژاردنی شیعرێک بۆ وەرگێڕان چییە؟ لەگەڵ ئەوەی دەزانیت کە ئەمڕۆ خواستێکی زۆر بۆ شیعر وەرگێڕان لە کۆمەڵگادا سەری هەڵداوە و شیعری ئەمڕۆمان لەنێو ئەم شیعرانەدا وەک نامۆیەکی لێهاتووە.

موراد فەرهادپوور: بە سەرنجدان لەوەی شیعری ئێمە بە شێوەیەکی سەرەکی لە هەمان چوارچێوەی ڕۆمانتیزمی عیرفانزەدە گۆڕانی بەسەردا هاتووە، دەکرێت بگوترێت ئەزموونی نوێی زۆر کەم بووە و لە فەزایەکی بەرتەسکدا دەست و قاچی ڕاوەشاندووە. هەر بۆیە گرنگە ئێمە وەرگێڕانی شیعرمان زیاتر بێت، تەنانەت وەرگێڕانی خراپیش کە تەنیا ئەوە بخاتە ڕوو لە جیهاندا شێوازێکی تر لە ئەزموونی شیعری بوونی هەیە. بۆ نموونە شیعر دەتوانێت زۆر سادە و هیچ وێنەیەکی تێدا نەبێت، یان پێویست ناکات خوێنەر تووشی خەم و پەرێشانی بکات، بەڵکوو ڕێک دەتوانێت بە هەمان ساردیی ڕیکلامێک بنووسرێت و بخوێنرێتەوە. هەزار و یەک ئەزموون لەژێر ناونیشانی وەک شیعری پەتیی سیاسی، شیعری ئاڤانگارد، شیعری وێنەی و هتد دەتوانێت لە بواری شیعردا ڕوو بدات. کاتێک ئێوە سەیری شیعری مۆدێرنی جیهانی دەکەن، دەبینن کە هەر لە سەردەمی سیمبولیستەکانەوە تا ئەمڕۆ دەیان و سەدان جۆری ئەزموونی شیعری بوونی هەبووە. بەداخەوە ئێمە تەنیا لە چوارچێوەیەکی بەرتەسکدا جووڵەمان کردووە، تەنانەت لە وەرگێڕانیشدا بەرەو ئەو

شیعرانە ڕۆشتووین، کە لەگەڵ حاڵەتی زەینیی کولتووریی ئێمە و ئەزموونە عیرفانییەکانی ئێمەدا بگونجێت. بۆ نموونە وەرگێڕانی شیعرەکانی لۆرکا، سەرکەوتن لە وەرگێڕانی ئەم شیعرانەشدا ڕێک لەبەر ئەم هۆکارە بووە، چونکە بە هەرحاڵ زمان و کولتووری ئێمە وەرگێڕانی شیعرەکانی لۆرکای زۆر ئاسانتر لە شیعرەکانی ئیلیوت هەرس کردووە. بەڵام ئەگەر بڕیار بێت لەم چوارچێوە بەرتەسکە بێینە دەرەوە، کە لەگەڵ ئەزموونی تر لە شیعردا ئاشنایەتی پەیدا بکەین، ئەوا هەرچەند وەرگێڕانی شیعر زیاتر بێت، هێشتا کەمە، چونکە لە یەکەم حاڵەتدا ئاشنایی بەم شیعرانە گرنگە.

پرسیار: بەڵام تۆ باسی پێوەری خۆتت بۆ هەڵبژاردنی شیعر بۆ وەرگێڕان نەکرد.

موراد فەرهادپوور: پێوەری سەرەکیی من ئەوەیە شیعرەکە مل بۆ وەرگێڕان بدات، ئەوەی کە ئەنجامەکەی ئەوە دەربچێت، وەرگێڕانەکە سروشتی شیعری تێدا بێت و ماهیەتی شیعری خۆی تا ڕادەیەک بپارێزێت. هەڵبەت مەبەستم شیوەن و ئاهـ و ناڵە نییە. لەوەی کە هێشتا پێوەرەکانمان فۆڕمێکی کۆنکرێت و گشتیی پەیدا نەکردووە، زۆربەی قسەکان لە چواردەوری شیعری زەوقی و کەسییە

و شەڕەکانیش زیاتر تاکەکەسییە. لەبەر ئەم هۆکارە ڕەنگە هێشتا نەکرێت ڕێکبکەویت لەسەر ئەوەی چی شیعرە و چی شیعر نییە. هەر لەسەر ئەم بنەمایە، من ناتوانم پێوەرێکی کۆنکرێت بۆ ئێوە بخەمەڕوو. هەڵبەت ئێمە ئێستا لە هەلومەرجێکداین، کە لە شیعری فارسیدا هیچ پارادایم و هیچ نمونەیەکی دیاریکراو لە بەردەستدا نییە، کەواتە ناتوانین بڵێین بوونی وەرگێڕانی خراپ و ئاڵۆز و ناشیرین، ئایدیالی شیعری ئێمە تێک دەدات و دەبێتە هۆکاری ئەوەی شیعری ئێمە بەرەو ناڕوونی بڕوات. ئێستا لە شیعری فارسیدا جۆرە ژاوەژاوێک لە ئارادایە. بۆیە هەر وەرگێڕانێک بە مەبەستی ئەزموونکردن و فێربوون بێت باشە. ئیتر هەر شیعرێک بێت کە لە شاعیرێکی بەرچاو وەرگێڕانی بۆ بکرێت. تەنانەت ئەگەر خراپیش وەرگێڕانی بۆ بکرێت، بە دڵنیاییەوە لەو "شیعرانە"ی کە فڵانە خانم لە فیسارە شار و شارۆچکە بۆ ڕۆژنامە و گۆڤارەکان پۆستی دەکات، باشترە.

سەرچاوە:

سایر محمدی، هر اتاقی مرکز جهان است، گفت وگو هایی با اهل قلم، انتشارات نگاه، 1380، صص 257-277.